

4° Diss
3247/18

BIGA QUÆSTIONUM:

DE

IURAMENTO

ATHEI ET RELIGIONIS,

Von Atheisten- und Religions-
Enden,

DISSERTATIONIBUS ACADEMICIS

VENTILATA

ADNEXO INDICULO

A

IO. MICHAELE HALLVVACHSIO

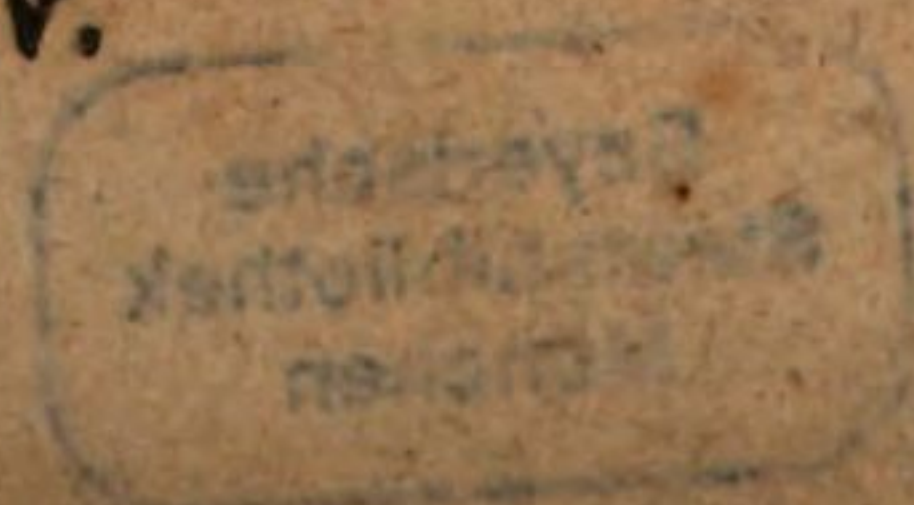
VVIRTENBERGA - TUBINGANO.

I E N Æ,

APUD WERTHERUM, MDCCXV.

ig.n.

RIGA C. 1810

IURAMEN TO

ATHE ET RE

2011 1102

1810

DISSEMINATIONIBUS ACAD

VENTILATA

ADVENTO IMP

IO MICHAEL HALVACHSIO

WERTHEIM

<36603948140012

<36603948140012

Bayer. Staatsbibliothek

Bayerische
Staatsbibliothek
München

PROOEMIUM.

Extus jam volvitur annus, quum pro cæ-
 pessendo rite, in *Dulcissima mea Eber-*
ardina, Magisteriali, quem vocant, Gra-
 du, præter alia specimina, Dissertatio-
 nem quoque Moralem de *Jurejurando*
 conscripsi, ac, moderante VIRO EX-
 CELLENTISSIMO Dn. JO. EBER-
 ARDO ROESLERO, Fautore atque Præceptore meo,
 dum vivis interesse licebit, grate ac pie Venerando, in sollem-
 ni conflictu defendi. Nihil adtinet, proluxius heic
 repetere Rationes, quibus inductus tum, ad hocce potissi-
 mum Argumentum excutiendum, animum adpulerim: Suffi-
 cit, neminem, qui suum quidem cuique ex Moralibus Ma-
 teriis pretium statuere novit, temere negaturum, ex eorum
 illud esse genere, de quibus & gravissimæ, & ad cotidia-
 nam communis vitæ praxin longe utilissimæ moveri possint
 quæstiones. Quum igitur illa opella, tum *Moralitatem* va-
 riorum *Rituum & Formularum*, variis a gentibus in Jura-
 mentorum præstatione receptarum usurpatarumque, exa-
 minaverimus, tum & *Definitionem*, ac, quæ spectare ad istam
 vide-

videbantur, expenderimus; Animus jam est, (quum denuo Cathedram conscendere Philosophicam Illorum me Auctoritas jubeat, a quibus, secundum DEUM, omnis factorum meorum omnium dependet Dispensatio,) deinceps *selectiores*, huc spectantes, *Controversias* subjungere, atque indultu & pace *Amplissimi*, *mihique Faventissimi*, in Celeberrima hacce Salana *Philosophorum Ordinis*, Dissertationibus Academicis ventilare. Constitutum quidem nobis hacce fuerat vice *Trigam questionum*, uno complecti fasce; ast, quum *Prima* statim destinatarum eo pagellarum numerum, præter spem, expleverit, reliquarum tractationem alii reservare occasioni, necessum habuimus. *Oeconomiam* hujus Discursus ob oculos ponet sequens ejus *Conspectus*. De *Attheo* atque *Atheismo* eam ob causam prolixiores ducere lineas debuimus, quod, nisi evolutiores horum ideas possederis, non possit non impedita Tibi esse omnis ad propositam *Questionem* responsio: Methodorum autem quarundam ad convincendos *Atheos* adcommodarum designationem ideo nolimus prætermittere, quoniam ubique fere adtentatam infeliciam *Homuncionum* emendationem pronunciata supponunt nostra. Quod reliquum est, id ex instituto, brevibus licet, egimus, ut illam, quæ *de jurejurando Atheo Notorio deferendo* quærit, *supervacaneam* esse tractationem, modestè palam faceremus. Quod ipsum cuivis, opinor, distinctius rem extricaturò, patebit facillime. Quid plura heic opus? quam ut cujusvis æqui Lectoris Benivolentiæ, & hasce pagellas, iterum commendem iterumque.

Conspectus

§. I. Posita questione, Institutum excusatur, explicaturque. Nott. Summatim Causse ingruentis Atheismi, Varii atheos convincendi modi, Autores hanc in rem idonei: Atheismi stultitia, Scholasticorum Doctorum impietate, subjuncto de horum lectione iudicio: ac Viri docti nostram Questionem excutientes, vel saltem tangentes, indicantur. II. Definitio Athei distinctior: Nott. Atheorum Classes: Querela de promiscua & minus considerata immo impia maxime Atheismi imputatione, ac pro Epicuro libellus supplex, gravium Virorum auctoritate munitus, exhibentur. III. Num detur Atheus? queritur, premissaque sub distinctione Responsione, qua opus circum spectione sit, docetur; ut ne innocens pro tali habeatur: Nott. Theologorum Nostratum hypotheses cum SAM. PUFEND, contra Mr. BERNARD. & Mr. BARBEYRAC, atque prater alios, gentiles etiam quam plurimi, contra communes rumusculos vindicantur. IV. Definitur; nullum bene constituta in republ. ferri Atheum posse, revera talem, impunitum: Nott. idem stabilitur contra celebres Ctorum Par. Dn. TITTIUM & WILLENBERGIUM, ac, neque pacisci cum illo quem posse, varias adversus objectiones defenditur. V. & Nott. Atheum Notorium neque admitti neque adstringi posse ad Jusjurandum, imo omnem de Notorii athei Juramento superfluam ac preposteram esse disceptationem, ex Iudicio S. Reverendi & Celeberrimi D. D. ANDREÆ ADAMI HOCHSTETTERI, probatur adversus, DOCTUM AUCTOREM Dissertationis de Juramento Athei 1713. Lipsiæ hab. VI. Nott. Verum tamen fore Jusjurandum, quod prestatur ab eo, quem ex post facto demum Atheum experiris esse, evincitur.

QUÆSTIO PRIMA.

An admitti, vel adstringi, ad jurisjurandi præstationem possit homo Atheus? Itemque: an verum dici juramentum queat, quod præstitit homo, qui fovit atheismum in Corde, quum juravit, licet me tum inscio?

§. I.

Quemadmodum ipsam DEI existentiam, a quo tum universa mundi machina, tum præcipue genus humanum sit conditum, operose inter homines demonstrare *supervacaneum* fere, & tantum non cum aliqua lectorum injuria ignominiaque omnium mortalium, adeoque ipsorummet quoque scriptorum, posse conjunctum videri, summi adserunt VIRI: (a) ita facillimè Subodorari est, plerosque fore, qui primo intuitu arbitrentur, haut absque insigni, & Vis in hominum mentes divinæ, & Religionis Christianorum in universum omnis prostitutione, ullam hacce de quæstione nostra suscipi posse disceptationem. Atque utinam ea tandem aliquando Rei Christianorum publicæ felicitas effloresceret, ut vere, ac tuto, id genus argumentorum tractatione prorsum liceret supersedere! At enim vero, quum hætenus quidem Illis rationes proh dolor! suppetierint satis graves, (b) cur omni ingenii vi, ac excogitatis variis subinde Methodis, (c) in adserenda vindicandaque supremi Numinis existentia (Exstantia, dicit MACROBIUS, teste H. WITSIO Exerc. IV. in Symb. Ap. §. 11. p. m. 38.) multi omnino essent, desudarentque, ac,

ac, stultis (d) cyclopicisque mortalium pestilentissimorum ausibus proditis, greges Atheorum retunderent: nec nos rationibus, opinor, destituimur omnibus, quæ ad ferendum saltem hacce de quæstione iudicium, aliquem possint inducere. Quo accedit, quod ex instituto nos omni eo contentione adnisi sumus, ut, non statim esse atheos, atheis qui vulgo accensentur, nec ullum fere usum, bene constitutis in Rebus publicis, hujusce ipsius, prout vulgo concipitur, quæstionis fore (e) persuadeamus.

(a) Vid. D. D. *ANDREAS ADAMUS HOCHSTETTERUS*, *MAGNUM TUBINGENSIS UNIVERSITATIS DECUS* (uti Celeberr. Giessensium Professor *Dn. Weber* in Præfat. III. ad Pufend. de Off. H. & C. edit. anno 1709.) nunc etiam *Seren. Wirtembergie Duci Regentia Concionibus Aulicis primariis, & Consiliis Ecclesiasticis*, ut & *Abbas San. Georgianus* in Coll. Puf. Exerc. IV. §. XXVIII. p. 184. *Dnus PUFEND.* de Hab. Relig. ad Statum §. 1. p. 7. edit. Jen. 1712. *PETRUS GASSENDUS*, *Diniensis Ecclesie Præpositus*, & in *Acad. Paris. Mathes. Prof.* *Regius Animadv.* in L. X. *Diogenis Laertii* f. n. 37. a. T. II. Quibuscum convenit quodammodo *Auctor* (qui dicitur *P. TOURNEMINE* à Celeberr. Auct. elegantissimorum A. E. Germ. P. XXII. N. IV. p. 852.) du Avertissement ad elegantissimum libellum, qui nupere A. 1713. *Parisiis* in 12. & eodem anno *Amstelodami* in 8. prodiit sub rubro: *Demonstration de l' Existence de Dieu, tirée de la Connoissance de la Nature, & proportionnée à la foible intelligence des plus simples*, ubi p. 1. statim infit: Rien n' est plus honteux pour nous, & ne marque mieux notre corruption, que la nécessité, où sont les personnes Zélées d' écrire sur l' Existence de Dieu. Cui egregio foetui adtribuit Parentem, doctissimum *Cameracensium Archiepiscopum*, *FRANCISCUM FENELONEM DE SALIGNAC*, *Editor Amstelodamensis*. Indignum certe hoc eum Viro neūtiquam esse adfirmat *JO. CLERICUS* in *Biblioth. Select.* T. XXVI. P. I. Art. VI. p. 227. add. tn. *Animadversa Doctiss. CHRIST.*

AUGUSTI HAUSENII in hocce opusculum Vitebergæ A. 1713.
Mens. Octobr. edita.

(b) Quum scilicet, quæ musitare antehac & in aurem susurrare solita est impietas, miserrimo hoc seculo suggestum conscendere, ac in Deum palam debacchari audet: *PLESSÆUS* in Epist. Dedic. Tr. de Veritate R. C. sub init. ac Ratio, seu Idolum status, cœcorum adfectuum, ambitionis, voluptatis, avaritiæ, impetus summa lex est: Religionis & verbi divini contemptus, pietatis veræ & castigatorum morum exagitatio, disciplinæ publicæ & domesticæ neglectus, sentiendi & scriptitandi Libertinismus (vid. Pessimum *Ευγενια*, sentiendi & credendi Libertinismus, à *SELIGMANNO* Rostochi Anno 1686. censuræ publicæ exhibitum) inter Christianos etiam regnat: novaturiendi inclarescendique studium, ac præpostera rationis humanæ veneratio &c. omnium pene animos occupat. vid. B. *SPENERI* Consil. T. I. C. I. p. 50. & 70. *CLERICI* eximium tractatum de 1° Incredulité, de quo ipsemet refert in Parrhasianis T. I. p. 417. & 423. totusque orbis Christianus ingemiscit, se tam cito factum esse Atheum, (de Atheismo loquor improprie sic dicto, indirecto, practico, adfectato etiam) qui tamen a prima sua ætate ab scelere hocce tanto semper opere sibi cavit, ut ad Constantinum M. usque unius tantum ob Atheismum suspecti, *Ætii* Dialectici, mentionem faciat Historia Ecclesiastica vid. *SCZOM. H. Eccles. L. 3. c. 4. p. 483.* Vir summe Rev. D. D. 70. *ULRIC. FROMMANNUS*, Academiæ patriæ P. P. in Dissert. longe eruditissima: Atheus stultus! p. 12. seqq. Non possum facere, quin heic addam causas aucti hodie tantopere Atheorum exercitus, quas *LUCAS DE BNIN OPALENSKI*, supremus olim Regni Poloniae Marscalcus, in Proleg. ad pulcerrimum, si sectæ placita demas, Tr. de officiis A. 1703. Regiomonti editum, in compendio recenset p. 10. 11. hisce verbis: Quod negant quidam, vel non ut oportet adfatentur Deum; Fit primum, ingenii proterva & petulanti acrimonia, quæ ratiocinando, antecedere principium frustra conatur: cum illud nulla antecedentia habeat: Si enim haberet, principium non esset. Dum ergo ex antecedentibus non colligit,

cur

cur & quomodo Deus sit, ne esse quidem putat, & fidem adspernatur, qua potissimum divinitas agnoscenda est. Deinde, fit idem ex perversitate & malitia, quæ arbitrum sui defugit; nolletque inesse DEO occultorum scientiam: quia sua occulta nollet prodi, & ne timeat vindicem, negat Auctorem. Tertio a rudi quadam ferocia, quæ detrectat a suprema aliqua vi domari ac contineri. Ideoque omnipotentis Dominii osor, ac contemptrix est: Quarto ex vaga disputandi licentia de religione. *conf. not. t.* Tales enim, cum nusquam conquiescunt, desperatione veri, Deum aut non curant, aut diffidentur. Quinto, dum bonis mala, & malis bona vident evenire; de providentia primum queruntur: mox dubitant: & demum illam atque Deum una tollunt. Postremo illecebris vitæ occupata mens, inanibus curis negotiisque merfa, se primum fugit: tum vero Deum, qui nequit esse pabulum turbatæ, multiplicis, & inquietæ mentis. add. inferius dicenda.

(c) Harum ad unam omnium velle inire numerum, aut specimen dare, nec chartæ nec instituti ratio nostri admittit. Unus *MERSENNUS XXXVI.* Classes argumentorum coëgit, quarum Lemmata exhibet *GISBERTUS VOETIUS* Disp. select. P. I. p. m. 212. seq. Urgent plerique auctorum omnes argumenta vel *Metaphysica*, vel *Physica*, vel *Moralia*; prout scilicet quisque unam præcipue præ aliis excoluit ipsemet disciplinam, vel & is, qui cum ipsi res intercedit, capere aptus est. Prolixe hæc atque curate omnino excussit Excell. Vir, Dnus *GODOFREDUS HOFMANNUS*, in Theol. Nat. Tubingæ excusa Parte IV. §. 37. seqq. Ex communi Scholasticorum sententia *JO. BAPT. GONETI* in Clypeo Theol. Thomist. Disp. I. P. I. *BECANI* in Theol. Schol. P. I. Tr. I. §. 2. &c. (quos ex nostris plurimi sequuntur & explicant, vid. *CALOV.* Noolog. p. m. 69. *CALIXTUS* in Dissert. de Relig. Idolol. Prol. §. XIV. Dnus *D. HOCHSTETTER* in Diss. de Notitia DEI Nat. p. 20, 21. *SCHERZERUS* Brev. Hulsei. Extensio, p. 168. adde *PETR. POIRETI* Cogit. Ration. p. m. 143) Triplici potissimum Via Atheum & ad Existentiæ, & Essentiæ (non Theologicæ quidem, at tamen philosophicæ, hujusque tum physicæ, quatenus com-
ple-

plectitur quidquid prædicatorum communium & necessariorum cum entitate Dei, præcisive ac qua tali, ex puris principiis naturalibus physicè atque realiter identificatum deprehenditur: tum metaphysicè, quatenus denotat id formaliter, quod est de conceptu primo Dei, & fundamentum radixque omnium passionum & accidentium metaphysicorum, seu prædicatum essendi a se. vid. *Magnif. D. D. JÆGERUS* in *Dis. d. Exist. & Essent. D. Q. III. & IV. p. 9, 10, 11, 12.*) aliquatenus DEI cognitionem poteris perducere, nempe Via *Causality, Eminentie, & Negationis*, vel (uti Scholasticæ, juxta *BALTHASAREM CORDERIUM*, & Mysticæ, secundum *B. JAC. THOMASIUM*, Theologiæ Auctor *DIONYSIUS AREOPAGITA* vulgo, at, si *DALLÆUM*, *CAVEUM*, ipsumque audias *DUPINIUM*, falso dictus effert *L. VII. de Nom. Div.*) *Ablatione, superlacione, & omnium Causa*. Quam quidem mirifice exagitat *Illustris THOMASIUS* in *Jurispr. Div. L. I. C. 3. §. 54. seq. p. m. 109, seqq. & D. Nic. GVNDLINGIUS* in *Observ. select. T. I. O. 11. §. 5. p. 53. seqq.* (qui tamen, quod pace *Viri longe doctissimi, Philosophi ac Jurisconsulti* cum summo Halæ adplausu docentis, dixerim, nimium adfectare videtur, *piæ ignorantie laudem*, verbis: *Profitetur, me nihil de DEI essentia nosse; vocabula sunt, quibus ludimus, termini meri, quibus fruimur: Audi, in DEO concipimus æternum nihil: Putas te aliquid percipere, intelligis nihil!* admittendam tamen, si recte intelligatur, existumat *Magnif. D. SYRBIUS NOSTER* *Philosoph. Prim. P. I. C. II. §. IX. X. p. 23. Dn. BARBETRACIUS* ad *Puf. L. II. Ch. III. §. 5. n. 5. p. m. 176. seqq.* ejus binæ reflexiones, quæ observentur, sunt dignissimæ. *Dn. TITIVS* in *observ. ad Puffend. de O. H. & C. Observ. CII. p. m. 164. seqq.* Equidem, ut, quod caput Rei atque summa est, breviter intelligas, ingressuro trivium hocce, Ariadnei loco Fili, observandum tibi etiam atque etiam commendo, 1. ut rationem necessariæ causarum subordinationis probe calleas, quum ita in scalam conjiciaris, qua eniti ad Primum rerum Principium, in aliisque Atheismi Virus efficacissimo antidoto potenter reprimere (quidquid contradicant *CHRISTOPH. WITTICHIUS* *Theol. Pacif. §. 132. conf. Verit. §. 142.*

§. 142. *FRANCISC. BURMANN*, L. I. Syn. Theol. c. 14. §. 12.)
 queas, 2. Ut perfectiones absolute tales a perfectionibus secundum
 quid, imperfectiones supponentibus, connotantibus, five majoris
 perfectionis exclusionem involventibus: perfectiones ut sic & in ab-
 stracto, qua proprium suum, præcisum ac formalem conceptum con-
 sideratas, ab iis, quæ, ad certum determinatæ subjectum, novam
 sortiuntur habitudinem ac respectum a modo inexsistendi & subjecti
 conditione, solícite animo separes: 3. Ut perfectiones DEO tribuas
 ab omni adfinitate aut commercio cum minima imperfectionis um-
 bra longe alienissimas: Ut porro, quas ceu perfectiones absolute ta-
 les, simpliciter simplices, ac puras, in rebus creatis agnosces, DEO for-
 maliter (h. e. qua conceptum quidditativum, definitionem & forma-
 lem rationem,) & magis proprie quam hisce competere æstumes;
 Quæ ex adverso pro perfectionibus in creaturis habebis secundum
 quid talibus, ea DEO eminenter (h. e. non qua formalem quidem ra-
 tionem, aut definitionem; sed ut nobiliorem tamen aliquam perfe-
 ctionem in DEO quæras, horum productivam, conf. *CARTES. R.* ad
 Obj. 2. p. 104.) atque in excellentiori longe gradu (ut, quidquid præ-
 clarum de iis capias, sit longe, quam vel atomus ad universum com-
 parata, minus: juxta stylum doctiss. *GASSENDI*, S. 1. Phys. L. IV. C. 4.
 p. 302.) depurata, virtualiter aut causstative, & tamquam Causstæ æqui-
 vocæ eorum omnium, adsignes. Quæ si jugiter sequeris, inoffenso
 pede viam tuam emerieris atque conficies: Ad primam scilicet, per-
 fectissimam, sapientissimam, infinite potentem atque optumam, ad-
 spirabis tandem causstam, rerum, quæ menti oculisque observantur
 tuis, omnium. Atque adeo neque ad negativos tantum de DEO
 conceptus per hæc vias pervenies, uti *JO. CLAUBERGIUS* existu-
 mat, sed maxime positivos, quales quidem per Cartesii vias adquiri
 possunt, & ipse describit, *Logic. P. IV. C. IV. n. 26. Opp. p. 871. sq.*
add. Ejusd. Init. Philos. C. V. n. 15. p. 1155. Ceterum, si ab ea di-
 scesseris, quam Dn. de *PUFENDORF.* d. O. H. & C. I. IV. 2. tradit,
 aliisque, destinato consilio heic a brevitatis studioso prætermittendis,
 conf. §. IV. Not. a. p. 28. facillima omnium methodus est, simplicif-
 simis quibusque apta, qua homo (cujus vel solo in corpore plus mil-

lies industriae, artisque, quam in totius mundi ordinatissimis libris reperire est. *P. POIRETUS* ver. Meth. inven. Verum P. III. §. XXII. p. m. 112. ed. Amst. 1707.) in sui ipsius originem, structuram admirabilem, partes integrales pariter ac essentielles, dotes & vires, quarum omnes, etiam minimæ, suos habent usus, contemplatione curatiorē jubetur reflectere. Incoet ab hac propositione: Ego sum! & pergat usque dum meditatione sua ad Primum aliquod pertinuerit, nec poterit non ad Primæ sui Causæ, Auctoris sapientissimi, Potentissimi & c. adyta perducī. Nam *savoir qu' on existe, c' est presque savoir, que Dieu existe.* L' Idée de nous mêmes est si parfaitement unie à celle de Dieu, qu' on ne peut développer, un peu la première, sans être frappé de l' éclat, que jette la seconde. On ne peut se dérober à sa clarté. Auctor præf. ad laud. Tr. de l' Existence de Dieu. In quo ipso hoc idem argumentum planissime est explicatum Art. XXX. seq. p. m. 94. seqq. Quicum jungere sis discursum eximium du *Mr. GABRIEL AUGUSTE DE ST. RAMBERT*, in Essai d' Explication Physique du premier chapitre de la Genèse par rapport aux principes *Mr. Des Cartes*, Avant. Propos p. 2. seqq. §. *Le Moyen.* *SAMUEL PARKERUS*, tantum huic tribuit methodo, ut ea sola ad DEum omnium Auctorem perveniri posse autemet, si vel maxime *dissolutissima & maxuma liberalitate* omnia des, quæ profani Alastores contra Eum alias ludant. Cogit. de DEO & P. D. Disp. V. sect. I. p. 430. seqq. Elegantius autem nihil, nihilque solidius fieri potest & scribi iis, quæ hanc in rem philosophatur *PETRUS GASSENDUS* in animadvers. in X. Libr. Diog. Laërtii Tom. I. f. 356. seqq. Edit. III. Lugd. ubi & admirabilis de manu ex *ARISTOTELE* locus. add. *JAQUELOT* de l' Existence de Dieu Diff. II. c. 4. *MATTHÆUS HALE* de Orig. Mundi & Hom. c. I. p. 90. seqq. H. *GROT.* de V. R. C. L. I. §. 7. p. m. 9. *CLERC.* Bibl. C. T. V. p. 89. seqq. Excell. Dn. *FRID. HOFMANNI* de Atheo convincendo ex artificiosissima machinæ Hum. Struct. Oratio, habita Halæ d. 27. Mart. 1693. Idem ex unius posse partis consideratione obtineri, pridem ostenderunt Viri Pii & Docti. Dn. *STURMIUS* ex Oculo, vid. Philos. Eclect. Exerc. IX. C. IV. p. 453. seq. Ex Aure, Venerabilis jam Abbas, Dn. *JO. ANDREAS SCHMIDT*,
in

in Dissert. de Aure Θεοδείκτω Jen. habita 1694. Ex Corde Excell.
 Dn. GEORG. ALBERT. HAMBERGERUS Noster, ex omnium con-
 fessione Ornamentum Salanæ nostræ singulare, vid. Fasc. Dissert.
 Acad. I. Vel solius certe Manus, quæ homini tantum data, varium
 usum, quis satis explicet? Hæc est instrumentum omnium operum,
 quæcumque mens humana vult moliri: Hæc sustentationis mini-
 stra: hæc tutela vitæ: hæc experimentum virium humanarum, qui-
 bus regit ac domat se inferiora: Hæc cultura artium: ac elegantiae
 omnis fabra & opifex. hæc denique est, cujus admiratio, nescio cui
 (forte GALENO, in Excellentissimo opere de Usu Partium, de quo
 vid. HERM. CONRINGII introd. in Univ. Art. Med. c. IV. §. 17. p.
 m. 155. edit. SCHELHAM. 1687) ad testimonium Divinitatis suf-
 fecit. LUCAS OPALENSKI, l. c. L. 3. C. I. p. 211. sq. conf. DONATE
 Diss. de Demonstratione Dei ex manu Hum. Witteb. 1686. habitam.
 Quod si & ad specialiore considerationem singulorum Admira-
 dorum, sibi invicem mirifice colligatorum, atque in mutuos usus ad-
 fabrè subordinatorum, (quæ, nisi Deus, largiri potis fuit nemo) immor-
 talis nostri Spiritus contemplatione descendere jam, adlubesceret;
 quoties, amabo, exultanti foret repetenda vere catholica propositio:
 DEUS est! Cedo tamen unicum specimen. v. g. ex naturali intelle-
 ctus & voluntatis nostræ nexu, qui luculentissime evincit esse Deum
 &, nisi sit, evertitur. Evidens nempe est, intellectum & volunta-
 tem esse potentias inter se colligatas & subordinatas, ut plane repu-
 gnet, bonum & perfectionem unius per se inducere malum ac defe-
 ctum alterius, & vice versa, unius defectum subservire alterius per-
 fectioni. Istud autem ex Atheismo consequi, hoc modo ostendi-
 tur: Bonum intellectus est adsequutio Veri, & bonum Voluntatis
 Honesti amor; Si autem Deus non sit, hoc sentiendo, intellectus
 adsequetur Verum; falletur vero, dissentiendo: ex eo porro, quod
 judicetur, Deus non esse, voluntas in omne Malum Morale prona
 est, ut per se patet, & ipsi vitæ suæ ratione testantur, ac experiuntur
 Athei. (Ils sont vindicatifs, menteurs, fourbes, insolens, & tiennent les
 discours les plus infames, ou dans leurs livres, ou autrement. Nous
 avons vu des gens de cette Sorte, Dieu veuille que nous n'en voyions

plus M. JEAN LE CLERC, B. C. T. XIV. p. 307.) Ex perfectione igitur intellectus sequitur per se defectus ac deordinatio Voluntatis. Contra ex malo intellectus, *sub eadem illa hypothese non existentis Dei*, iudicio sc. quod Deus sit, nascitur Voluntatis bonum & perfectio, inclinatio scil. quantum est ex illo capite, in omne Honestum, ac Bonum Virtutis. Pari ratione, vice versa ex parte voluntatis, ratiocinari licet. Nam voluntas recte ordinata inducit Iudicium de DEI Existentia, falsum scil. si Deus non sit, hoc est ad Intellectus defectum: ad hanc vero negandam inclinat tanto magis, quanto corruptior est, magisque perversa. Ita Atheismus semet evertit, dum prima naturæ vincula solvit, & contra se invicem facit pugnare, vid. *RECUPITULIS* Lib. I. de Deo, q. 19. *IGNAT. DERKENNIS*, Scholasticorum subtilissimus, de DEO Disp. I. §. III. N. IX. p. 4. add. ex *RUARDI ANDALÆ* Heptad. Diss. Philof. Diss. I. S. I. §. VIII. sqq. Reliquum nunc esset, ut & de Mathematicis de DEO Demonstrationibus, & de Idea Cartesiana aliquantulum differere institueremus. At enim vero, quandoquidem diu non sit, quum addicere operam cœpimus nostram excolendæ sollicitius Mathesi, (id quod ingenue fateri, fraudi, ut spero, nobis neutiquam erit) siceo hæc transire pede, aliorumque potius stare coctis hac de re iudiciis, quam nostris confidere, fas erit atque integrum. Ex nuperrimis quidem, ne quid dissimulem, Dn. *HENRICI KLAUSING* Observationibus ad *JO. RAPHSonii* Demonstrationes, de DEO Vitembergæ 1713. publicatis, tantum didici, quod Mathematicis de DEO Demonstrationibus promiscue cunctis calculus ante adjiciendus noster haud sit, quam iusta illas lance examinaverimus: imo, quod proprium Mathematicorum munus non existat, adferre in medium de DEO demonstrationes. Quod autem Cartesianam adinet ideam, laudatam ab his, ab illis vero culpata, alibi curatius de illa dicere, animus est.

(d) Nescit sapere, qui Deum nescit, ait *Pictavorum Episcopus*. Et certe extremam rationis micam ejuraverit oportet, quisquis cœco impetu universali omnium rerum clamori de DEI existentia ausit obgannire. Recte dixit Nonnemo: Non per rationem, sed ejus defectum

fectum Atheos factos. Superbiat stulta cohors adscititiorum titu-
lorum Ampullis: les sages *de siecle*, *Des Grues* (juxta phrasin: je ne
suis point Grue) quod soli sint sapientes, sagaces, minime simplices
&c. vid. *FRANC. ERN. KETNERI* Exerc. de Relig. Prudent. Th.
I. v. 1. sub init. Nihil certe iis sibi colligit aliud, quam ut pateat
in se quadrare, quod Apostolus dixit: sapientes sibi visi, stultificati
sunt! Eminentis gloriam sapientiæ ambientes, contra conscientiam
primum sententias paradoxicas, impiasve, & opiniones præter com-
munem hominum sensum tueri sustinentes (vid. Dom. *LILIEN-
THAL*, Machiavell. Lit. §. 6. p. 18. *MEIER* hist. Relig. C. 2. §. 14.
p. 24.) tandem per voluntariam dementationem sibi eas persvadent
ipsismet. L'Entêtement d'une fausse gloire; je ne sai quelle rage,
qui s'empare d'une ame abandonnée de Dieu, la transportent,
& l'engagent à consommer son crime. *Avertissement* ad Fenelonis
Tr. c. p. 3. Expertum se id esse profitetur *DAVID DEROPON*, in
Epist. ad *STEPHANUM BLANCUM* præmissa Tr. in Atheos, dicens:
quod philosophandi studio per florentissimas Regni Gallia civitates
peregrinans, in Nebulones quosdam multoties inciderit, quales Pe-
trus 2. Epist. c. III. extremis diebus futuros præmonet, qui præpostere
(ita enim pergit) ne dicam, nefariè philosophantes æternitatem sui
dogmatis adstruebant; Unde pro scelus! ulterius furentes, creato-
ris Divinitatem negare non verebantur, vid. *Observ. Hal. T. VIII.*
O. 10. §. 11. p. 213. Atque equidem inanem istam *δοκσιμασία* &
ostentationem humanae omnis, tum impietatis, tum miseriae, fundum
semper existumavi: ut ne quidem scelestissimus quisque palam impie-
tatem professus fuisset, nisi ut inde majorem aut ingenii aut Audaciae
(volunt enim etiam *Esprits forts* audire, audaces Theomachi, quales
illi Gen. 6. v. 4. *נפילי*, a nonnullis pro Atheis habiti, censentur,
vid. *Observ. Hal. T. VII. O. VI. §. IX. p. 160. seq.*) gloriam adipisce-
retur. Atqui omnes fere, quod maxime dolendum, qui se ingenii acu-
mine antecelluisse putarunt, hæc gloriae scabies corripuit, ut, quid-
quid publica auctoritate ratum est, conati sint evertere, atque potis-
simum ipsam Religionem, cujus semper apud omnes populos san-
ctissima fuere leges, solum, ut insanam istam Nominis famam depe-

cularentur. vid. *PARK*. L. C. in præf. p. 8. 9. & Disp. 17. p. 542.
 Init. D. D. *HOCHSTETTERUS* Colleg. Puf. p. 55. S. XI. p. 191. lit.
 b. p. 197. lit. g. Huc referendi præcipue sunt, qui in Scholis de DEO, di-
 vinisque mysteriis, tam ambitiose, leviter ac profane philosophantur,
 scandalosisq; subtilitatibus in mutua viscera adroganter sæviunt, Do-
 ctiores scholastici; quos *Apol. Aug. Conf.* maxumam vocat turbam nu-
 gacissimorum scriptorum, qui in unum collati acervum, quamquam
 magnificis titulis orrientur, dum alii vocantur Angelici, alii subtiles, a-
 lli irrefregabiles, omnes lecti ac relecti, non tantum conferant ad in-
 telligendum Paulum, quantum unus veterum Patrum. Operæ pretium
 haut est, immania ipsorum expilare serinia. *Decus Jene immortale*, JO.
GERARDUS, grata nobis fecit otia in de Meth. Stud. Theol. p. 306.
 Vah centones impeditarum stribliginum, inanium vitilitigationum,
 errorum plusquam trabalium ingentes! Proh portentosa otiosarum,
 curiosarum, spinosarum, inutilium, absurdarum, audacium, supersti-
 tiosarum, impiarumque quæstiuncularum syrmata. Quam belle,
 quam vere *ERASMUS, DESID.* Roterod. quid futurum arbitramur, si
 Turcis (vel quibusvis irreligiosis) ut Christum (vel veritates de Deo)
 amplectantur, Occamos, aut Durandos, aut Scotos, aut Gabrieles, aut
 Alvaros, proposuerimus? Quid cogitabunt, quid sentient, ubi audi-
 erint spinosas illas & inextricabiles argutias de instantibus, de for-
 malitatibus, de quidditatibus, de relationibus, præsertim ubi viderint
 de iis adeo non convenire inter magnos illos religionis professores,
 ut frequenter, usque ad pallorem, usque ad convitia, usque ad iputa,
 nonnumquam & usque ad pugnos invicem digladiantur. Ubi præ-
 dicatores pro suo Thoma cominus atque eminus dimicantes, Mino-
 ritas contra subtilissimos atque seraphicos Doctores junctis umboni-
 nibus tuentes, alios ut Nominales, alios ut Reales loqui. vid. Epist.
 Dedic. ad Paul. Volzium, p. 10. Enchirid. Milit. Christ. præfixam.
 Nota, & plerisque celebrata scriptoribus sunt, quæ *Agnellus* quispiam
 in Chronico *LANGII* Citicensi de impudentibus Scholasticorum,
 de Dei etiam Existencia, Disputationibus pronunciat vid. *AD. TRIB.*
BECHOV. d. Doct. Scholasticis. Legisti forsan, quam dure ac im-
 pie de mundi melioratione, quam Deo impossibilem judicat, Philo-
 so-

sophetur DURANDUS in I. dist. XLIV. q. 2. Indigna Creatura rationali sunt, quæ *Tubigenfis* olim Scholasticus GABRIEL BIEL in III. Sent. D. I. q. 2. a. 1. audacissime disputat: Deum posse sibi suppositare lapidem, asinum, hominem damnatum, immo & diabolum; Unde sane consequeretur, dici posse: Deus est lapis, Deus est Asinus, Deus est homo damnatus, Deus est (horreo referens, stant comæ, voxque manusque hærent) diabolus. En hominem, humanitate & nomine suo prorsus indignum! Adpingerem procacem cardinalis PERRONII ad perorandum contra Dei existentiam, coram *Henrico III. Gallicæ Rege*, oblationem: adscriberem LEONIS X. super habita coram se disputatione de DEI existentia profanam ἐπίκρισιν: cumulare alias aliorum profanas quæstiones, impias responsiones: nisi chartæ parcendum foret. Quæ tamen eo valere nolim, quasi auctor aut suator vel Philosophiæ vel Theologiæ operantibus essem, ut prorsus a lectione isthorum hominum abstinere omni; quin potius ita semper existumavi, atque adhuc persuasissimus credo, fieri neutiquam posse, ut sibi lætiores quispiam in solidiori Philosophia, vel & Theologia, ea imprimis quæ a certaminibus & bellis nomen sortitur, profectus queat polliceri, nisi & in horum scholæ tyrocinia deposuerit non contemnenda. Evenit enim ejusmodi hominibus alias, ut inter differendum cum aliis, vel pauca intelligant, vel protestari semper contra voces & formulas sibi ignotas debeant, quod D. BOQUINUM in Colloquio Maulbronnensi fecisse, auditis *differentiæ specificæ* vocibus, ejus Coll. Acta. p. 32. seq. testantur. Neque sane juvenibus DANIELIS CHAMIERI exemplum commendarem; is enim in evolvendis scholasticorum scriptis se se fecisse gloriatur, quod alias in visitandis palatiis fieri solet. Nam, si quis aliquando palatium visitat, is etiam post aularum, cubiculorum, coenaculorum magnificentiam, latrinas non dedignatur adspicere, sed paucis ob foetorem. Foetent utique, quæ non didicimus! Novi equidem quidvis aliud potius, hodieque, heic suadere VIROS ceteroquin primæ cavæ. Novi seculi mores; at illos non curo, quemadmodum etiam pauci ex illis forsitan curabunt, quæ ὡς ἐν παρόδῳ jam dixi. Novi tamen itidem suorum nominum Doctores, Theologos, Ictos, Philosophos, quibus eadem

dem mecum sententia sedet. Res certe hæc omnis paucorum iudicio non stat. Optanda quidem & Philosophiæ & Theologiæ facies alia, habitus alius, ad ingenuitatem, severitatem, simplicitatem magis accedens. At, qui votorum damnari hoc in negotio vellet, procusis integris, & justæ perfectionis, systematibus disciplinarum novis, initiationes academicas mutare, ingentem primipilorum ex Nostratibus scriptorum exercitum, edicto æternum irrevocabili, ad Garamantas & Indos relegare, meliores, qui ad palatum forent, substituere, auctoritate plusquam papali regere adversariorum linguas, in manu habere calamos, deberet. Quem vero non nisi Calendæ Græcæ ferent. Cordatus sapientiæ veræ studiosus interim ob spumam verborum (ut *Sidonii* APOLLINARIS phrasin meam faciam ex L. 7. Epist. 13.) sensuum medullam non negligit. Ululandum cum iis, cum quibus miscere sonos necessum habemus, dum spes meliorum temporum compleatur, quia loqui hætenus recusant. vid. omnino Dn. CHRISTOPH. CONRADI GOERIZII Disquis. d. usu Trminorum scholast. in Theol. Regiomont. A. MDCCV. edit.

(c) Quando scilicet atheum quem esse ante constet, quam juraverit: qualem plurimi hac de re disputantes intelligunt, immo intelligere debent: sin autem non constet, tunc sane nec de ejus, ut Athei, potero quærere jurejurando. Quin etiam pro vero habendum juramento sit, quod præstitit is, quem antea non noram additum in pectore atheismo esse, nullus dubito, uti ex dicendis patefcet. Dissertarunt hoc de Argumento, aut illud saltem tetigerunt, sequentes inprimis, quod sciam, *Viri Docti*: IO. WOLFG. TEXTOR. Synopsi Jur. Gent. C. XXVII. n. 23. seqq. p. m. 115. a. S. Rev. D. D. A. A. HOCHSTETTERUS Coll. Puf. Exerc. VII. §. XLI. p. 315. seqq. M. D. D. BUDDIUS Theol. Mor. P. I. C. III. S. V. ad §. XI. p. 720. not. * D. D. EPHRAIM GERARDUS. in Delin. Jur. Nat. L. II. c. XI. n. 89. p. m. 207. Peculiaribus Dissertt. D. D. SAMUEL FRIDERICUS WILLENBERGIUS, A. MDCCVIII. Gedani, & nuperrime demum Dn. M. GERARDUS HERMANNUS MENKENIUS, Lipsiæ An. MDCCXIII.

§. II.

Ante vero, quam ad ipsam nostræ quæstionis decisionem profiliamus, positiones nobis quædam, ac quæstiones, erunt & explicandæ brevissimis & vindicandæ, quo paucioribus deinceps opus habeamus restrictionibus, limitationibusque. Quæro itaque primo: *quid est Atheus?* Respondeo (distincte rem omnem evoluturus) Atheus, si rem pro propria vocis potestate velis exprimere, est homo (*a*) qui, exuta omni humanitate, sibi, Deum esse nullum, constanter habet persuasum, atque hinc nullum cultum divinum, nullam pronœan, Judicium, præmia, poenas, Scia nulla agnoscit, aperteque (*b*) id ore, ac securâ vitæ suæ impietate, profitetur (*c*). Vel: qui sensibus unice vivens, numquam de Principio supremo sui, & eorum, quæ in hoc mundo sensibus sunt obvia, cogitavit, aut, an tale a mundo diuersum existat? nullo umquam tempore quæsiuit. (*d*) vel: qui, nimis curiosus, factis sibi dubiis contra Dei existentiam ipse quodammodo succumbit, ac tandem serio illam oppugnat, (*e*) licet rebellem contra semet propriam mentem nihil dum placarit, sed tantum omnis scrupuli exemptionem perbelle extrinsecus simulet (*f*). Improperie autem, (si vero recte rem putes, minus accurate atque consulto (*g*)) Atheus vulgo etiam is dicitur, qui Dei cuiusdam existentiam, non quidem penitus it negatum, sed tantum vel divinitatem tribuit, cultumque defert divinum ei, quod revera Deus non est. (*h*) vel: qui, aliquem Deum quidem agnoscens, quoddam ejus adtributorum tamen, aut providentiam, omniscientiam, curamque humanarum rerum inficiatur. (*i*) vel: qui, neglectis veri Dei præceptionibus, genio suo

ita indulget, ac bacchanalia vivit, ut si Deus omnino esset nullus, atque nullus ut sit poenas statuens, atque aliquando certissime inflicturus iis, qui per omnem vitam exhauriendis omnis generis voluptatibus tam sitienter incumbunt, unice habet in votis. (k)

(a) Aut potius hominis monstrum, infra brutorum sese abiciens conditionem. Illos, qui nullum omnino Deum esse dixerunt, non modo Philosophos, sed ne homines quidem fuisse dixerim, qui mutis simillimi, ex solo corpore constiterunt, nihil omnino cernentes animo, & ad sensum corporis cuncta referentes. LACTANT. L. VII. de Vit. Beat. C. IX. n. 5. p. m. 509.

(b) Distinguitur enim alias quoque, in *Apertum & Occultum*, Atheismus, ac inter arcana Atheorum esse, ait S. Rev. D. D. FROMMANNUS, dissimulare suum virus, & in ima tantum mente submurmurare, non vero librorum suorum frontibus inscribere, vel libere eloqui, detestandum illud axioma : Non est Deus ! vid. Disp. laud. p. 20.

(c) Talem, stilo recepto, dixeris *Atheum Theoretico-practico-directum, Atheum Professum, supremi gradus, specialiter sic dictum*.

(d) Ad hanc qui classem spectant, Mr. BERNARD dans *Nouv. d. l. Republ. des Lettr. Novemb. 1701. p. 489.* nominat *Athées sans reflexion*. Eos autem ita definit : qui ne croient point de Dieu, parce qu'ils n'y ont jamais pensé, & qu'uniquement attachés à tous les objets sensibles, il ne leur est jamais venu dans l'Esprit de soupçonner, qu'il y eût quelque autre chose dans le monde, que ce qu'ils y voyoient, ni de se demander, quel étoit le principe de leur être. On ne sauroit douter, qu'il n'y ait de tels Athées, sans traiter de fable ce que toutes les Relations nous disent de la plupart des Chinois & des Caffres. Sed de his §. seq. lit. a.

(e) Convenire huic *Athei Adfectati* titulus videtur. Magnif. Dn. BUDDEO audit Atheismus Philosophicus, Inst. T. M. P. II. C. III.

III. S. I. ad §. XVIII. Mr. BERNARD vocat hujusce generis homines *des Athées de Reflexion, cum reflexione*. Il n'y en a, dit il, peut-être, que trop, qui succombant sous les poids, quoi que léger, de certaines difficultez, viennent à mettre l'Existence de Dieu au nombre de ces choses fort douteuses, & dont on ne peut bien s'assurer, & ont des doutes positifs & confirmez sur ce sujet. P. BAYLE huc refert les *faux Savans*: JO. LEVINUS MOLTKIUS in nott. ad Rel. M. p. m. 2. ait: qui nimium rerum abstrusarum studio immorantur, & præsertim, quum singula, non universa inter se connexa, ac conjuncta considerant, nonnumquam in immanissimum Atheismi vitium incidunt. Confer. Vir longe Celeberrimus D. JO. GEORGIUS NITSCHIUS in Axiom. Sacr. p. 26. seqq. ubi egregius locus ex Jo. d'Espagne.

(f) On peut porter loin la dissimulation, *Auctor du Avertiss.* ad Fencl. Tr. c. p. 3. Rara mens intelligit, quod interiore condidit cura angulo. Hypocritæ Atheismi, simulant & mentiuntur. Quamquam enim a se impetrare possunt, ut, an ullum existat Numen, dubitent; tamen ut nullum esse fidenter credant, numquam aut impetravere aut impetrabunt. Atque ista sola dubitandi ratione, ne forte scelerum judex ac vindex sit, illius metu, etiam si nullus sit, numquam se liberare possunt. Vid. S. PARKERUS L. C. VI. XVIII. p. 549.

(g) Dum enim promiscue omnes, qui de DEO non recte sentiunt, nec, uti nostra cujusvis quidem fert opinio, Ejus præceptis convenienter perpetuo vivunt, pleno statim gutture proclamantur Athei, immane quantum extenduntur Atheorum indices, ac multis eruditione ac pietate Clarissimis Viris fit pudenda ignominia, intolerabilisque, ac summa injuria, objectu sceleris, quo nullum in orbe detestabilius, nullum excogitatu capitalius. conf. Egregium LUDOV. FABRICII Tractatulum: Apolog. pro genere Hum. Ne dicam, universali Numinis Revelationi, qua omnibus sese hominibus patefecit, multum ita detrahi. Nec sic poteris non probare, ex hypothesi saltem, Gentilium malitiam, Christianos primitivos infami Atheorum nomine traducendum, vid. CLEM. ALEXANDR. Strom. VII.

p. 504. KORTHOLDI Pag. Obrect. L. II. c. X. Dn. HEBEN-
STREIT Christian. Πολυόν. Cap. II. §. VII. p. 98. seqq. Ponti-
ficiorum item Calumniam, qua Evangelicæ nostræ Religioni αθεΐ-
τητος inurere stigma, ac Lutherum nostrum Coryphæum Atheismi
vocitare non verentur. vid. POSSEVEN. Biblioth. L. VIII. MER-
SENNUS in Genes. Immo, huicce si sequi morem velis, omnes ad
unum hæretici, omnes diversa a nostris sacra colentes, & placita se-
ctantes, foedo Atheorum titulo erunt prostituendi. Neque equi-
dem facile fidem habeo, dicti modo MERSENNI Relationi, quod
Anno 1622. Lutetiæ Atheorum multitudo L. Millia expleverit. Ce-
terum, cordato sudes in oculis est, quod ultima hæc mundi, extremis
jam acti gyris, senecta usque eo omnem decoxit amorem, quin & pu-
dorem, ut vel sacri ordinis Viri contribulibus, & Theologis & Phi-
losophis, ut cum maxime insontibus, publice suspensionem criminis
atrocissimi adfricare nulli dubitent. vid. M. D. D. BUDDEUS Dis-
sert. de Spinozismo ante Spinozam §. XXII. in Analect. Hist. Philos.
p. 353. Triste scelus quid repetam? certe & hinc patet, quam alte
& hic inter alios foedus humanum genus infederit error: facta quis
culpat sua? aliena quis non? magna pars non crimina damnat, sed
homines, dispari sententia. Aliis severi iudices, faciles sibi. H.
GROT. C. Pat. v. 1219. seqq. Quibus ex asse adstipulatur LA-
CTANTIUS, incredibilis, inquiens, est error illorum, qui,
quum aliquam sectam probaverint, eique se addixerint; ceteras
damnant, tamquam falsas & inanes, armantque se ad præliandum, nec,
quid defendere debeant, scientes, nec quid refutare, incursantque
passim sine delectu omnia, quæ adferunt, quicumque dissentiant. de
Vit. Beat. L. VII. C. VII. p. 505. n. 6. Interim rectissime *Observator*
Halenfis: illorum plane ferendi mores non sunt, qui, simul ac quis in
eam, quam tuendam susceperant, sententiam manibus pedibusque
ire recusat, Atheismum illi, aut si quod gravius adhuc crimen, statim
exprobrant. T. IV. Observ. XXI. §. XI. p. 454. conf. D. G. MOR-
HOF. Polyb. Litt. P. I. L. I. C. VIII. p. 79.

(b) Huc omnis fere Paganismus referendus, Distingue igitur

tur ab idololatria Atheismum, & abstergetur Atheismi macula a gentibus amplissimis. vid. dicenda ad §. III. not. C.

(i) Audiunt hi vulgo *Theoretici indirecti* : hoc de atheorum genere capias, quæ Illustr. PUF. in de off. & H. C. habet, L. I. C. IV. §. IV. GROTIUS, de J. B. & P. L. II. C. XX. §. 46, n. 2. Putaverim tamen, hosce verius *Irreligiosorum*, aliove commodiore vocabulo, quam Atheorum nomine, insigniendos. Deinde, sollicitius explorandos, quoad eorum providentiæ divinæ negatio pertineat. Ceterum, heic *Epicuri* memento, qui, uti ob alias viris doctis hypotheses, nonnumquam tamen non rite intellectas, atque explicatas, passim vapulat ; ita propterea in primis nigro signatur Theta, Atheosque inter reponitur, quod omnem ex Orbe proseripserit DEI Providentiam. Nihil (ita Eum facit CICERO loquentem, de Nat. Deor. L. I. p. m. 1171. a. edit. SCHREVEL.) agit Deus : Nullis occupationibus est implicatus ; nulla opera molitur : sua sapientia & virtute gaudet : habet exploratum, fore se semper cum in maximis tum in æternis voluptatibus. Hunc Deum rite beatum dixerimus, vestrum vero laboriosissimum, add. THOM. STANLEY. Hist. Philos. Part. XII. Philos. Epic. Part. II. C. III. p. m. 969. Quam ut ingrederetur in sententiam, Vir alias exquisitæ probitatis & doctrinæ (conf. BACO de VERULAM. Sermon. Fidel. C. XVI. p. 77.) æ trecentorum, uti referunt nonnulli, Cylindrorum Auctor, videtur inductus præjudicio, quod vocant electæ hypotheseos (vid. Celeberr. D. D. BUDDI Phil. Instr. P. I. C. II. §. XXXV.) seu a Domestico, cui suam de Moribus Philosophiam adtemperavit omnem, principio suo : quod finis beatæ vitæ consistat in corporis indolentia & mentis placabilitate, sedatione, ac vacuitate, immunitateve a perturbatione ac dolore, STANLEYUS l. c. Phil. Epic. P. III. C. IV. p. 1056. Ut igitur suum homo gentilis Deum ne privaret felicitate isthac, omnium summa (quum quod æternum, beatumque sit, id nec habere ipsum negotii quidquam, nec exhibere alteri censuerit, CIC. l. c. p. 1169. b. med. & p. 1173. a.) nec sibi met ipsi, quid relinqueret, quod, ut metuendum, animi securitati interireperet, cavendum fuerat, ne in cervicibus hominum imponeretur

sempiternus Dominus, quem dies & noctes timerent. Quis enim non timeat omnia providentem, & cogitantem, & animadverrentem, & ad se omnia pertinere putantem, curiosum & plenum negotii Deum. *CIC.* I, c. p. 1170. sub Fin. Quemadmodum etiam nemo fortassis homo, nisi qui hospitem prorsus animum ex Laërtii retulit lectione, ibit inficias, eam solam ob causam, ut suæ disciplinæ adsecclas ab omni timore vacuos redderet, in sequiorem de animæ post mortem statu sententiam declinasse, Virum cetera Optimum, conf. *MENAG.* in Laert. p. 473. seq. Verum, dure admodum ab omni fere habitus antiquitate, istam ob sententiam, est Epicurus. Congessit refragantium plerorumque adculpationes bene multas *TOB. PFANNERUS* in Syst. Theol. Gentil. pur. Cap. VIII. §. III. p. 208. seqq. Gravissime omnium istum dat de pexum *LACTANTIUS*, eique, inferens ex ista hypothese, Atheismum in os objicit, de Ira c. IV. ubi p. m. 561. n. 5. ita inquit: Quæ igitur in Deo potest esse beatitudo, si semper quietus & immobilis torpet? si precantibus surdus, si colentibus cæcus? quid tam dignum; quid tam proprium Deo, quam providentia? Sed si nihil curat, nihil providet, amisit omnem divinitatem. Qui ergo totam vim, totam de Deo substantiam tollit, quid aliud dicit, nisi Deum omnino non esse, Et capite IX. p. 571. n. 5. ita disputat: si est Deus, utique providens est, ut Deus, nec aliter ei potest divinitas adtribui, nisi & præterita teneat, & præsentia sciat, & futura prospiciat. Quum igitur providentiam sustulit, etiam Deum negavit esse. Alterum sine altero nec esse prorsus, nec intelligi potest. Ita Lactantius. Sed numquid ergo conclamatæ prorsus tuæ, *EPICURE*, res sunt? Abeundumne, indicta causa, Atheorum ad carceres est? At, si quis causam tuam aliquatenus acturus, submisset: fateor, ingentem erravit *Epicurus* errorem ex intempestiva solitudine pro Dei tam magnifici, tam Beati, quiete nullatenus turbanda, Eum ab omni humanarum rerum procuratione absolvens: Nimium quantum migravit velificandi hypothese limites. At, num propterea ei statim Atheismi crimen, vel consequentia tres ulnas longiore, impingendum? Quo pede, qua fronte id dabis evictum? Teneberis certe luculentissimis demon-

stra.

strare rationibus ex Epicuri mente tuam te instituere consequen-
tiam, ejusque vim ab Epicuro esse animadversam, immo non potuisse
non ab ipso, vi Principiorum suorum, eam deprehendi. Pruden-
ter, quin prudentissime pariter ac ex rei veritate G. T. MEIERUS in
Hist. Rel. p. 13. seq. monuit: in dijudicatione atheismi, qui per Con-
sequentiam alteri impingitur, probe deberi adtendi ad consequen-
tiam, an sit remota, remotior, remotissima; vel prona, pronior,
pronissima; an mediata vel immediata; an necessaria, vel non ne-
cessaria; an evidens vel obscurior? Acutissimus etiam (nostraque
ætate, si fieri posset, ad componenda quæ in sinu Matris nostræ E-
vangelicæ infelici excitata sidere sunt dissidia, vel sanguine in scenam
revocandus) Dn. MUSÆUS in aurea sua in Theol. Introd. ibi
etiam Dei, confusam licet, superstitem agnoscit Notitiam, ubi Deus
saltim sub Boni ac Beatitudinis summæ ratione concipitur C. II. §.
XX. Sed sume tantisper tibi aliquid, & habe tibi tuum nectendi con-
sequentias artificium. Faciemus periculum ejus, num & in aliis fue-
rit expeditum. HIERONYMUS (vel me indicente, nosti, qui
sint hodieque huic subcenturiantes) comment. in I. Hab. negavit
providentiam Dei & curam, licet non in omnibus, tamen in iis, *in*
quibus Deus est Maxumus. Texe argumentum, vel sue saltem; con-
clusio erit gravis tibi & paradoxa! Paratam objectitas exceptionem:
Hieronymus dudum præcipuos eruditorum Apollines nactus est Pa-
tronos, qui commoda interpretatione duriusculi sermonis sensum
mitigarunt. videatur Magnus GERARDUS Tom. II. Loc. de Prov.
§. LVIII. Coll. disp. XVI. Isag. cap. V. n. 19. add. LOMBARDUS
I. Sent. Dist. XXXIX. C. IV. SUAREZIUS Tom. II. Disp. Met. D.
XXX. n. XLII. f. 95. a. Benè! sed male, quod Epicuro eodem in
luto hærenti, non æque auxiliatrices porrigantur manus, ut benigna
jutus interpretatione aliquantisper possit eluctarier. Quid obstat,
quo minus eamdem utrique facias gratiam? Hoc, *inquis*, quod lon-
gius multo processit Hieronymo Epicurus. At, quod plus hic ha-
buit erroris, plus ille habuit lucis. *Propius a culpa abest, qui in solis*
disco allucinatur, quam qui nocte concubia humi labitur. Lapsus E-
picuri adgnosco; sed, cur tu statim crura & jugulum fregisse ipsum
addis?

addis? Expende porro : paucos ante versiculos hosce monui, cur hoc se polluerit Epicurus errore, rationem fuisse, quod summam mentis & corporis felicitatem in voluptate, ex indolentia & tranquillitate promanante, quæsierit; ut igitur & Deum suum summe faceret felicem, beatumque, omne ab Eo id amoverit, quod molestia & dolor consequi posse videbatur. Jam vero, quum istam, ex tranquillitate atque indolentia profluentem voluptatem hominis ita explicet, ut tantum pro *sine ultimo* illam habeat, ex *mobili* (uti loquitur) tamquam medio partam : dicatque, constitutionem hujusmodi non esse *merum torporem*, sed potius ejusmodi statum, in quo omnes vitæ actiones, placide simul, atque jucunde peragantur : non *restagnantem* ac mortuam aquam, sed quasi aquam fluvii *tacite placideque labentis* vid. STANLEY. l. c. p. 1064. b. quid? si pariter ex hoc fundamento mitius Epicuri de *Quiete DEI* sententiam exponam? addamque, sophisma sophistici esse ingenii, satyrico admodum sale neminem non adversariorum perfricantis, ambitiosi, quibusvis passionibus emancipati, adulteri ac Cærelliæ (quæ, uti mirificè studio *Philosophiæ* vid. Epist. ad Attic. L. XIII. Ep. 21. p. m. 964. ita non minus amore *Philosophi* flagravit, ab eo non gratis Collegæ Servilio tam impense commendata Ep. 72. L. XIII. ad Fam.) subsefforis notorii (lege quæso, *Calenum* molli amasio Eroticum modulantem apud DION. CASSIUM in Invect. L. XLVI. p. 345. edit. Steph.) qui ipsemet Atheismi, quam qui maxime, suspectus, (conf. Magnif. D. D. STRUVII Progr. *Archeus Doctus*, p. 8. seqq.) profani hominis, *Ciceronis*, quando quæritat : An quidquam eximium potest esse in ea natura, quæ sua voluptate lætans, nihil nec actura sit umquam, neque agat, neque egerit? Quæ porro pietas ei debetur, a quo nihil acceperis, aut quid omnino, cujus nullum meritum sit, ei deberi potest? l. c. p. 1176. a. Parum abest, quin impium te os vocitem, hypocritamque stygium, Tulli! Ipse ne fassus es, Epicurum adserere : Deos ob summam naturæ suæ excellentiam pie esse colendos, justamque habere venerationem? l. c. p. 1169. med. b. add. SENECAM IV. de beneficiis C. 19. Mirifice te prodis, egregie de contemnendo Utili & pensi habendo Honesto & Decoro scriptor!

tam

Tam belle tuam ipsius doctrinam sequeris, ut nec ipsismet Diis quid existumes gratis deferendum. Pudeat te mercenarium Consulem, Proteo vel Polypo, quam ingenuo Philosopho, similiorem? Videris profecto alere odium adversus Epicurum culinare, atque, uti *Stoici* pene omnes, ob lucrandum panem & conservandam ambitiosam existumationem bella movere, atque contravenire, innocenti Philosopho. De cetero lectorum tam ignarus est nemo, quem fugiat, hodieque *Viros Magnos* pro illa stare sententia, Deum propter se solum, in se consideratum, nulla nostri commodi, nostræve felicitatis, habita ratione amandum, adeoque & colendum esse, vid. MICRÆLI Hist. Eccles. cum Contin. HARTNACCI p. 2053. M. D. D. FOERTSCHI Ill. Controv. p. 40. seqq. M. D. D. BUDDEI Theol. Moral. p. 206. seqq. Vereor, ut *Meldensis Episcopus* Archiepiscopo *Cameracensi* propterea scelus Atheismi, tamquam Caput Medusæ, objectare merito valuerit. Quid? quod summis placuerit viris: fundamentum Cultus divini primum, & proprie sic dictum, ipsam majestatem ac gloriam divinam esse. vid. M. D. D. FOERTSCH l. c. p. 35. seqq. CHRISTOPH. SCHOMERI Theol. Moral. C. IV. §. 7. 8. Quæ quidem non eo à nobis proferruntur, ac si ea ipsi vel adsumeremus simpliciter omnia, vel ita plene statuisse tale quid Epicurum censeremus: sed, uti oculatioribus patescat, *sumi ejusmodi quid a Viris Doctis aliquando posse, citra intentionem consequentiarum Capitaliorum.* Immo, per consequentias multa Philosophis imputari, quæ numquam illis in mentem venerunt. conf. Magnif. Dn. D. BUDDEI Nostri Exerc. Hist. Philos. d. καὶ Σάγει Pythagoræo-Platonica §. XXIII. in Analect. Histor. Philosophicæ p. 400. Missis autem hisce, juxta cum isto, quod nonnulli Epicurum in superstitionis tantum extinctionem sua conflasse opinentur omnia, Ciceroni tantum adhuc semel facienda est audientia, interstrepenti: *Epicurus, ne in offensionem Atheniensium caderet, verbis reliquit Deos, re sustulit.* Tulli, audin', quid ais? Cur tu pede alios metiris? Tu, tu palpando mentiendoque, popularem aucupari auram nihil habuisti prius, posteriusque nihil. *Epicurus* populi auribus nihil dedit. Conveni SENECA (invitis popularibus

suis aliàs quoque, vid. Ep. XXI. & d. vita B. C. XIII. testem veritatis de Epicuri placitis) adserentem, quod Epicurus professus fuerit, se numquam populo voluisse placere, Epistola XXIX. LACTANTIUS, utut perpetuus alias censor Epicuri, atque adcusator rigidissimus, impetrare tamen ab se haud potuit, quin ab hac imputatione ingenue liberaret Epicurum, de Ira Dei C. IV. n. 7. p. m. 569. scribens: *M. Tullius a Possidonio dictum refert, id Epicurum sensisse, nullos Deos esse, sed ea, quæ de Diis loquutus sit, depellendæ invidiæ causâ dixisse: Itaque verbis illum relinquere, re autem ipsa tollere, quibus nullum motum, nullum tribuit officium. Quod si ita est: Quid eo fallacius? Quod a sapiente & gravi Viro (ipse met Tullius bonum Virum: Epicurum, ac Epicureos multos: graves dixit, facientes melius, quam dicentes, de Finib. L. II. p. m. 1069.) debet esse alienum. Hic vero si aliud sensit, & aliud loquutus est; quid aliud adpellandus est, quam deceptor bilinguis, malus & propterea stultus? sed non erat tam versutus Epicurus, ut fallendi studio ista loqueretur; quum hæc etiam scriptis ad æternam memoriam consignaret, sed ignorantia veritatis erravit. Quidquid ergo admisit erroris, id non simulandi arti aut studio (cujus artifex item & Magister insignis per omnem fuerat vitam Cicero) sed amoris erga hypothesein semel receptam, nec explicatam satis, adscribendum est. Instas: male audit toti Patrum Choro, non soli Ciceroni, Epicurus. Quid tum? Leges Petri Gassendi (refutantis quidem subinde cordate placita Epicuri a veritate abludentia, vid. *Observ. Hall. T. III. O. XIII. §. VIII. p. 246.*) de vita & moribus Epicuri Libr. VIII. atque intelliges, non sequi: hunc illumve perversæ sententiæ adcusat Vir celebris. Ergo Jure. Nam ad Ciceronis, immo Patrum quoque adversus Epicurum auctoritates profunde respondet GASSENDUS l. c. C. VI. L. III. p. 66. seqq. vid. S. Rev. D. D. HOCHSTETTERUS Coll. Puf. Exerc. I. §. XVI. not. d. p. 29. Magnif. D. D. J. J. MULLERUS, solide HORNEJI contra Nostrium argumenta refellens in egregio opere, *Inst. Eth. P. III. C. V. §. III. p. 340. seqq. add. IMMANUEL WEBERUS ad Puf. O. H. & Civ. I. V. 3. Not. I. p. m. 79. DIOGENES LAERTIUS L. X. cum nott. Is, CASAUB. THOM.**

THOM. ALDOBRANDINI & MER. CASAUB. ÆGID. MENAGI & JOACH. KUHN ad h. l. *Observ. Hal.* Tom. II. O. XXI. §. V. p. 448. ubi, tributa omni Atheorum caterva, medium facere gradum dicitur Epicurus: ergo tamen, *propriissime* loquendo, Atheus pronunciari haud merebitur. RONDELLI de Vita Epicuri libellum adlegare haut sustineo, quod ejus mihi, diu licet multumque quæritanti, nondum facta est copia videndi. Non monebo denique heic, quod tamen in plerisque cum Epicuro controversiis arbitrandis prætermittendum neutiquam est: limites inter EPICURUM & EPICURI de grege *porcos* esse ponendos, ut errores Comitum, Duci ne imputemus (dicente Magnifico D. D. J. VV. JÆGERO, Cancell. Tubing. in *Hist. Eccles. & Pol. Sec. XVII. T. I. L. X. C. IV. ad A. 1650. f. m. 775. b.*) quum commune alias, ut PETRUS GASSENDUS l. c. L. VI. C. VIII. inquit, soleat esse sectarum omnium vitium, ut adulterinos & degeneres foetus educarent, a quibus etiam infamarentur. De aliis, qui ejusdem cum Epicuro erroris complices vulgo, rei que habentur, alibi fortassis commodior dicendi sese obferet occasio.

(k) *Athei Practici* dicuntur. Mr. BERNARD dans les *Nouvelles de la Republ. des lettres*, Nov. 1701. p. 429. vocat *Athées de Coeur*. Mr. Bayle dans ses *pensées sur la Comète* Art. CLXXVII. adpellat Athées, qui *finissent par douter*. Des ames souillées, de toute sorte de vices, capables des plus noires méchancetez, qui s'apercevant que la crainte des Enfers vient quelque fois troubler leur repos, & comprenant qu'il est de leur intérêt qu'il n'y ait point de Dieu, tâchent de se le persuader. (Opinio quippe, quæ perhibet non esse Deos, vitiis subpalpatur, aptaque est ad laxandam fibulam intemperantiæ, MOLIN. de *Cognit. Dei* N. 21.) Ils deviennent Athées, parce qu'ils ont été méchans, & sont de la plus effroyable malice, qui puisse tomber dans une ame. Horum uti orbis plenus, ita & de iis, pleni eruditorum libri; utinam eorum debellatoribus etiam pleniores essent scolæ, plenissimæ Ecclesiæ! Quam latissime omni Christianorum rei foret consultum, si hisce domandis, debellandis, emendandis, nihil sibi prius, antiquius nihil, haberent atque existumarent

insignes isti zelotæ, semper aliàs atheos vomentes, crepantes, ac numquam, nisi nominato scelerum foedissimo, ora fumantia resolventes. Hos, hos contra omnem ingenii vim effudisse, omnem animi ardorem ejaculatum esse, quantum, sodes, juvabit! Ceterum non inepte forsan hisce adjunxeris, quos ἀθέως κέκληκε μουσικῶς, τὰς τὸν Θεὸν τὸν ἔνοικον αὐτοῖς, τὸν λόγον, διαφθεύοντας in *Philebo Plato*, (quem quidem Ipsummet nuperrimè demum *Atheificavit*, Dn. NIC. H. GUNDLINGIUS in *Bibl. Nov. P. XXXI, N. I.*) teste H. WITSIO *Exerc. IV. in Symb. §, IX. p. m. 42.*

§. III.

Quodsi porro quæras: *Num dentur Athei?* Resp. si ad I. Classem antec. §. & IIdam (inprimis si de integris sermo sit gentibus) adtendas, nulla umquam ætas tulit ullum, neque ullum deinceps universus umquam videbit Orbis Atheum. (a) Fuisse de cetero, atque adhuc esse non paucos, qui Atheismo Theoretico-directo faveant, imò qui eum foveant, indubium est, tametsi non sine interna pietatis adcusatione, pravarumque cogitationum intercissione, nec per omnem vitam, sed per aliquod tantum ejus spatium, interdum etiam laxum satis, nec per naturam, sed per justissimam Dei excoecationem. Quando item de reliquis classibus quæras? experientia non minus, quam omnium temporum historiæ adfirmativè respondebunt. Quamquam non quibuslibet, vel obscurorum, vel ex speciali affectu scripturientium Auctorum recensibus, fidem temere habendam esse existumem. Aliena sputa lingimus, alienis plerumque auribus audimus, alienis oculis videmus, aliena conscientia summorum Virorum famæ æternam adspargimus labem: sed certe minus circumspecte, minus prudenter

ter. Explora ipse hominum, dum poteris, animos: committe actiones cum actionibus, confer sermones cum sermonibus, publicos & privatos, num sint uniformes? num sibi constantes? compositione, an ex delirante, furente ac turbato animo profluentes? Repetita lectione, diu multumque, expende scripta singula, singulorumque scriptorum loca singula huc facientia, imo integrorum systematum & hypotheseum contextus considera: (b) Ita vero innocentius arbitrare, atque felicius. (c).

(a) Lego heic vestigia Theologi & Cancellarii olim in Universitate patria supra laudes positi D. I. A. OSIANDRI de Not. Adquis. Exerc. V. §. 10. Quem consensu suo veteres æque ac recentiores stipant plerique omnes. Confer, HULSEM. de Aux. Grat. p. 216. Succincte prorsus, atque adcurate satis, universam quæstionem confecit ex Nuperis, longe multumque Doctissimus Philosophus pariter ac Theologus Franequeranus Dn. RUARDUS ANDALA, scribens: Concedimus dari Atheos directe, sed voto, adfectu, studio, contentione, dubitatione, persuasione aliquali, & suffocatione cognitionis Dei insite ad Tempus, disceptatione ac externa professione. Sed negamus tales dari, qui effectu totali, plena victoria, certa & constanti mentis persuasione, quietatione, tranquillitate, certitudine, intima conscientia, & totali & finali extirpatione omnem Numinis cognitionem animis suis penitus eradicarunt. Syntagm. Theol. Phys. Metaph. C. I. §. VIII. p. 15. De secunda vero Classe nondum usque eo expedita res videtur. Celeberrimus certe Lausannensium Professor Juris & Hist. Dn Jo. BARBEYRACIUS adlatis, quæ §. II. lit. d. adjecimus, BERNARDI cogitatis hanc subdit ἐπίκρισις: Rien n'est, à mon avis, plus judicieux que ces réflexions & ce système sur les différentes sortes d'Athées. Les Idées de notre auteur (Pufendorfii) là dessus ne paroissent pas fort éloignées de l'hypothèse commune des Théologiens, qui, sans avoir égard à l'expérience, décident d'une chose de fait par des raisonnemens Métaphysiques. vid. le Droit

d. l. Nat. & d. G. d. Pufend. Libr. III. c. IV. §. IV. p. m. 352, not. (1)
 Verum male, opinor, non habebit *Virum Doctum*, si eundem ipsi, quem BERNARDO, hac quidem vice immerenti, adjecit calculum, negaverimus. *Primo* enim dudum à Viris Doctis, tum ex indubitatis rationis principiis ; tum ex luculentissimis Sacri Codicis Pandectis extra omnem dubitationis positum est aleam, cuivis hominum à benignissimo Creatore, simul atque communi hacce incipit luce frui, inscriptum esse, quemdam Divinitatis characterem, ut quisque, ubi primum ad rationis usum pervenit, antecedenter tamen ad omnem institutionem, disciplinam ac operosam ratiocinationem, (nam quidquid à Deo cordibus nostris inscribitur, id non est ex nostro studio, labore, operatione : sed typus ille à Deo cordibus nostris est inscriptus &c. E.) in mente, conscientia, voluntate ac affectibus vim Supremi cujusdam Numinis ita experiatur, ut non possit non sæpius de Deo cogitare ; neque aliter cogitationes illas, nisi vi sibi facta, expectorare. Non malè cogitationes illas *αὐτοδιδάκτες ἐννοίας, μᾶλλον δὲ Θεοδιδάκτες*, notiones, quarum sibi quisque magister est, aut potius, quarum quisque Magistrum Deum habet, vocavit EUSEBIUS in *Præpar. Evangel. L. II. C. V.* Neque minus adposite ARNOBIUS hancce scientiam dixit naturalem, sine qua nemo nascatur. Adeo, ut cuilibet ingenitum sit, atque in utero matris impressum, esse Regem atque Dominum Cunctorum. Cujus etiam intuitu TERTULLIANUS ait : omnes homines, hac in re Christianos nasci. *Apol. c. 17.* Quam quidem veritatem, una cum omnibus principiis connatis, nemo majori conatu atque instructiori adparatu, præter *Hobbesium & Velthuysium*, adortus est nostra ætate, (olim enim jam ex numerosis scholasticorum exercitiis insignes LOKIO turmæ præluserunt. Quorsum referas non tantum eos, qui propositionem hanc : Deus existit, evidentem quidem, notamque in & per se, dixerunt, sed non quoad nos, vid. si volupe, otium atque occasio fert, IGNATIUM DERKENNEM, GONETUM, FRANCISCUM VEKEN, ARRIAGAM, GABRIELEM VASQUEZ, S. GALLENSES, BERNARDUM DE QUIROS &c. verum etiam illos, qui evidentiam quidem di-

ctæ

etæ propositionis, etiam quoad nos, at ex ipsa tantum terminorum evidentiâ pendentem, concesserunt. Ex quibus sunt AUREOLUS, ALENSIS, BONAVENTURA, TOSTATUS &c.) atque subtilissimi vir ingenii, Jo. LOKIUS in præclaro d. Intell. Hum. Opere L. I. II. & IV. passim. Nemo vero etiam solidius, contra huncce Achillem, vindicavit *Duium viris nostræ salanæ summis*, ac per omnem, qua patet, litterarium orbem celebratissimis, M. D. D. *Michaele* FOERTSCHIO in Select. Theol. part. II. Exercit. XVI. §. 44. seqq. p. m. 67. sqq. M. D. D. Jo. Francisco BUDDEO in Instit. Theol. Mor. P. II. C. II. ad §. V. p. 543. seqq. *Secundo*, vix ac ne vix quidem ulli, qui cerebrum in calcaneis non gestat, persuadebis, hominem esse adpellitandum, aut revera existere, qui ultra id, quod sensus ferit, agitatione mentis numquam adscenderit, nec ullo etiam tempore vel levissima tactus fuerit suspicione, aut præsumptione, numne aliud forte quodpiam Principium præter adspectabilem mundum huncce, detur? Brutum, stipes erit, non homo, rationali præditus natura principio conf. §. II. N. a p. Longissime abest, ut de integris tale quid Nationibus evictum dare valeas; quippe quæ hac una in re (agnitione sc. Creatoris & gubernatoris hujusce Universitatis potentissimi & sapientissimi) non dissident. Nemo est enim tam rudis, uti LACTANTIUS ait, tam feris moribus; quin oculos suos in Cælum tollens, tametsi nesciat, cujus Dei providentia regatur hoc omne, quod cernitur; non aliquam esse intelligat ex ipsa rerum magnitudine, motu, dispositione, constantia, utilitate, pulcritudine, temperatione; Nec posse fieri, quin id, quod mirabili ratione constat, consilio majori aliquo sit instructum, L. I. de fals. Rel. C. II. n. 5. p. m. 8. De Germanis quidem Jul. CÆSAR prodidit: neque Druides habent, qui rebus divinis præsent; neque sacrificiis student. Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur, Solem, & Vulcanum & Lunam: (*Ergo tamen non omni prorsus Divinitatis cujuspiam notione caruere*) reliquos ne fama quidem acceperunt. In Hypomnematis, ut Strabo & Appianus loquuntur, seu ὕλη ἰστορίας, de Bello Gall. L. VI. p. m. 109. edit. Roterod. an. 1700. At vero Tacitum, cujus temporibus Germanorum res magis perspectæ fuerunt, legentibus constabit, quid

quid tribuendum huic sit Cæsaris testimonio vid. d. M. G. Cap. IX. Hist. IV. 64. 2. I. Anal. 61. 4. XIII. 57. 3. *Mercurium* eos dixisse *Wodan* sive *Gvrodan*, Auctor est *Paulus WARNEFRIDUS* L. I. de Gest. Longobard. Cap. IX. cit. *Nic. HERTIO* in Opusc. Ceterum, neque absolum prorsus est contra rem facti (nihil dum scilicet ha-ctenus ad liquidem deducti) incertis & pugnantis interdum rumoribus nixam, argumentari etiam rationibus ab eo, quod communiter alias & naturaliter ea in re solet fieri, petitis. Certe verosimilitudo, aliorum tantum auctoritate nixa, vehementer exilis existit, quamdiu rationes dubitandi, ex ipsa rei natura profluentes, in promptu habueris. Quales heic quidem adhuc superare, ex dictis jam indubium censeo. Unde *Tertio*, utique in fabularum censum referendæ sunt, quotquot de Gentibus tam effêratis ac barbaris vulgo circumferuntur Relationes. Neque enim satis illæ sunt exploratæ, neque intellectæ, neque omnes quæsitæ. Prorsus ad mentem accedunt nostram, quæ hanc in rem differit *A. HEIDANUS* inde orig. Err. fieri potuit, inquiens, ut non vera de populis istis narrentur, vel ob Historiæ & ἀντροψίας defectum & fidem nimis leviter iis, quæ de illis perferebantur, ab incompetis adhibitam, vel ob exiguam, quam nautæ nostri in his insulis fecerunt, moram, & non satis bene positam in explorando Gentis genio industriam & diligentiam: neque enim ex septimanarum aliquot fortuito contubernio, & tumultuario convictu iudicium fieri potuit, de moribus, ritibus, ingenio & religione integræ gentis. Potuit quin etiam in barbaris illis tam degenerasse, & decolor visa esse, ut in quo illi religionis cultum, statuerunt, nostris nulla iudicata sit, atque in eo illi Numen se colere præsumferint, quod nostris pro mera profanitate habitum. L. IV. C. I. §. V. Accedit, quod istæ gentes ejusmodi nautas ut teterrimos hostes oderunt, ac omne cum ipsis commercium ejurarunt. Unde rectissime Vir Doctissimus Ipse antea ad L. II. Cap. IV. §. 3. n. 4. p. m. 222. b. lin. 7. dixit: Une société entière de purs Athées est une chose, que l'on ne verra jamais apparemment: non datur gens integra, neque dari potest, quæ notiones generales, Deum esse, Eumque coli debere, neget omnino, aut præfractæ tollere contendat. S. R. D.

R. D. D. HOCHSTETTER Tr. de Poenis Sect. V. §. V. p. 53. Neque constar, an unquam, rogatae licet, quod res est, suis de sacris fuerint professae? Maxime, quum tralatitium sit, nullis fere non gentibus, in more semper fuisse positum, non cuique, omnium minime advenis, suarum doctrinarum (vid. MELCH. ZEIDLERI Prodr. Introd. in Lect. Aristot. §. VIII. p. 14.) & cultus sui rationes pandere. Vid. omnino Hist. Symb. Apostolici, Lips. edit. a §. VII. XIII. Quanta, quaso, molis erat Pythagorae in Aegyptiorum disciplinam admitti? Quam varie a sacerdotibus delusus, ab Heliopolitis ad Memphiticis, a Memphiticis ad Diospolitas ablegatus, diuque durissime habitus. vid. PORPHYRIUS in vita Pythagorae p. 183. CLEMENS ALEXANDRINUS. Strom. V. p. 166. Thomas STANLEY. H. Ph. p. m. 664. add. PFANNERI Theol. Gentil. C. I. §. VII. VIII. HERTIUM El. prud. Civ. p. 35. seq. n. *. Plato Auctorem, inquit, & Parentem universitatis invenire operosum, & quum inveneris, *in vulgus predicare, nefas est*. Iccirco alibi suadet; de Deo aenigmatice loquendum esse, ut, si forte terra marive periclitentur *litterae, legantur quidem, sed non intelligantur*. vid. Georg. WACHTERI Elucid. Cabalist. C. II. §. IX. p. 24. Accedit, quod quas alter eo nomine gentes adcusat, alter purget easdem. Vid. prolixius plurimas gentes excusantem S. R. D. D. HOCHSTETTERUM Colleg. Puf. p. 189. Dn. LOESCHERUM Praenott. p. 3. Et nonne ipsemet *Vir doctissimus* utroque premit pollice, quæ l'ingénieux & judicieux *Auteur* Anglois, des Droits de l'Eglise Chrétienne §. XVIII. p. 13. Introductionis, hisce adserit verbis: les histoires, qui en (nempé de non-Religiositate quarundam gentium) parlent, sont contredites par de plus nouvelles & plus fidèles Relations. ad Libr. II. C. III. §. 19. not. 2. p. m. 203. b. Proin Quarto prono sequitur nexu, præter rem conqueri *Virum doctissimum* de neglecta à Theologis *experientia* consideratione, heic quippe tam lubricis fundamentis, ac infirmis nixæ talis. Etiam si enim *experientia* aliàs tantum tribuatur, ut *Philosophorum Princeps* existimet, τῶν ἐμπειρῶν ὕψι περὶ τῶν, Φάσεσιν ac pronunciatis (enuntiative tantum modo sine ulla ratiocinatione dictis, uti explanat EVSTRATIUS, Nicaen-

sis Episc. Interprete Jo. Bern. FELICIANO. p. m. 433. Edit. Rach.) non minus attendendum esse, ac demonstrationibus (quod quidem non, nisi in rebus agendis locum invenire ait, *Gebb. Theod. MEIERUS* in *Analyt. Nicomach.* p. m. 275. ad num. XXXVIII.) atque obtemperandum, quod habeant ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, per experientiam oculum, intellectum idoneum &c. *Nicom. VI. c. XI. v. 22. seq. p. m. 194.* Quem dominatum & auctoritatem in Physicorum Scholis hodie ambire videntur & *Experimentalistæ*; Illi tamen, præcipue inconstanti, (ubi experientiæ scil. opponitur experientia) promiscue, ubique ac semper, a quocunque sit prætensa, fidere minus tutum esse, vel ipsamet constat experientia, vid. si placet, *Experientissimi Viri, Dn. Jo. BOHNII* Lips. *Diss. de Experientia Fallaci.* Quæ sane de Experientia Historica vel factorum, qua de speciatim heic sermo est, secundum Virum Doctum, æque observanda sunt. conf. quæ de incertitudine historica eleganter differuntur in *Additt. ad Obs. Hal. O. V. p. 148. seqq.* Manet verum *VOPISCI* effatum in *Aureliano Cap. II.* Neminem scriptorum, quantum ad historiam pertinet, non aliquid esse mentitum; Quod ut facerent de barbaris Gentibus Scriptores, forte peculiare habuere causas. *Quinto*, si vel maxime *consultissimo viro* Thesin hancce suam daremus, numquid propterea ipsi & hypothesin, cujus gratia istam haud dubie adsumpsit, concedere necessum haberemus? Quod scilicet, si dantur homines tam Bardi ac Bruti, ut numquam illis Dei cuiuspiam existentis forte præsumptio in mentem veniat, per consequens etiam ideæ de Deo innatæ, à Theologis hætenus defensæ, debeant negari, uti negat illas cum *Lokio* Dn. *BARBEYRACIUS* contra *Mr. Des Cartes*, & *Mr. Sherlok* in *Præf. ad Puf. p. XXXI. seqq.* alibique? Minime vero gentium! uti enim heic existentia insitarum notitiarum adser-tionem, ac ad exceptiones Lokianas, de quibus tam magnifice *Vir doctus* sentit, Responsa ab Aquilis modernorum Theologorum laudatis prætermittamus; ad Consequentiam respondemus ex *Jacobi ABBADIE* *Veritate Rel. Christ.* (Libello, ex *Petr. BATLII* mente, ob solidissimas demonstrationes ac profundissimas meditationes, incomparabili) *Sect. I. Cap. II. p. m. II.* ubi ita: pour l'exemple de quel-

quelques Sauvages, qui ne l'ignorent (Dieu) que parce que la raison ne se déploy point en eux, il ne sauroit tirer à consequence. Ceux qui n'exercent point leur raison sont semblables à ceux qui n'en ont point. Il faut les mettre au rang des enfans, qui vivent sans réflexion, & qui ne paroissent capables, que des actions animales. Et comme l'on ne doit point conclurre, qu'il n'est pas naturel à des gens raisonnables de chercher les moyens de se garantir des injures de l'air, parce qu'il y a des sauvages, qui ne s'en mettent point en peine : on ne doit pas inferer aussi de l'abaissement de leur esprit stupide & abruty, qui ne tire aucune consequence de ce qu'il voit, qu'il n'est pas naturel à l'homme de connoître la sagesse d'un Dieu qui agit dans l'univers ; conf. Sect. II. Cap. VI. pag. 166. Edit. Germ. p. II. & 185. Unde patescit, *gratis* plane hac in re contra Theologos facere *Virum Doctissimum* ; maxime, quum, uti latere *Virum Doctum* haud potest, non methaphysicis tantum rationibus (quas V. D. nullo habere loco, numero, ex Præf. ad Puf. pag. XXXII. lin. 16. scimus) velitent, sed quoque aliunde promptis gravissimis argumentis, immo & divinis auctoritatibus, fallere & vinci nesciis, defendant suas, vel potius sanctioris spiritus hypotheses, muniantque,

(b) Cauto sane opus est, ne forte innocenti calumniam atrocissimam, maxumamque injuriam intentes. Collige hunc in finem sedulus potiores hominis Athei Characteres, quales congeffit M. D. D. BUDDEUS in Dissert. de Piet. Philos. §. 57. Dignissimus D. D. FROMMANNUS Dissert. Atheus Stultus. p. 20. Religioni autem tibi ducas atheum exemplo pronunciare, in quem unum ex hisce, alterumve, quadrare observabis Characterem, nam, uti non statim Christiani excipiendus titulo est, qui eadem aliquando cum Christianis dicit, cujus luculentissimum dedit exemplum Dn. Jo. CLERICUS Art. Crit. P. II. Sect. I. Cap. XV. n. 3. p. m. 302. sqq. (id quod ii sibi capiant, qui ubique in Christianorum dogmatum confirmationem plaustro cumulant testimoniorum ex Gentilium scriptis, sine respectu ad domesticas ipsorum, ex quibus omnia reliqua fluunt, hypotheses, temerarie conjectatorum) ita nec athei onerabis

probro, qui eadem ullibi cum atheo protulit. Protulisse quoque ambiges, dum indubitata certiore te fecerint documenta: Dantur enim, qui in alios incurrunt morbo, non causa. Et citius in navi lignum desideres, quam convitium in eorum scriptis (ut mea heic faciam *Lipsii* verba, ex postremo ipsius iudicio de Tacito, ejusque utilitate p. m. 5.) Procax invidia, mendax fama, fallax stilus. Non temere credere, est nervus sapientiæ præcipuus. Aut cæcus & surdus es, aut nosti, quid nostra demum ætate crudum odium, impudens fama, virulentus calamus, de summis viris eructare, spargere ac mentiri, adtentarint, in tanta luce, coram tanta testium nube. Quid non ausit malitia, laceris maxumam partem panniculis, ætate, tenebris ac squalore obsitis, involuta, paucioribus testibus prodenda? Inprimis illa tibi suspecta sit consequentia: Titius *dicta Atheorum speciosa protulit, leviterque iis respondit*. Ergo: Titius Ipsemet est *Atheus*! Quis, ais, Dromo, ita concluderet? Sed heus tu, quære ex P. D. HUETIO, Abrincensium Episcopo, ille suo ipsius tibi exemplo respondebit, apud *Carol. ARNDIUM* Syst. litt. p. 128. Habeo & alios in promptu, quibus eadem dudum fuit dura, atque etiamnum est, conclusio. Sed, quid si melioribus argumentis Pharetra instructa non sit mea? In magnis, voluisse sat est. Quid si fortiora, ab aliis prolata, præsupposuerim, ac novi tantum aliquid contenderim addere, pro ingenii modulo? vide prudentissime parilia monentem M. D. D. FOERTSCH. in *Eruditiss. Scripto* (vid. A. E. L. Mart. MDCCXIV. p. 137.) III. contr. p. 147. §. VI.

(c) Præstare poteris, de quo *Observ. Hal. T. VIII. O. X. §. III. p. 219.* omnes cordatiores votis ardentissimis expetunt, ut quispiam eadem ratione Viros probatæ fidei & pietatis a suspitione Atheismi & calumnia illorum vindicaret, qui distento gutture & posthabita omni pietatis ratione, tota convitiarum plaustra in eos evomunt, qua olim *Gabriel NAUDÆUS* Apologiam pro Viris Magiæ falso suspectis conscripsit. Quot quæso, I. antiquissimorum, maxumè Philosophorum innocentium, cum Deicolis ita in gratiam essent redituri? Qui à Nostreis quidem athei sunt vocati, quia sic apud
Gen.

Gentiles legissent, a Gentilibus verò, quod Deos fictitios, aut Deorum Lerram, quæ jam ad triginta millia Hesiodi tempore excreverat, fusque deque haberent, planeque rejicerent, VOSSIUS L. I. de ort. & progress. Idol. C. I. Non equidem inficior, maxumam Gentilium turbam, omnem fere Numinis cultum, stultissimis impiorum Commentorum, ac fabularum inconditarum portentis circumscripsisse, ac sententias fovisse periculosissimas, quum utique pleraque ipsorum systemata, quibus rerum naturalium causas explicare adnitebantur, ad alendum & fovendum Atheismum, perquam videri adcommodata possint. Vid. M. D. D. BUDDEUS Syntagm. Diss. Theol. p. 604. seqq. D. Io. Paul. KRESSIUS Comment. ad Puf. de hab. Rel. p. 197. seqq. Sed & illud animadverto, difficillime, vel plane non, Atheismi plerosque convinci: neque evinci posse, de omnium esse opinione, quod scribunt paucissimi, nec ipsi serio animi sententiam ubique pandentes. Omnino huc pertinent, quæ BUDÆUS scribit in Crenii Philolog. p. 73. conf. ibid. Not. Lege sis etiam perquam sagacissimum ex veteribus scriptorem, LUCIANUM, suis in Dialogis, passim. Dans la *Necromencie*, ingenuè ait *Menipe*, le ne pouvois m'imaginer, que les Dieux pussent faire des injustices: des guerres, des adulteres, des violences. Lucien d' ABLANCOURT, ejus sola jam est ad manus traductio, T. I. p. m. 164. T. eod. p. 26. in *Timon*. (ubi multa fumivendulos Poetas de Iove furere ait, ut carminis ruinas fulciant, pour remplir, la mesure de leurs vers) Et quamquam p. 262. Poetas adenseat iis, qui entrent au Service des grands, atque à Magnis æstumentur, p. m. 318. tamen eos adserit scribere, quidquid subgerit Phantasia. VARRO pariter rotunde dixit, de Theologia loquens Gentilium: Multa sunt contra dignitatem & naturam immortalium ficta. In hoc enim est, ut Deus alius ex capite, alius ex femore sit, alius ex guttis sanguinis natus. AUGUST. d. Civ. D. L. VI. C. V. citante, qui plura huc pertinentia habet, auctore (sive COLLINO, sive TOLANDO, quod probabilius videtur, conf. aufrichtige und unparthenische Gedanken, über die Journalen, Extracten, Monats-Schriften, P. IX. p. 785. sqq.) libelli: *Discours sur la liberté de penser* Sect. III. §. VI. n. 6. p. m. 196.

caute tamen legendus ob falsas partim, partimque periculosissimas, atque ad omnem religionem perstringendam comparatas, hypotheses quam plurimas; eoque eodem, quo prodiit anno, viginti & amplius, scriptis peculiaribus sub incudem examenque revocatus. Conf. *Acta Erud.* L. A. 1714. M. Maj. p. 229. item *Iun.* p. 289. Quamquam Auctor versionis Gallicæ, loco præfationis, libere elaboratam præmittat pro Auctore Apologiam, quæ tamen nequaquam eluit, quæ vel solus *Richard. BENTLEYUS*, summum Angliæ suæ Decus, regessit. vid. A. E. L. M. *Iul.* p. 312. seqq. Porro autem adde pro sententia nostra Eruditiss. discursum Dn. *BARBEYRACII* l. c. ad L. II. C. IV. §. III. not. 4. p. m. 221. *Mr. le CLERC.* Bibl. Ch. T. XXVII. P. II. p. 446. Ut jam prolixiore inductione haud amplius confirmem, Poetarum, ex quorum tamen monumentis plerorumque nostrorum de paganis Theologiis conceptuum mensuram repetimus, fingendi libidinem præcipuis de Diis opinionibus, erroneis æque ac absurdis (vid. Dn. *BARBEYRACIUS* in Præf. ad Puf. §. XVI. p. LXXVI. lin. 4.) suppeditasse originem; quas tamen nec populus, nec ipsimet earum hamaxarii pro veris sunt venerati. Audi, quæso, *Iphigeniam*, quæ Orestem suum, a Thoante Dianæ immolatum esse persuasa, damnato ferorum *Taurorum* mactandi hospitibus more barbaro (conf. *LACTANTIUM* de fals. Rel. l. C. XXI. n. 2. p. m. 29. *Lucienne* T. II. p. m. 88.) impie hæc Dianæ imputari adserit, uti & alia plura de Diis improbe conficta, pro veris vulgaverit impietas, tandemque finit:

ἐγὼ μὲν ἔν

τὰ Ταντάλης Θεοῖσιν ἐσιάματα
 Ἀπισα κρίνω, παιδὸς ἠδ' ἡναι βορᾶ,
 Τὸς δ' ἐνθάδ', αὐτὰς ὄντας ἀνθρώπωνκτόνους,
 Ἐἰς τὸν Θεὸν τὸ Φαῦλον ἀναφέρειν δοκῶ.
 Οὐδένα γὰρ οἶμαι δαιμόνων εἶναι κακόν.

Equidem etiam Tantali epulationem Diis exhibitam *incredibilem* judico, Deos scilicet infantis (sc. Pelopis) Esu delectatos esse. Hujus

jus vero Regionis incolas, quod sua natura sint homicidæ, in Deum culpam suam transtulisse puto : *Neminem enim Deorum malum esse censeo.* Apud *EURIPIDEM* in *Iphig. in Tauris* v. 386. seqq. f. m. 80. Edit. pulcerrimæ, quæ Cantabrigiæ opera & studio *JOSUÆ BARNES* prodiit, an. 1694. Immo disertis, totidemque verbis, apud eundem *Euripidem* pronunciat *Hercules* :

Ἐγὼ δὲ τὰς θεὰς ἔτε λέκτρ', ἃ μὴ θέμις,
 στέργειν νομίζω, δεσμάτ' ἐξάπτειν χερσὶν,
 οὐδ' ἠξίωσα πάποτ' ἔτε πείσομαι,
 οὐδ' ἄλλον ἄλλῃ δεσπότην πεφυκέναι.
 Δεῖται γὰρ ὁ θεὸς, εἴπερ ἐς ὄντως θεός,
 οὐθενός, Ἀοιδῶν οἶδε δύσηνοι λόγοι.

Ego vero Deos neque connubia illegitima amare puto, neque vincula a manibus suspendere, neque dignum (hoc Diis) judicavi unquam, neque credam, alterum alterius Dominum fuisse. Nam Deus, qui quidem revera Deus sit, indiget nullius : Poetarum (vero sunt) hæ miseræ fabulæ. in *Hercul. Fur.* vers. 1341. f. m. 396. conf. denuo jucundissimum Caput, **LUCIANUM** (quem alicubi *Jo. Georg. GRÆVIUS*, ni fallor, per quam lepidum errorum & ineptiarum, quibus omne genus hominum est obnoxium, vocat animadverforem) T. II. in *L'Assemblée de Dieux* p. m. 413. seqq. in primis p. 418. seqq. ubi subreptitiis quibusdam Diis, nimis ambitiosis iisdem ac sitibundis, dica scribitur, qui, nisi Divinitatis suæ Diploma adferant, exesse Cœlo, sub infamis in Tartarum relegationis pœna, jubentur. Unde sane deinceps factum, ut, qui emunctioribus gaudebant naribus, atque istorum Sepiasariorum, Poetarum scilicet Sacerdotumque, ineptias perspexerant, istiusmodi consutos Deunculos derisui haberent, scommatisque onerarent : qualis fuerat iste *Diagoras Melius*, qui imaginem *Herculis*, facinorosi illius *Nebulonis*, cruribus adreptam *Vulcano* objecit, addens : hic tibi erit decimus tertius labor ! Cui ex veteribus plures addere socios, facillimum esset ; Quorum tamen facta prudentissima incauti antiquorum æstuma-

matores, ita interpretantur, ut si illis omnem tollere Divinitatem fuissent adnisi, quum tamen revera Fictitiis tantum Diis insultare, ac impietatem ipsam abolere intenderent, (de Jonicæ Hæreseos Philosopho Anaxagora, uti loquitur *P. DAN. HUETIUS* Quæst. Alnet. L. II. C. I. p. m. 96.) add. Cl. V. *JENKENI THOMASII* *Diatrib.* Historico-Philosoph. de Atheismo C. IV. §. I. p. m. 72. seqq. A. E. L. Germ. P. XIX. p. 619. Not. * ac Dn. *JOANNIS SARTORII*, multiplici eruditione refertissimum schediasma, de hypocrisi Gentilium circa cultum Deorum. Hocce autem argumentum forte alibi curatius pervidebimus. Nec tamen II. minor Exercitus superioribus annis, communi omnium fere ore, pro Atheis venditorum, à macula isthac liberaretur; Si quidem methodo in §. Nostro designata Biographiæ pariter, ac scripta istorum, examinarentur. Dederunt jam Viri Docti specimina hujus egregia in iis, qui in fronte alias prima vulgarium Atheologiarum solent reponi.

§. IV.

Gravis porro, (ut propiores pededentim scopo accedamus Nostro) ac necessaria prorsus est quæstio: *Numquid in republica ferri queat Atheus?* (a) ad quam qui adgreditur respondere, perspectum satis habere tenetur, tum quæ sint Atheismi classes, ac ad quod quisque atheorum genus debeat reduci, tum quoad unaquæque de Deo, Divinisque rebus, sententia in Reipublicæ, hujusque fulcrorum, labefactionem possit cedere. Illud vero in propatulo est, Atheismum strictè ac proprie sic dictum, uti & absolutam omnis divinæ providentiæ negationem, simul omnem virtutem ac honestatem, (b) omneque juris, divini pariter ac humani, vinculum tollere, adeoque ipsamet, quibus bene constitutæ Reipublicæ salus innititur, atque tran-

tranquillitas, fundamenta (c) subvertere. Unde sua sequitur spontè, non posse non, cui humanæ societatis conservatio curæ est & cordi, pro excrementis Reipublicæ habere procul everrendis, quotquot criminibus istis reperiuntur adfines, atque contaminati, cunctos. Qui autem reliquis addicti sunt clasibus §. Ildi, non recipiendi temerè inter cives erunt; recepti autem observandi diligenter, ac, ne latius errores suos spargant, legibus circumscribendi severissimis sunt. Si verum denique licet fateri, practicus, (d) ut æque pestilens, de jure non magis feretur in ritè compositis Rebuspublicis, atque theoreticus.

(a) Quum non *imprudencia* tantum sit peccatum Atheismus, uti THOMAS HOBBIUS imprudenter in de cive, c. 14. 19. passim propterea notatus, venditat: sed injustissima naturalis adversus creatorem obligationis proculcatio, ac enervatio omnium civilium vinculorum officiorumque periculosissima; gravissima semper poenæ, etiam gentiles inter, in atheos corrigi nescios, deprehenduntur constitutæ. Exilio illos, pecunia, fortunis mulctatos, atque capite haut raro plexos, historiæ, juris Canonici & Romani norunt Cultores. vid. *Gisb. VOETII* Dispp. Sell. p. I. p. m. 179. sqq. Consultissimo, dum vivis interfuit, ac perspicacissimo quidem Dn. GOTTL. GERARDO TITIO obs. 95. ad *Pufendorffii* de officio H. & C. 1. 4. 2. communiori adhinnientis sententiæ, libellum alia sedet mens, dum scribit: Vi & poenis notitia Dei nemini invito ingeri potest: errantis poena est doceri, exitus Deo est commendandus pag. m. 158. *Respondeo* tribus: I. nec ideò poenæ atheo infliguntur, ut ei notitia Dei ingeratur, sed ut poenas det turbatæ, quantum in se est, Reipublicæ, motorum communis salutis fundamentorum, luxatorumque societatis, atque ordinis in illa omnis, vinculorum. Quod enim de Minervæ clypeo vulgo dicitur, tam scite illi effigiem inseruisse suam Phidiam, ut inde eximi non posset, sine totius operis luxatione, id longe potiori jure de agnitione ac metu Numinis adferes,

non posse scilicet avelli hunc a civitatibus humanis, quin totæ pereant, misceanturque in illis quadrata rotundis. Accedit, quod interdum ut blasphemus, materialiter saltem talis, ac, si & aliis venenum suum propinet, non minus, quàm latrocinari docens &c. in poenarum objectum possit transire, vid. *Dn. BARBETRACIUS* l. c. p. 352. hætenus nobiscum *ὁμόψηφος*. 2. Neque atheo, quatenus errans in intellectu, poenam decernimus, sed quatenus est malitiosè adfectatus, etiam qua voluntatem, simulque in consensum ab omnibus populis atque seculis, ut Palladium hætenus custoditum, & ad communem societatem generis humani pertinentem, *adroganter*, & data opera *seditiosè* injurius : Nihil de cetero magis, quam metum, item & coactionem, ab omni abesse religione optantes, ac verbis potius, quam verberibus rem aliàs agendam esse, rati. vid. *LACTANT. L. V. de Justit. C. XIX. n. 12. p. 385.* Qua de re quæstione seq. *d. Jur. Religion.* tractaturi, ex instituto fusius differemus. Interim heic mentem exprimemus nostram verbis, quæ *Celeberrimus in Acad. Patria Cancellarius, Magnif. D. D. JO. WOLFFGANG. JÆGERUS, Lumen universæ Nostræ Ecclesiæ, Columenque singulare (quod, ut diu Nobis Deus splendidum servet firmumque, Boni precabuntur omnes) ac Fautor noster à longo inde tempore summus, in Obsf. suis Grott. p. 664. ad L. III. C. XV. th. II. habet : Nihil, ajens, minus vim & coactionem admittit, quam religio : sicut enim conscientiæ vis inferri non potest, ita nec religioni. Unde etiam character falsæ religionis in Papatu est, quod homines jubeat ad fidem cogere. Fides suadenda est, inquit rectè Lipsius, non imperanda. Aliter res comparata est cum Atheis, quorum religio est nullam profiteri religionem, qui, quia nullum agnoscunt Deum, Deo & hominibus jure sunt invisi, nec tolerandi in ulla republica, quia omnem ejus vim evertunt, ad minimum INDI-RECTE.* Aristoteles de cetero (ob omissam tamen in virtutum catalogo Pietatem, impiissimus DEI Contemptor dictus, ac millies millenis, & quod excurrit, martyriis defunctus) jam dixit ingenuè: Eum, qui Deum honorandum neget, non argumentis, sed pœna edomandum. *Top. I. 9. add. PETRUS MOLINÆUS in libello, de Cognitione Dei. Num. XXII, Novell. CXLVI, Cap. II, f. m. 291. edit,*

edit. *Gothofredi. Dicis*: Sed, an de Atheismo, qua vitium cordis est, homo satis judicare, ac ob istud aliquem in-vel ex-cusare possit, dubium non omnino nullum est, quia nemo cordis humani Scrutator esse valet. Interdum contingere potest, ut solo in intellectu hæreat error, voluntate nec offuciis, nec alio ullo modo, malitiose veritati contranitente, conf. *Dn. WILLENBERGII* Diss. laud. §. X. p. 5. *Respond.* (N) Nullo cordis opus est scrutatore, ut de istiusmodi judicare atheismo queas, quum vel actiones vel sermones, cordis plerumque imagines existant admodum claræ. (D) Ut verborum faciam compendium, atque brevissimis complectar omnia, quis non extremæ cordis malitiæ reum æstimet, ob eamque vehementer incuset hominem, mente quidem integra, sanaque pollentem ratione, qui, licet nec possit argumentorum abs TE pro DEI Existentia structorum convellere nervos, aut incidere: nec eorumdem vim, & stringentes existentis Numinis radios, penitus evitare, nec plausibiliorum momenta rationum pro Negativa adferre: nec planum facere: conceptu faciliora, levioribusque obnoxia difficultatibus, quorumcumque Atheorum esse principia & systemata, quam, quas rejiciunt, Nostratum hypotheses: (conf. *JEAN LE CLERC*. B. C. T. II. Art. I. Num. VI. p. 26. 27.) nec probare, per Atheismum hominibus, vel singulis vel universis, melius fore consultum, atque per Catholicam de Existentia Numinis professionem: nec rationes reddere, unde tandem venerit, ut universaliter homines, Deum esse, crederent omnes, omni tempore, ac locis omnibus, ad colendam religionem aliquam propenderent? conf. denuo *CLERICUM* B. C. T. V. A. II. N. V. p. 65. nec adserere, quod, servata de non-existente DEO, hætenus opinione, constanti mentis tranquillitate gavisus, vel ex omni parte fuerit beatus. V. *Obss. Hall.* T. V. O. IX. §. X XIV. qui, inquam, licet horum nihil possit quidquam præstare, nih ilominus pergat negare, vel saltim in dubium vocare sententiam, ad quam tamen acceptandam non potest non ultro ferri, rapi atque in terius urgeri, a sese ipsomet. Sane, ubi tam refractaria obtinet DEI Negatio, ibi perversissima operatur voluntatis pessimæ corruptio. Alterum sine altero esse non potest. Nam ne fingendo equid em valeo

adsequi, tanto posse obtundi stupore mentem hominis, ut ipsius cap-
 ptum excedant argumenta ad existentiam summi cuiuspiam Numi-
 nis adstruendam usque adeo apta, evidentia & valida, ut nihil omni-
 no supra. Oportet igitur, ut in homine, qui tale quid obtendere au-
 sit, summa & prorsus eximia cordis regnet malitia, quam nemo Bo-
 nus temere judicabit impune dimittendam. Sed, ut è diverticulo
 velut in viam redeamus, Resp. Dn. Titio: (3) Etiam si atheus poenis
 non doceatur, (docetur quidem ad minimum ipsa poenarum acer-
 bitate, quàm tristes habeat exitus omnis contra justum Dominum
 rebellio) docebuntur tamen fortè alii, ut melius sapere discant, in
 quibus scilicet ex supplicii gravitate atrocitatem sceleris metienti-
 bus, eluctandi potius ex errore excitabitur desiderium, quam adfe-
 ctandi deinceps malitiose atheismum. vid. de generali hocce omni-
 um poenarum fine H. GROTI. J. B. & P. L. II. Cap. XX. §. VI. IX.
 PUF. O. M. L. IIX. C. III. §. 12. d. O. H. & C. II, XIII, 7. 8, 9, 10.
 & Dn. WEBERUS ad L. I. C. VI. §. 8. not. 3. (4) Neque con-
 sultum Reipublicæ, aut divinæ etiam Gloriæ, quovis semper modo
 custodiendæ, fuerit, si *exitus* cum istiusmodi carcinomatis *Deo tan-
 tum committatur*. Quid? si detrimentum interea ceperit irreparabi-
 le Respublica. Quid? si pestilentissima Gangræna & alios corri-
 puerit? Et, cui tandem bono feres in Republica Pestem, in societate
insociabile pecus, quod tantum semper sibi existumabit licere, quantum
 libebit? Ecquid ab ipso auxilii, officii, aut beneficii mutui expecta-
 bis? numne cum ipso contrahes? fidem interpositam periclitabe-
 re? federa miscebis? ex qua lege, si fallat, convenies? Quiconque
 a secoüéle joug de la Religion, n'a plus de peine à s'émanciper de tou-
 tes les autres Lois, qui pouvoient le rétinir dans l'ordre, ni à se défaire
 de tous les engagements qu'il a dans la société Humaine. Uti egre-
 giè contra P. Baylium perorat P. BOURDALOUE T. II. sermons
 pour le Carême VI. A. 1707, bis, à Paris & Lion, editis. Graviter
 Magnif. D. D. BUDDEUS: Cum Atheis, & manifestis Numinis,
 omnisque honesti contemptoribus, federa inire, non minus summæ
 imprudentiæ, quam impietatis est. Quin absurdum est, secumque
 pugnat, vinculo quodam juris obstringere velle hominem, qui Deum
 tol-

tollendo omne jus tollit. Quo ipso ex communione juris excidunt ejusmodi homines, indignique sunt, qui ullum ab ullo mortalium officium accipiant. Philos. Pr. P. II. C. IV. Sect. V. §. XIII. Immo, rupto societatis omnis coagulo, vid. GROTI. J. B. & P. C. XX. §. 44. N. 2. L. II, quid est, quod maleferiatam bestiam cohibere possit, quo minus ipsos in Principes (tantum abest, ut scelestissimi nebulones jure dici mereantur, *les Gens de Service*, Conf. GENTILETUS in Anti-Machiavello p. 235. ed. Gall. in 12. principum Regumve negotiis expediendis aptissimi homines, ut potius, tamquam illorum pestes, ac primipili nonnumquam invasores, vitam, sceptrum & terras eorum maxumis periculis semper exponant) brutum effundat furorem, quotiescumque aut avaritia, aut libido, aut petulantia id jusserit? malefidi enim instar custodis erit, quidquid efferati carcinomatis malitiæ opponas. Quum religio sola propugnaculum potestatis, legum ac honestæ disciplinæ vinculum sit, scribente PLATONE. Rectè de Mida JUSTINUS: Phrygiam religionibus implevit, quibus tutior omni vita, quam armis fuit, L. XI. Cap. 7. Quæ ipsa vel ipsimet atheismi fautores perbellè capiunt, qui aperte satis profitentur, quantum, ex sua ipsorum sententia, conferat ad LL. sanctitatem, civitatumque salutem in universum omnem intemeratè servandam, recepta de Dei existentia opinio, dum haut raro fortènti habere in ore soleant, primarum auctores civitatum, legumque latores, cum ipsum in finem e mentitis opinionem esse Divinitatis, quidquid geritur inspectantis ac accurate judicantis, ut obsequentiores superstitionum sibi subditorum animos eo fortius ad obedientiam constringerent, atque prorsus à peccandi libidine, in primis contra superiores, absterrent: quale quid de *Numa Pompilio* subgerit FLORUS L. I. C. 2. Conf. STILLINGFLEET in Originibus Sacris L. 3. C. 1. §. 9. num. 3. & §. 12. Vides itaque atheum finem civitatum omnem destruere, qui est, *ex pacto*, ut tauros jugum, cives, ne in diversa tendant, continente, præter concelebrationem Numinis, cohabitatio & auxilium mutuum, verbo: *Studium boni socialis impensius atque propius*, uti loquitur JO. LUD. PRASCHIUS in dissert. de bono cive §. 12. quæ JO. BOECLERI Dissertt. V. ad-

nexa. Interest ergo totius humani generis, & cujusque speciatim reipublicæ, ut exterminetur ejusmodi pestilentissimum membrum, vel & ense recidatur, ne pars tandem etiam sincera trahatur. Atque ut ad privatam cujusque securitatem, privati furis aut sicarii supplicio est opus: sic ad publicam, illustri aliquo & communi. conf. LIPS. L. II. d. Const. c. 10. *Excipis cum Doctissimo Dn. WILLENBERGIO* ex disp. supra ad §. 1. Lit. f. adlegata: Si vero atheus sit, qui, ut homo, *societatem adpetat*, & solummodo negationem Dei foveat *in animo suo*, ac erga homines *benignum gerat pectus*, quod ad *sinceritatem* compositum, ad *decipiendum* vero planè ineptum sit, adeoque jura humanitatis non negligat (quod in atheo, ut homine, tamquam *beneficium naturæ* reperiri posse, non omnino impossibile videtur) §. 25, 32, 35, *Resp. 1.* conjungi debent *natura adpetens*, & *justitia ordinans*, hoc est, non in *qualemcunque societatem* ferri debet homo, sed in bene ordinatam rebus, personis, actionibus, ad honestatem & utilitatem communem. Hic demùm adpetitus meretur suspici, vid. JO. BOECLERI comment. in Prol. H. G. p. 48. sqq. Sed quis in atheo adpetitus juris, justitiæ, ordinis, honestatis, utilitatisve communis? ubi atheus in bene ordinata societate apta persona? &c. qui *Homo Onager* potius, nullius legibus obnoxius, nullius societatis ritè studiosus, atque cujus manus, data occasione, feralibus ictibus imminet cunctis, vid. JO. CLERIC. in Genes. f. m. 140. 2. Quod si in corde solummodo foverit negationem Dei, unde tibi eum esse atheum innotuit? Quod tibi retexit cor, & aliis pro re nata passim exponet. Ægerrimè unius intra hominis pectus sese continet impietas. Mordet frena, manditque, & descriptorum impatiens est cancellorum. 3. Quis, quæso, naturæ beneficia in genere morum quæsierit in illo, qui suppressa *natura benigna*, maxumum *naturæ beneficium*, recognitionem Auctoris Naturæ, excutere adnititur, ac data opera bruti naturam induit? Est etenim pecus omnis homo, uti ait HIERONYMUS, sine Creatoris sui notitia. Quis benignum pectus, sinceritatem quis, quis jura denique humanitatis, & ad decipiendum ineptitudinem, erga alios, penes illum reputaverit superare, qui sibi met ipsi crudeliter atque inhumanissimè imponit, ac ma-

sculè

sculè simulat, se nihil Ejus in mente sentire sua, qui tamen non potest, non operosissima subinde virtute sese dare sentiendum? Immo verò tam aptus ad decipiendum, quàm qui maxime, oportet sit, qui *in animo Dei negationem fovens*, nihilo secius benigni, sinceri, ad decipiendum inepti pectoris opinionem ab aliis novit indipisci. 4. Dabo (sed hac lege, ut nihil lucrere) experiri te aliquando posse ipsa benignitatis, sinceritatis, humanitatis, etiam excellentioris, specimina; quid vero, si his ipsismet glaucoma tibi obducere intendat, quo te deinceps tantò felicius, tanto securius circumvenire artibus, atque fraudibus queat suis? Quid, si cessent, ex quibus Tibi hætenus pepercit, respectus? si spes, paria aut majora abs Te recipiendi, evanuerit? Quum alias jam paucissimis per naturam ea sit ingenii bonitas, ut omnia, quibus aliis prodesse possunt, ex sola humanitate velint præstare, citra exploratam spem paria recipiendi. vid. PUFEND. O. H. C. I. 9. 2. Quantum erit mutatus repente ab illo, si forte benignitas, humanitasque ejus sollicitentur, commissæ cum proprii commodi, honoris, lautioris fortunæ, existumationis &c. blandimentis? Quid quæso tum remorabitur benignitatis limites migraturum, si nullius moveatur timore justissimi Numinis, si nulla intra terminos coerceatur religione? Censebit profecto, in primis si *delicatiores* fuerint suæ benignitatis *tentationes*, se proximum sibi esse ipsummet, ac sinceritatem, benignitatem, fidem &c. inania inter vocabula reputare occipiet. vid. PUF. O. H. C. I. 4, 9. Est sane ea apud plurimos perversitas, ut quotiens majus bonum sibi videtur profecturum à violatione legum, quam ab earumdem observatione, volentes easdem violent. Sicut & PLATO de Republ. L. II. ait: ubicumque injustè agere quisque se posse confidit, agit protinus; prodesse enim quisque privatim multo magis existumat injustitiam, quam justitiam. vid. denuò PUFENDORF d. I. N. & G. L. VII. C. I. §. 8. Ignoscet B. L. si denuò heic, paulo quidem prolixius, P. BOURDALOUE, adprime mentem qui exprimit meam, faciam pro me in gravi re porro dicentem: Tout, *ait loco laudato*, autre motif, que celui de la Religion, n'est point à l'épreuve de certaines *tentations délicates*, où la vraie probité se trouve sans cesse exposée. J'appelle

tentation délicates, celles, qui attaquent le coeur, par ce qu'il a de plus sensible, qui opposent un intérêt puissant à l'intégrité d'une conscience foible, & qui mettent la Raison en compromis, avec une forte passion. *Tentation délicate*, par exemple, lors qu'il ne dépend, pour avoir l'approbation & l'estime du monde, que d'embrasser le partide l'Injustice & qu'en tenant ferme pour la vérité, on s'attire le mépris & la haine. *Tentation délicate*, quand pour agir en homme de bien, il faut résister à l'autorité & au credit, & risquer même sa fortune, & toutes ses esperances. *Tentation délicate*, quand on voit entre ses mains un profit considerable, mais injuste, & qu'en donnant à telle affaire une fausse couleur, ou en prenant certaines mesures, on la peut faire réüssir, à son avantage. *Tentation délicate*, lors qu'aux dépends d'un miserable, ou d'un inconnu, on peut servir un ami; ou que pour perdre un ennemi, on n'a qu'à s'écarter un peu plus, & qu'à suivre les mouvemens de son coeur. *Tentation délicate*, lors que franchissant un pas, hors des bornes de cette Raison sévère & scrupuleuse, qui nous arrête, on se met en état d'être tout & de parvenir à tout. En un mot, *Tentation délicate*, lors qu'on se trouve en pouvoir de faire le mal, sans en craindre les conséquences; ou parce que l'on est au dessus des jugemens du monde & de la censure, ou parce que la corruption étant si générale, on se promet d'avoir des approbateurs & des flatteurs jusques dans le crime. N'est-ce pas là & en mille autres conjonctures, que nous voyons la Raison la plus droite, à ce qu'il paroît, succomber néanmoins à la tentation, si elle n'est soutenue par la Religion? Hæcce jam, qui vel tantillum secum pensitaverit, facili perspiciet negotio, vix ac ne vix Atheis cujuspiam posse patrociniū, bene constituta in Republica, civitatis jus exprocarī, rectiusque simul arbitrabitur de iis, quæ adjecit hanc in rem ad Puff. L. III. ch. IV. §. IV. p. m. 353. Dn, JO. BARBEYRACIUS, collatō in primis loco, quem seq. Not. citabimus, ex eodem.

(b) Quæ esse honestas potest, quæ virtuositas, ubi nulla legum auctoritas, nulla legislatoris agnitio? Aut definitiones mutandæ virtutum, & notiones, aut spectris ludere, atque universo impone-

nere orbi, erit dicendus, qui scribere non erubescit : Ideas honestatis, virtutis & æquitatis, morumque innocentiam ac puritatem, etiam Atheorum inter cœtus deprehendi posse, atque conservari. *Abominabile* hocce paradoxon, uti vocat Dn. JO. CLERICUS B. C. T. XIV. p. 305. atque ad atheismi propagationem ut cum maxumè comparatum, monente D. P. POIRETO in Add. II. ad Libr. d. E-rud. p. m. 612. A. 1682. diu, ut pomum Eridos, litis gravissimæ materiam fuisse, inter duos *Roterodamenses* præcipue PETROS, *Baylium* ac *Juriseum*, defensorem illum, hunc impugnatorem, in circo eruditorum civem latebit, opinor, neminem. Nolumus auctorum adtexere Indicem, qui post *Juriseum* hanc *Baylio* Helenam ex amplexibus eripere, nihil fecerunt reliqui. Præ ceteris lectitari merentur Doctissima D. BARBEYRACII cogitata ad *Puff.* O. M. L. II. C. IV. §. III. p. m. 221. 227. *Mr. BERNARD* Republ. de lettr, A. 1706. *Avril. Maj. Juin, Août, Septembre*; Dissertatio, quam A. 1697. edidit ZACH. GRAPIUS, hoc de argumento singularis, ac, quod subnectendum illi censuit S. R. D. FOERTSCH, elegantissimum Illustramentum, in *Illustr. Controv.* p. 147. confer. sup. §. 1. lit. c. & not. sequentem.

(c) In hujus unius loci (nempe de Dei existentia) angustias omnem de Boni malique legibus, atque de vitæ Beatæ Principiis controversiam adductam esse, aliquamdiu perspexeram. Ut, si fixa & constituta sit opinio, summum quemdam omnium hominum Dominum & Rectorem esse, *justitia, fides, humani generis societas, omnisque virtus, quæ aut mihi, aut tibi, aut Reipublicæ, utilitatem adferat, adamantinis simul radicibus esse constitutas*, si vero de ea dubitetur, omnem virtutis constantiam, cum principio, unde nata & cui innixa sit, firmior esse non possit, labefactari: si denique prorsus tollatur; omnem vitæ gubernationem funditus everti, nulla legum latorum aut fraude aut potentia instaurandam. Ut verbo dicam: Ab initio intellexi, si Deus sit, nobis quoque probis, beatis esse licere, si non sit, neque beatos esse posse, neque probos esse teneri. Uti graviter ac nervose S. PARKERUS in Præf. ad Cog. de D. & P. p. IV.

(d) Huic omnium primo scribenda esset dica, semel atque iterum de vitæ emendatione adpellato, subinde quoque pœnis ad frugem invitato. Etenim præterquam, quod plerumque vel theoretiçi Atheismi principia, sive adfectionem, iam dum in corde claudit, omnemque legum sanctitatem susque deque habet, vel saltem in eum definit; (quamquam enim communiter doceamur, omnem practicum atheismum, præsupponere theoreticum, licebit tamen vertere vicem frequentissimè, atque adserere, omnem ferè theoreticum atheismum, præsupponere practicum. Ab hoc est initium, & fit prolapsus ad theoreticum, inde ad graviores practici atheismi gradum. vid. G. T. MEJER l. c. Cap. II. §. 3.) Certissimum est, neminem faciliore negotio in sceleris sui societatem gregatim alios pertrahere, atque adeo, corruptis concivium moribus, in Republ. perturbationibus maxumis facere locum posse, ac perditissimum istiusmodi caput. Quum igitur boni Magistratus ex Jure divino sit, atque ad eradicanda vitia statum corrumpentia maxime pertineat, non tantum infligere necessario pœnas, ob admissa jam crimina, detrimentum societati minitanti, sed & illa, quoad ejus fieri potest, prævenire, in vitamenta & occasionem, sese iis obstringendi, civibus e medio & manibus eripiendo, tollendoque, (quod egregia *Periandri* gnoma illustrat JO. CLERICUS in *Parrhas.* T. II. p. 271.) nullam, colligendorum undiquaque pro thesi nostra votorum, necessitatem perspicimus.

§. V.

Hiscæ jam ita (a) positis, ad quæstionem supra formatam, sine ulteriore status controversiæ evolutione, Respondeo: Si ante, quàm juramentum actu præstiterit, innotescat, (ex convictivis argumentis, vel & propria confessione) atheum aliquem esse, Eum, sive revera atheus fuerit adfectatus, sive in paroxysmo tantum tentationis constitutus, neutiquam posse pro illo statu ad jurandum ad-

mit-

mitti, sed potius, præcipue si accesserit malitiosa incorrigibilitas, poenis coercendum esse, pro circumstantiarum ratione, debitis. Etenim si atheus, per dicta superius, in societate bene ordinata, neque pacisci (*pacta autem jusjurandum*, tamquam vinculum eorum accessorium, supponit) neque tolerari omnino potest : (b) atque essentialle (c) cuivis ritè concepto inter homines, ac effectus ordinarios in foro humano producturo juramento est, ut juraturus, in gratiam ac securitatem deferentis, Ens aliquod invocet, quod revera credit omniscium, potentissimum, ac justissimum, quod in adsertorio juramento mendacem, in promissorio perfidum, justis possit & velit plectere poenis, licet mendacium hominibus occultum, & perfidia maneat inulta : apertissimè dispalescit, meros fore lusus, si vel maxime patiaris, aut adstringas, atheum jurare per Deum, quem uti non credit, ita nec metuet. Immo, si quod res est, velis pronunciare, superfluam esse omnem, de deferendo atheo, *notoriè tali ac aperto*, jurejurando disceptationem, adsertabis.

(a) Quomodo si & alii processissent, nec tota hacce opus habuissent quæstione, nec tot ad eam responsionibus. Nos certe illam nec movissemus, nec solveremus, nisi constitutum nobis cum animo fuisset nostro, ita rem enodare, ut in solis mensa poneretur, præter omnem necessitatem se illius extricatione alios torxisse omnes.

(b) Semel hacce admissa thesi, evictaque totus, ceteroquin elegans admodum atque ingeniosus satis, discursus Consultissimi VIRI, D.D. WILLENBERGII, una quasi ruina concidit, atque argumenta, erudito licet nexu concinnulata, vacuas dilabuntur in auras omnia. Immo, si verum est : nullum tolerari prorsus in Rebus publicis posse Atheum, non potest non verè ludicra dici,

inanis atque supervacanea, omnis de juramento atheo (quem, juxta superius dicta, solícite inquirendo, talem esse explorasti) deferendo, quæstio. A legitimo enim ordinarie superiore in civitate, peti jusjurandum adsolet : jam vero nec esse in civitate, (adeoque nec Extrajudiciale Juramentum, cujus quidem justitiam omnem Dn. STRYCKIUS in Melet. d. Jur. p. 28. seqq. valde speciosis argumentis vehementer fecit dubiam, poterit ritè concipere, aut præstare) nec agnoscere concipitur actu atheus superiorem, quî ergo de juramento ejus cogitandi potest demum subnasci occasio ?

(c) Vide, si placet, dissertationis nostræ de jurejurando §. VII. p. 18. seqq. Qua opus de cetero heic cautela est, ob juramenta, quibus Ipsummet DEUM esse defunctum Sanctiores commemorant Scriptores, monuit dudum M. D. D. JO. JAC. MULLERUS *Noster* in Eth. P. II. Cap. XVI. §. 20. seqq. p. 215. seqq.

§. VI.

Id quod nervosa admodum ἐπιμύσεις sua, super hac quæstione, confirmat quoque summe-Reverendus Dn. ANDR. ADAMUS HOCHSTETTERUS (a) demum, inquiens, curiosa nimis videtur quæstio : nam vel constet, atheum esse, vel non constet, si prius : igitur ad juramentum non admittetur, sed coercebitur, (b) si posterius : juramentum erit, quippe in quo non quæritur de intentione interna sed externa, ut loquimur. (c).

(a) In Coll. Puf. Exerc. VII. §. XLI. p. 316.

(b) PUF. I. 4. 2. & I. XI. 4.

(c) PUF. I. XI. 5.

§. VII.

Ad quæ quidem perspicacissimi Polyhistoris verba,
nu-

nuperrime demum, *vir quispiam doctus* ita commentari non dubitavit : Sed enim vero, si prius tam apertum, ut “ supponitur, atque extra omnem dubitationis aleam positum esset, inanis fateor, atque superflua omnis nostra foret disceptatio : cum vero illud τὸ κενώμενον sit, quod in utram- “ que partem solet disputari, nullam utique perspicio cau- “ sam, cur ab ulteriore hujus quæstionis indagine, tamquam “ nimix curiositatis ergo instituta, sit abstinendum, cumque “ non una ratione à variis juris naturalis scriptoribus ad “ hanc quæstionem respondeatur, & a pluribus sicco hoc “ argumentum pede prætereatur, non utique superfluum, vel “ nimis curiosum esse laborem, adserere licet, si in veram “ sententiam, post habito partium studio, inquiritur, & quæ- “ nam alteri sit præferenda nonnullis argumentis indigitatur. “ (a) Ast, sive per Prius ipsum *summe Rev. Viri* Antece- “ dens, sive ipsius intelligat Consequentiam, placeat, *viro “ docto*, audire : I. Ex. S. R. D. D. HOCHSTETTERI sen- tentia, quæritur de juramento athei, *notoriè talis*, ac Aperti, quem nullatenus ferri in societate posse, aut impunè haberi, ponit probatque. (b) Hæc itaque ex hypothesis *viri sum- me Reverendi ἐπίκρισις* venit dijudicanda, quo facto prius, *viri summi* theses noscenti, est, & esse debet, perquam op- pido adpertum. II. Ipsemet *Dn. Auctor* Dissert. de jura- mento athei Lipsiæ 1713. editæ §. VI. ita format statum “ controversiæ : quæritur de atheo, cui jure ac merito, & in “ propria persona atheismi nomen competit, qui ad tem- “ pus subpressa notitia naturali, nullum dari Deum temere “ ac blasphemæ sibi persuadet, omnisque religionis expers “ vivit. Quæ quidem §. XVI. in fin. ita repetit ; disquiri- “ tur, utrum atheus, qui ad sanio rem sententiam frustra ha- “

“bitis validissimis argumentis, se reduci non patitur, ad
 “præstandum juramentum salva conscientia possit obstrin-
 “gi, atque obligari? Quodsi ergo non de alio quæritur
 (quæritur autem neutiquam de alio, si quidem sensum habe-
 re debeat quæstio) atheo, nisi eo, cui JURE ac MERITO
 in PROPRIA PERSONA atheismi nomen COMPETAT,
 omnisque qui religionis expers VIVAT, & quicum argu-
 mentis *congressus* sis, quem etiam ea insuper habuisse no-
 veris: tum sanè *Prius* Hochstetterianum non potest non es-
 se *apertum*, omnemque extra controversiæ aleam positum.
 At verò, *ex Tua ipsius confessione* &c. Ergò. Prona est
 consequutio, atque legitima. Qua enim alias fronte di-
 xero, *jure* cuiquam *meritoque* athei *competere* nomen, nisi
 exploratum habeam, nisi constet mihi, esse atheum eum-
 dem? Immo, si *vixerit* atheisticam vitam, si cum eo con-
 certavero, sed, quod me non lateat, ut victas non dederit
 manus, *constabit* profecto, illum esse atheum. Et, nisi
 constiterit, ac nihilo secius ego Atheum vocitavero, in-
 justissime agere, jure censebor meritoque, de quo quidem
 superius aliquoties monuimus. Unde III. sua sequitur
 “sponte, præter rem addi à *Clarissimo Auctore*: hoc esse
 “τὸ κενόμενον, quod in utramque partem soleat disputari.
 “Namque, ut silentii involvam sipario, periculum esse, ne
 “alterutri, reciprocantium inter sese hac de quæstione no-
 “stra contradictionis ferram partium, adfingatur ita ali-
 “quid, ab utrisque alienum: hoc sane supponitur jam re-
 ctissimè ex statu controversiæ. Non enim quæritur heic:
 Num atheus hic vel ille sit? Sed num hic vel ille, pro atheo
 jure meritoque jam habitus, ad juramentum possit admitti,
 nec ne? atque hoc ipsum supposuisse *Dn. Auctorem* oportet,

tet, si quidem, de quo disputarit, novit. Novit autem, uti
tum ex adlegatis Ejus verbis, tum & ex §. XIV. p. 19. Diff.
laud. patescit : ubi talem se intelligere atheum innuit, in
quo ipsa jurisjurandi forma deficiat, qui ne speciem quidem
juraturi præ se possit ferre : Immo, qui nec sub jurandi for-
ma ab altero possit intelligi, *dum impiam Athei fraudem fa-
cile animadvertat.* Quæso, qua tandem ratione in aliquo
igitur ipsam jurisjurandi formam deficere, ut *ne speciem ju-
raturi præ se queat ferre* : quomodo impiam ejus fraudem,
facile potero animadvertere ? nisi *apertum* mihi fuerit,
eum, nullum exsistere Deum, persuasissimum sibi habere.
Ne jam addam, gratis *Dn. Auctorem*, pro hypothesium sua-
rum atque discursus ratione, distinguere (nisi propria velit
cædere vineta) inter veram atque simulatam, seu fraudu-
lentam, jurisjurandi speciem, dum nec veræ nec simulatæ,
vel fraudulentæ, speciei locus esse amplius queat, quia jam
antea facile animadverto, immo scire debeo, ipsam formam
jurisjurandi in Atheo deesse. Verbo : aut *Prius D. D.*
Hochstetteri est *Apertum*, aut jugulabit *Doctus Auctor* ipse-
met, quæ antea posuerat. IV. Non sequitur : varii Juris na-
turalis scriptores varie ad hanc quæstionem responderunt,
ergo labor circa illam meus non est superfluous. Non equi-
dem invertere argumentum lubet, quia tantisper dabo,
fuisse opus Palæmone : illud tantum moneo, quod hos i-
psos scriptores tangat, vellicet *ἐπίκεισθαι* Viri *S. Reverendi*,
statum quippe controversiæ non satis considerantes, exa-
minantesque, aut quæstionum naturalem ordinem confun-
dentes. Hoc ergo jam errore detecto, non potest non su-
perfluous esse omnis hoc in argumento labor Tuus, quisquis
eodem modo, & scopo in isto versere, sive agenti, sive ne-
gan-

ganti parti accesseris : quia necessario aut statum contro-
versiae migrabis, aut naturalem quaestionum ordinem (c)
præpostere invertes. V. Quidquid sit de aliorum circa
hanc quaestionem laboribus, saltem Dn. *Auctoris* labor, ex
propria ejus hypothese, erit superfluous. Nam, quum §.
XVII. pro certa, & communi Juris naturalis scriptorum
sententia habeat : *Quod atheus in Republica prorsus non sit
tolerandus.* (Quo ipso ex Dn. *Auctoris* proprio principio
non minus satis, opinor, posset responderi, si de *Consequen-
tia Prioris* Censuram suam vellet intellectam, prætermittis
etiam §, antecedente dictis,) Sole meridiano clarius exinde
elucescit, præpostere demum, atque superflue, de ejus jura-
mento quaeri. Nam si atheus sit notorius, uti heic denuo
supponit Dn. *Auctor*, atque ipse controversiae status inti-
mat, (nisi enim constet, esse atheum, qui ex Republica po-
terit exterminari? aut, qui exterminetur, dignus haberi?)
in Republica non tolerandus, qua tandem ratione adhuc o-
riri, de illius juramento cogitandi, posset occasio? nisi for-
tè de aliquo, quem dignum judicasti, qui jure plectatur capi-
te, Acephalo jam, denuo quaerendum existumes : num huic
jure abscindi nasus aut digitus possit, nec ne? vel : ad jus-
jurandum tum demum possit admitti, vel & adstringi? (d)
VI. Quum itaque S. R. D. D. HOCHSTETTERI PRIUS
sit, & debeat, quotiescunque hac de quaestione nostra volue-
ris arbitrari, necessario esse adpertum, atque extra omnem
dubitationis aleam positum, inanis, non abnuente Dn. *Au-
ctore*, atque superflua omnis de juramento atheo deferendo
est disceptatio. Quemadmodum & *Celeberrimus* Dn.
BUDDEUS, ipsi viro doctissimo ex merito laudatus, *ine-
ptum* esse, ait, juramentum exigere ab atheo, cujus nulla apud
cum

eum possit esse efficacia, quodve ex parte Athei pro mera *illu-
sione* habendum. Instit. Theol. Moral. l. c. ad §. I. not. f.
superius. Et Illustr. Dn. D. *Christ. Thomafius* totidem ver-
bis quæstiones: 1. num apertè profitenti, se pejeraturum
esse? 2. Profitenti aperte atheismum, deferri juramentum
possit? inter *inutiliter* CURIOSAS refert. vid. I. I. Pr. D. II.
IX, 109, 110. Vitio igitur verti non potest *Scriptori Nervoso*,
si de objecto *inutiliter curioso, inepto* atque *illusorio*, super-
vacaneam disquisitionem lectori dissuasit: quum ad seve-
riora, ad graviora simus vocati, satisque in Republica litte-
raria habeamus inutilium vitilitationum.

(a) Vid. Dn. GERARDI HERMANNI MENKENII
Diss. de Juramento Athei, Lips. A. MDCCXIII. hab. §. XVI. p. 21.

(b) C. P. p. 194. p. 449. lit. f. de pœnis p. 52. lit. i.

(c) Naturalis quippe quæstionum istharum ordo hic est. 1.
quæritur: an esse in civitate? dein, an pacisci in illa? demum, an
juramento pacta ibi percussa confirmare valeam? Quod si ergo per
quæstiones naturaliter priores, jam ut Non ens (vel ut civiliter mor-
tuus) in republ. consideratur Atheus, superfluum profecto erit, de
tertia demum operose disquirere. Quemadmodum superflue pror-
sus, atque inutilissimè, omnem suam positurum existumarem dili-
gentiam, operamque lusurum, si quis v. g. prolixiore commentatio-
ne isthanc adgrederetur ventilare quæstionem: *Num Rex imminutæ
mentis pactiones ipse inire, quæ bellum finiant, possit?* Nam, quum hoc
eorum tantum sit, qui summi imperii jus habent, illudque non impe-
ditum, vid. GROTI. I. B. & P. III. XX, §. II. III. non impediti judi-
cii hominibus facillimum judicatu est, illam prius expeditam esse
quæstionem debuisse: Numquid Rex imminutæ mentis omnino esse
cum imperio, aut summi imperii jus habere, queat? Frustra quippe
sciscitare: de jurium majestaticorum exercitio ejus, qui nullum pla-
ne imperium habere præsumitur. Quum heic autem hujus negatio
sit *εἰς ἀγῶνιστος*, de illo ne cogitari quidem, vel quæri potest. Et si quæ-
ratur, quæretur supervacaneè atque inaniter. Nisi forte objicias,
H pos-

posse tamen hæc talia in abstracto considerari. At verò, cui tandem bono, disputabis practicis de rebus in abstracto, quarum nec possibilis est usus, quum in Concreto numquam revera occurrant, nec umquam occurrere possint? Ergo denuo inanis, superfluous & supervacaneus est omnis, quem iis impendis, labor. *Instas*, ad nostram respiciendo quæstionem: *in civitate jam existens, pactusque, proditur atheus*. Respondeo: Neque hoc obstat nobis, quia *ex instanti eo*, quo ut atheus incorrigibilis manifestatur, etiam ut *rejiculus* ex civitate, & ad pacta ineptus, spectari debet. Per consequens etiam supervacanea omnis de deferendo ei, ut tali, jurejurando erit quæstio. Immo, si hausto jam ad juratoriae formulæ recitationem Spiritu, binisque ex quinis porrectis, demum prodatur, quod sit Atheus, tum sane differetur quidem iste præcise actus, ad quem nunc accinctus fuerat, propter manifestatum novum crimen; Sed quæstio tum prima erit: qui ad frugem infelix homo possit reduci? vel, si emendationem respuerit, quibus affligi ob atheismi crimen poenis debeat, neque sic denuo redire, de juramento ipsi deferendo, potest disceptatio, quoad malitiam suam non deposuerit.

(d) *Obgeris*: tolerantur tamen in plerisque Rebuspublicis Athei plurimi, ergo de iis saltem recurret quæstio. *Regero*: præterquam, quod non nisi perrarissimè, immo fortassis numquam plane professus & confessus atheus, *proprie sic dictus*, in Republica feratur, dubito, num de illo, si quidem toleretur, hæc quæstio recurreret. Quotus enim quisque fidei quid repositurus esset in ejus juramento? quis in ejus promisso? Sane, qui minus tutum duxerit simplici ejus pollicitationi aliquid tribuere, haut plus, si vel uno halitu mille millena eructaverit juramenta, fidei ipsi foret habiturus. Quod ipsum & contra doctissimum Dn. WILLENBERGIUM observandum. De practicis atheis, uti & theoreticis quibusdam, qui contra §. nostrum IV. & not. C. tolerantur quidem frequentissime, advertendum; quod, licet reapse tales fuerint, sufficientis tamen probationis defectus, juxta cum aliis rationibus, diu poenarum executionem possit differre: quæ interea à talibus præstantur juramenta, (ad quæ in hoc intervallo admitti utique debent, ac possunt, sed cum pos-

possibili circumspectione) & vera erunt, & obligantia, uti mox ibi-
mus probatum.

§. VIII.

Quodsi vero istiusmodi homuncionis atheismus tum
demum prodatur, quum consummatus jam fuit jurandi
actus, haut sane adduci potero, ut existumem, juramen-
tum illud, ad deferentis mentem, gestu saltem ac professio-
ne externa, (a) deliberato animo, ac re omni cognita,
præstitum, *verum*, ut effectibus, qui perjuros alias premunt,
in foro etiam humano producendis, aptum natum non esse.
Neque propterea, aut perfidus tantum, sed profecto maxu-
me ut perjurus, (b) & malitiosus Dei contemptor, poenas
dabit justissimas, & Numini præfracte spreto, & deceptis ne-
fariè hominibus. Haut enim impune illudere sibi patietur,
ut testis & vindex provocatum Numen; Neque minus ideo
sibi accedere juris, (etiam in foro pejeraturum convenien-
di) concedet deferens, quod, qui speciem ceteroquin jura-
turi præ se tulit, se aliud tamen in animo suo, dum juravit,
clanculum agitasse, prætexat? Quid? Quod poenas potius
altero tanto graviores, ac simpliciter perjurum, detestabile
hujusmodi Scelus, manere fas sit.

(a) Nec de interna præcise heic quæritur intentione, neque
ego recte in dubium vocare externam, aut internæ disharmoniam
susplicari queo, si nullum fraudulentæ signum præsto sit. Vide Ma-
gnif. Dn. Jo. Jac. MULLERI, Fautoris Nostri singularis, Diss. de
Moralit. Reserv. Mental. in Juramentis A. 1701. hab. Et, si lubet, quæ
contra Scholasticorum aut Jesuitarum, speciatim Joannis de Dica-
stillo, Sanchezii, Navarri, Rodriquezii, G. de Valentia, Filicchi, Em.
SA &c. Retentiones mentales, ex Scholasticis, Alcozer, Corduba, A-
zorio, Arragonio, Ledesma & Jo. Placettio, Amesio, Thunamio, Magnif.
D. D. Jegero, Uffelmanno, Casaubono, & Ludovico Montaltio proli-
xius diximus in Diss. de jurejurando §. XII. p. 30, 31. collatis, quæ

§. VI. p. 16. 17. adjeci. Ubi: qui speciem juraturi præ se tulit, animo tamen se non obligandi, non eo minus obligatur, quia obligatio omnino à jurejurando est inseparabilis, & effectus ejus necessarius. Unde causam intendens (intendere autem *essentialiter requirit, ipse actus jurandi*) intendere præsumitur & ejus causæ necessarium effectum, citatis: *Cajetano, Henriquez, Lopez, Guttierrez, Sandersonic, Hug. Grotio &c.* Aliud ex adverso dicendum: Si me non fugiat, nihil eum tribuere Divinitatis Rei, per quam juraturus est. Tum enim non sufficit, verba tantum jurantia repetiisse eodem, quo ego illa præivi, tenore, si de cetero in mente sensum immutes, aut, me non nescio, nihil tibi metuas ab isto, quem verbis illis, ut testem & vindicem invocasti. Neque quisquam, opinor, umquam existumaverit tutum, talis juramento rem committere suam; Quum enim religio, Deique timor extinctus sit, juratam fidem tantisper æstumabit, observabitque, quantum utile. Eaque utetur, non quo eam servet, sed ut ea intermedia, facilius decipiat, eoque plus laudis, & gloriæ sibi partum ducet, quo facilius atque tutius fraudem fraudus fuerit. (vid. ex *Machiavello Pufend. O. M. IV. II, 8. in fin, add. sup. dicta ad §. IV. lit. a. N. 4.*) Neque sperare integrum erit, istum Nomine Divino, nec in ludibrium & contemptum Numinis, nec in deceptionem hominum esse abusurum: uti quidem nimis benigne de Atheo cogitat Doctissimus Dn. D. *WILLENBERGIUS* in Dissert. laudata passim.

(b) Atheum, tamquam perjurum, puniri in Repbl. posse, dat *Doctus Auctor* Dissertationis Lipsiensis de Jur. A. p. 10. §. VII. item: fore adserit, ut infinita ferme committantur ab eo perjuria, si, impune illa à se perpetrari posse, intellexerit. Qui tamen idem p. 22. §. XVII. non verum esse posse, si quod ab illo præstetur, juramentum, contendit. At, si tamquam perjurus puniatur, eatenus saltem juramentum, vere tale, præstitisse illum oportet: si perjuria verè talia commisit, atque deinceps committere potest, debuit sane juramenta quoque antea commisisse, revera talia. Ceterum, si de *Notorio* accipit Atheo posterius, concedo, quin potius superflue id adseri ajo: Sin vero de tali, qui antea notus non fuerat, nego, ob rationes in Thesi, atque antecedenti nota, expositas.

Cor-

COROLLARIA in fugam vacui adjecta.

I.

Multa lectio quoque, iudicium acuit.

II.

Deprecanda est, ab omnibus solidæ Eruditionis studiosis, nimia plurimorum JOURNALISTARUM (sit venia verbo) hodiernorum, Historiæve Litterariæ Buccinatorum diligentia, ne pro VIRIS DOCTIS posthac inanibus pulpita Gerronibus perstrepant.

III.

Doctissimus Sam. PUFENDORFIUS nihilo minorem gratiam ab omnibus Philosophiæ Mor. Cultoribus inivisse censebitur, si vel maxume nimium suo dicatur odio in Veteres indulgisse, quum *Objectivæ Moralitati* tam acerbè insultavit.

IV.

Neque sanè è relitterariæ Reipbl. erit, ea statim proscribere omnia, quæ invidioso hodie SCHOLASTICITATUM nomine traducuntur.

V.

Quemadmodum hætenus parum sanè litteras juvit, quod nostri in seculi consuetudinem prorsus abierit, ut tanto quis haberetur doctior, quanto plura Bonum in Aristotelem evomere didicit convitia, conf. M. D. D. BUDDEI Dial. d. Mor. Ph. p. 83. seqq.

VI.

Quamquam enim tam carus nobis ferociens ille Pullus non sit, ut sive pro *summa veritate* doctrinam ipsius colamus. vid. Arnold. WESENFELD. Diff. I. d. N. Phil. Sectar. p. 18. Sive usque eò nobis necessariam ducamus, ut ad ejus intellectionem vel ipsos malos genios in auxilium provocare debeamus cum Hermol. Barbaro vid. RAPIN. Oeuvres T. II. p. m. 350. Sive stili inconstantiam cum Evang. & Apostoli Joannis charactere diverso necessum censeamus excusare, cum Mart. SCHOOKIO in Adm. Meth. Ph. N. R. des Cartes

p. 92. Sive in illius verba jurandum existimemus, vid. *Dr. LILIENTHAL* Mach. Litt. p. 25. Immo potius gaudeamus, Principatum & Tyrannidem Stagiritæ hodie cessasse, vid. *AUCT. ART. COG.* Diff. II. fin. *GROT. I.B. & P. Prol. §. XLII.* persuasissimi tamen credimus, fore ut omnimodus Veterum, & speciatim Aristotelis, Contemptus brevi nos Satis sit castigaturus, vid. *Thom. CRENIUS* in de Comp. Erud. p. 370. Inprimis, si Aristoteles distinguatur à Magistrorum, vel ex ipsis nominibus horridorum barbarorumque, monstrosis Centonibus, vid. *S. R. D. D. HOCHSTETTERUS* Coll. Puf. p. 29. Jo. *GERARD.* Meth. Stud. Th. p. 136. Jo. à *FELDE* Adnott. in Prol. Grot. §. 42. § 2.

VII.

Numerus adæquatus alicujus potentix est ille, qua adæquatè exhaustitur potentialitas illius: Sed triplici operatione exhaustitur adæquatè tota potentialitas nostri intellectus, in ratione principii intellectualis: Ergo dantur tres tantum operationes intellectus, nec plures nec pauciores, vid. *Bernard. BAILLIE* de Num. & Dirig. Ment. Operatt.

VIII.

Ergo errant tum illi, qui Non-Entis loco habent Adprehensionem, quam vocant, Simplicem, tum illi, qui ratiocinationem cum Judicio turpiter confundunt.

IX.

MALEBRANCHII d. Origine Idearum Sententia, Ejusdemque pro illa argg. d. Inq. ver. II. 6. speciosa quidem vehementer, at tamen, si rectè expendantur, falsa sunt, atque longe periculosissima.

X.

Nec erit temerè, qui calculum adjiciat suum *Bernardo CONNORI* in Evang. Med. unicum cogitationum nostrarum auctorem facienti DEUM, quum Spiritus noster Cogitans objecta non percipiat ex eo verè, quod sensuum organa percipiant, sed quia, ex occasione hujus percussione in organis factæ, summus ipse Archetypus in anima ideam eorundem

dem dignetur excitare. vid. Art. XV. p. 127. 144. 148. 151.
Nec obstant, quæ passim Peripateticè satis interspergit.

XI.

Omniū minimè inter Bonos fautorem inveniet *Benedicti SPINOZÆ* maledicta hypothesis, quam Eth. P. II. Prop. XI. Coroll. totidem explicat verbis: Quod, si mentem hum. hoc vel illud percipere adferamus, nihil aliud dicatur, quam quod DEUS, non quatenus infinitus est, sed quatenus per naturam humanæ mentis explicatur, sive quat. hum. mentis essentiam constituit, hanc vel illam habeat ideam. add. Tr. Th. Pol. p. 2.

XII.

De Idearum Consociatione Doctrina uti pulcherrima, ita & cuivis, de causis atque origine quarumque animi sui affectionum sollicito, perquam est necessaria.

XIII.

Nihil esse in Intellectu, quin prius fuerit in sensu vel totum, vel per partes, rectissime PHILOSOPHUS dixit.

XIV.

Intellectus in operationibus suis exercendis nullo indiget sensu, per se operationes suas incipiens, continuans, absolvens, intelligens, contemplans, ratiocinans, demonstrans, super se reflectens ipsum, citra subsidium ullius rei corporeæ.

XV.

Polygamia non est contra I. N.

XVI.

Accidens fieri essenziale rei, non repugnat.

XVII.

Unum est incommunicabile: & potest tamen tribus incommunicabilibus fieri commune: quæ ipsa communicari rursus alteri, nullatenus implicat.

XVIII.

Vacuistas, Democriticos & Gassendistas, ab rationibus stinguentibus vacuos esse, neminem, nisi ab rerum notissimarum scientia vacuum, præterit. Nec OTTONIS de GUERIKE

Ex.

Experimenta Magdeb. nec *GASSENDI* diverforum in aqua
salium solutio, quidquam evincunt.

XIX.

Quemadmodum ludos generatim omnes, haut facile ab omni
posse vitii adfinitate absolvi censemur: ita contractus spe-
ciatim Adsecurationis, non immerito pro illicitis credimus
haberi.

XX.

Civem innocentem, sed propriam salutem totius civitatis ine-
vitabili internecioni præferentem, innocentiam suam *scelere*
commaculare, quod in perniciem omnes pertrahere, quam
solus perire malit, arbitror, præeunte τῷ πρώτῳ B. Jo. Reinardo
HEDINGERO Nostro, VIRO Theologo, Philosopho ac Oratore, ne-
mini Bonorum non desideratissimo, in Sicil. I. N. & G. p. 145.

XXI.

Dominium Eminens summis competere Imperantibus nemo,
qui rite rem intelligit, ibit inficias.

XXII.

Corporis in genere naturam, quidquid Jo. *CLERICUS* in Præf.
Phys. §. 10. 1q. L. V. c. 1. §. II. D. III. §. 17. C. IV. §. II. Log. P. I.
c. 3. §. 5. 1q. Pnevmat. Sect. I. C. 6. §. 5. obganniat de obscu-
ritatibus &c. in Extensione, omni corpori, semper & πρώτως
competente, rectè quæri, qui dubitat, nodum in scirpo
quærit.

XXIII.

Quemadmodum LL. peregrinæ, non nisi incautè, atquè ma-
xumis cum incommodis, in statu vel civitate quadam reci-
piuntur: ita possumus non tantum pœnas hodie capitales
infligere delinquentibus, quas tabulæ Mosaicæ nesciunt,
sed &, quas Moses certis criminibus definivit, non irro-
gare.

XXIV.

Injuriam facit Nuperus Philosophiæ Primæ scriptor *Francisco*
SUAREZIO quando p. 331. Ipsi imputat, quasi Dispp. Mett.
XXIX. N. 34. §. II. processum in infinitum in causis per acci-
dens subordinatis pro possibili venditarit, quum ipsa N.
XXXII, XXXV. 1qq. f. m. 20. inspectio contrarium doceat
apertissime.

PROOEMIUM

ad quaestionem secundam.

N Tibi, *Benivole Lector*, cujus in pri-
ori *de Juramento Athei* discursu me-
mineram, disquisitionem de *Jura-
mento Religionis*. In mentem qui-
dem induxeram meam, atque con-
stitutum prorsus fuerat mecum, pre-
mere aliquamdiu, quæ præcipiti cala-
mo hacce de re in chartam conjeci, & lambere illa horu-
lis subcisivis, atque relambere; At, quum *Nobilissimus Dn.*
Respondens è re duxerit sua, hoc præcipue temporis articulo,
semel atque iterum, in publicum prodeundi, periclitatum
vires, mihiq; insuper per hancce hiemem pauculæ ad-
modum horæ à laboribus, qui Collegiis meis destinantur,
vacarint, jam operis committenda typographicis fuerant,
quæ prima subgeffit meditatio. Ungues illa, confiteor,
morsos haut sapiunt, neque vim ingenio feci, luxuriante
licet interdum paulisper stilo. Cujus quidem causa &
I illa

illa subinde fuit, quod nexu consequutionum maxumè naturali excutere contendi argumentum, quod unicum scopo inservire debebat meo. Promptum illud *ab ipso civitatum fine* est, vel ipsamet significante inscriptione nostra. Quod eo minus vitio vertes & mirabere, quo majori alias vi in moralibus petita à *fine* probationes gaudent, atque auctoritate pollent. vid. HUGO GROTIUS d. J. B. & P. II. 7, 2, 1. II. 14, II, III. 1, 2. adde insigne ex *Pufendorfi* d. O. H. & C. Tr. collectum Specimen à VIRO Summe. Rev. D. D. Andr. Adamo HOCHSTETTERO, Coll. Puf. Exerc. X. §. XIX. Reliquis, hocce in argumento aliàs laudari solitis, rationibus, vel propterea opus non habui, quoniam præsents mei fori memor, ego in generalibus potissimum subsistere, atque id præcipue ostendere volui, quod princeps ministros civium concionibus præficiendos, sub juramenti religione adstringere possit & debeat, ut certum præcise typum sequantur in tractandis vigentium in civitate sacrorum placitis, quæcunque illa demum fuerint, modo reipublicæ incolumitati ac tranquillitati non obficient. Tetigi de cetero passim intricatas maxumè, maxumique momenti, quæstiones, paucissimis quidem, at tamen ita, ut de iis facile arbitrari queas, inprimis si Philosophiæ Pufendorfianæ (ad cujus jucundissimam per hoc semestre hibernum repetitionem, jam denuo Generosorum & Nobilissimorum Dn. Auditorum meorum industria me opportune excitavit) adsuetus fueris. Quæ denique in superioris Quæstionis ἐξεργασία p. 42, ed. 2dæ, dedi promissa, commodiore lo-

loco repræsentabo. Hæcce jam ut exporrecta fronte accipias, æqua bonaque mente arbitreris, qua par est humanitate, rogo.

Conspectus Tractationis.

Premissa Quæstione ipsa, §. I. Hominis, excellentissimi ceteroquin animantis, summa in statu naturali, sociali contradistincto, miseria exponitur. Quæ §. II. exemplis comprobatur. Et §. III. pro argumento, juxta cum aliis neutiquam prætermittendis, usurpatur, ad inferendam hominis socialitatem, (de qua Nott. IIUG. GROTII hypothesis, & SAM. PUFENDORFII nexus argumentandi, re omni distinctius proposita, examinantur.) Inde porro §. IV. Societatum Majorum, (Nott. de Status solitaretatis miseria denuò, ac præter alia, de origine civitatum carptim differitur.) Atque §. V. interna istharum unionis & §. VI. conspirationis in unius voluntatem, seu imperii, necessitas & origo deducitur. (Nott. post alia: celebris, de immediata majestatis collatione, tangitur quæstio.) §. VII. Infertur officium electi coalescentium ita societatum capitis, quod est: cura finem, cujus gratia coitum est, procurandi, mediis adcommodis: quæ inter princeps adsignatur locus religioni; cujus igitur cura illi, cui totius civitatis finis commendatus, speciatim quoque incumbere censetur. Ut tamen §. VIII. ejus circa illam potestas certis regunda finibus diligenter sit. Nempe tenetur §. IX. ad religionem inter cives ritè plantandam, prudenter adversus omnes, contra illam vel gravius vel levius, &c. impingentes, vindicandam

dam: (Ubi Nott. de Prærogativa religionis Christiana, & specialissime, Lutherana: Metu Novitatum: tractatione errantium in doctrina, laudatis recentissimis serenissimorum, Saxo-Gothani & Würtembergæ-Stuttgardiani, Principum, ut & Ulmenfis reipubl. singularis Prudentiæ speciminibus, dicitur.) Adeoque §. X. & legitimè conservandam. Id quod omnium certissime obtinebit, si unicam in republ. habere contendere. (Ubi Not. de diversa religionis in eadem republ. civibus) §. XI. Una autem, ut floreat, & conservetur, efficitur, si ad certum doctrinarum systema, quod rite sit comparatum, subditi obligentur. (Nott: unde systematum ejusmodi auctoritas repetenda, & antiquitas, indicatur:) §. XII. Quod ut fiat, tum imperantis tum civium interest. Inprimis illi, qui alios religionis capita docere ex officio debeant, ad illa erunt adligandi. §. XIII. Nec id simplici tantum, sed & jurata promissione. Unde per se patet §. XIV. responsio ad positam questionem affirmativa: quia & necessitas & aptitudo ad obtinendum, cujus gratia interponitur, finem, juramenti hujus per se patet. §. XV. quamquam ex Naperrimis utramque neget VIR SUMMUS. Cujus tamen rationes §. XVI. & XVII. qua fieri potest & decet erga tantum virum modestia, expenduntur. Denique §. XVIII. cognatam ad questionem: de juramento religionis inter unius membra Ministerii, citra Magistratus jussu, recipiendo, breviter respondetur.

QUÆSTIO SECUNDA.

Num civitatum Majestates ministros, muneribus sacra docendi publicis admovendos, recte sub juramenti religione, ad explendas rite officiorum partes, adstringere queant?

§. I.

 Uamquam nemo facile homo sit futurus, nisi forte data plane opera, & omnium consensui & veritati in cujusvis sinu manibus tractandæ, *stolidissimum* indicturus bellum, qui tantilla cum specie negare ausit: hominem, divinum penè miraculum, (a) eximium prorsus esse animans, ac, quia singulorum Graduum Entium singulas in compendio complectitur perfectiones, (b) multo longius distans a ceteris omnibus, quam ceterorum genera inter se distant: tum propter insignem corporis habilitatem, admirandam fabricam, membrorum varietatem, elegantissimam pulcritudinem, sapientissimam harmoniam, usum & functiones partium stupendas: (c) tum inprimis propter singulare mentis immortalis lumen, cujus ope res prope infinitas, sine sui extensione, (d) comprehendere, eas inter se mira celeritate conferre, ex notioribus minus notas colligere, dijudicare ac, per intrinsecam indifferen-
tiam & vim sese inter opposita, contraria & contradictoria, pro libitu determinandi, quæ ex istis adlubescant, eligere, alias pari sese utilitate aut jucunditate non commendantes, re-

spuere: plurimas item artes invenire, atque repertis pariter mediis, exercere, aliaque sexcenta, ad miraculi excellentiam accedentia, moliri valet liberrimus: facere tamen itidem nullus, domi qui semel habitavit, sibi que intus ac in cute innotuit, poterit, quin ingenue fateatur, aliis iterum, plurimis profecto, respectibus animal non esse, quod æque miserum, egenum, imbellem, ac nudum sit, atque homo: Posita inprimis illa naturæ nostræ conditione, qualis jam superare deprehenditur. Cortex ambit arborem: penna tegit volucrem: piscem squama operit: lana ovem induit: pilus jumenta vestit: Concha testam excipit: Solus homo inermis nascitur ac nudus. Ut silentio præmittam illarum miseriarum cumulos, quibus haut raro mortales, per infelicem facultatum etiam sibi præ brutis peculiarium abusum, evadunt obnoxii. Proinde, quando mente velles concipere hominem, in statu, quem vocant, naturali, (e) ab omni commercio destitutum, solum, sine omnibus commodis atque adminiculis, quibus vitam jam cultiorem ac molliorem reddit collata plurimum solertia, amicusve sociorum convictus; Obversaturum tibi esset animal, nudum, mutum, inops, victu ferino vitam, vix ac ne vix quidem diuturnam, propagaturum & latranti stomacho radices, sine dilectu quasvis, atque herbas, objecturum, sitim urentem obvia aqua, injurias aëris antro utcumque dispulsurum, feris bestiis expositum, ad cujusvis occusum pavidum, atque difficulter fomitem humani generis (f) servaturum. Ad qualem quidem adumbrationem miserrimi in statu solitario mortalis, Magnus Philosophiæ Moralis Restaurator, *SAMUEL L. BARO DE PUFENDORF,*

DORF, passim lineolas prævit in operibus suis. (g) Fin-
gi autem (b.) huncce statum non est necesse, quum ali-
quando revera existat, uti vel exemplo infantum exposi-
torum, vel hominis unici ex naufragio restantis, & in de-
sertam insulam projecti, comprobatur. Neque heic ope-
ræ ducimus pretium, ut de istius denominatione; an sci-
licet verius præternaturalis, quam naturalis, status adpelli-
retur? operosa m cum *Dn. TITIO* i.) disceptationem su-
scipiamus. (k) Sufficit scopo nostro, quem *sequens sta-
tim Thesis Tertia* explicatiorem paullo B. Lectori sistet, id
genus statum longe multumque miserrimum fore, atque
infinitas, quæ ipsum comitarentur atque circumstarent
undique, malorum ac onerum iliadas, totidem ferè homi-
ni opportuna quærendi consortii esse suppeditaturas argu-
menta, saltim pædagogica.

(a) *ἄνθρωπος* *ἄνθρωπος*, hominem *PLATO*, *DEI* simulacrum
dixit, *LACTANTIUS* de vero cultu L. VI. Cap. X. n. I. p. m.
452. add. *SENECAM* de Benef. VI, 23. *Sam. PUFENDORFIUM*,
de J. N. & G. L. II. Cap. I. §. 5. Qui & in ipso hominis vocabulo
aliquam inesse dignationem, ait d. O. H. C. 1. 7. 1. Ex instituto
atque copiole hoc argumentum tractavit *QUECCIUS* in Tracta-
tu peculiari. Conferri quoque huc auctores possunt, quos in Evo-
lutione *QUÆST. PRIOR.* ad §. I. Lit. C. p. 7. sqq. adlegavi-
mus.

(b) Entium quædam sunt, quæ habent *Esse* tantum: sunt,
quæ habent *Esse*, & vivere: sunt, quæ habent *Esse*, vivere, & senti-
re: sunt, quæ habent *Esse*, vivere, sentire, ac intelligere atque velle.
Quæ omnia, quum in reliquis rebus creatis quibusvis non, nisi di-
visim atque sparsim reperiantur, per suas portiones, in solo homine
conjunctim sunt inveniendæ, ut nihil eorum quidquam ipsi deficiat.
La.

Latus hæc, atque curate exposuerunt : per Dialogos, DOMINICUM inter & RÆMUNDUM institutos, ALBERTUS MAGNUS, Episcop. Ratisbon. Tract. eleganti de conditione creaturæ rationalis, & quæ illi sunt ad Deum, se ipsam, & alias creaturas cognoscendas necessaria. AMBERGÆ 1705. denuo edito. Capp. II. & IX. inprimis. Hispanus subtilissimus, RAYMUNDUS DE SABBUNDE in Theol. Nat. Cap. II. p. m. s. edit. Venet. M D LXXXI. add. EISENHART Instit. Mor. Scient. C. II. Membr. II. §. I.

(c) Vide, quæso, in Compendio THOMASIIUM Fund. C. I. §. X. p. 17. Unde nimis contemptim corpus humanum credimus insectatos Platonicos inprimis fuisse, Pythagoræos, Stoicosque, quando illud supplicii instrumentum, ingens malum, carcerem, corticem, saniem, folliculum, asellum onustum, spernendum &c. vocitarunt, vid. Petr. Dan. HUET. Origen. L. II. cap. 2. Quæst. 6. §. 7. 10. Quæst. Alnet. L. III. C. XI. p. m. 345. 348.

(d) vid. JO. CLERICI Bibl. Select. T. VIII. Art. II. p. 92, 93.

(e) Ne vocibus, heic positis ac deinceps fortè denuò repetendis, variam vero potestatem in Latii civitate sortitis, ipsi Rei obfundas tenebras, è re tua erit, indagare, quos istis subinde subjectos cupiant conceptus Moralis doctrinæ Magistri. Confer itaque sis Valent. VELTHEMII Introd. in Grot. L. I. C. I. §. IV. V. PUFENDORFII Element. Jurispr. Univ. L. I. Def. III. d. Off. H. & Civ. L. II. c. I, Christ. THOMAS. Jurispr. Div. L. I. c. II. §. 50. sqq. &c.

(f) Nosti loquutionem; *ζωπυρόν τι τῇ ἀνθρώπινῃ σπέρματι* servare, ex PLATONE, LUCIANO, quin & sanctiore codice ipsomet, vid. 2. Sam. XIV, 7. eoque JO. CLERICI. Comment. f. 318.

(g) D. O. H. & C. Præf. §. 4. fin. L. I. C. 3. §. 3. L. II. Cap. I. §. 4. & 9. Cap. V. §. 2. *Et quamquam.* de J. N. & G. L. II. Cap. III. §. XIV. *Præter hunc amorem.* L. II. C. II. §. II. Apolog. §. XI. Specim.

cim. Contr. c. III. §. 5, 6. IV, 16. Jul. Rodin. Diff. E. §. 1. Inprimis in Inv. Ven. Lips. Pullo, passim.

(b) Figmenti loco statum huncce referente Illustr. Dn. THOMASIO, habuit Dn. ALBERTI, vid. JPr. D. I. II. § 9. not. 1. Ob Samuelem Strimesium vid. Pufendorffii spicilegium Juris Nat. §. 1. p. 334. seqq. add. TITIUS in Puf. Obs. IV. p. 31. Ipse PUF. Præf. ad de O. H. & C. §. IV. sub fin. THOMAS. Fund. Juris Nat. & G. cap. Procem. §. XXIX. & in Diff. Procem. ad I. P. D. §. 52.

(i) Vid. observation. in Pufendorff. d. O. H. & C. obs. 452.

(k) Conf. Judiciosi Viri, Dn. EPHRAIMI GERARDI delineat. J. N. L. I. C. X. §. 21. sqq. p. 87, 88.

§. II.

Majorem ut fidem adsertis faciamus nostris, exemplum in B. L. gratiam proferemus ejusmodi monstrosi hominis, in sylva aliquando reperti ac, in corona conspectuque fide dignissimorum testium, Poloniae Regis Ipsiusmet, plurimorum item Senatorum atque Regni ejusdem indigenarum (idem & aliàs fieri adseverantium) producti, stilo BERNARDI CONNORIS, qui, ut *αὐτόπτης*, omnium primo audiendus. Ita vero ille: (a) in Evangelio Medici: Cum nuper Anno 1694. Varaviae in aula JOANNIS SOBIESCI, defuncti jam Regis Poloniae, aliquandiu versatus fuerim, in nemoribus ad Lithuaniae & Russiae confinia sitis à venantibus sylvicolis captus fuit inter gregem urforum Juvenis sylvaticus, decem circiter annos natus, adpectu horridus, & pilis hirsutus; qui neque rationis, neque loquelæ, immo neque vocis humanæ usu gaudebat: pedibus & manibus instar quadrupediis incedebat: nihil cum ho-

mine commune habebat, præter externam nudi corporis figuram. Quum autem vultu saltem hominem imitaretur, lavacri fonte fuit initiatus; & à brutorum grege semotus. Humanæ societatis ipsum primo tædere videbatur; inquietus enim, anxius, & ad fugam propensus erat, quasi in carcere se ipsum detineri crediderit: Donec levatis contra murum manibus, pedibus tandem stare, uti infantes vel catuli solent, edoctus, & dapibus humanis paulatim ad- suefactus, post longum tempus cicuratur; & verba quædam rauca & inhumana voce proferre incepit. Interrogatus autem de sylvestris vitæ cursu, non magis recordatus erat, quàm nos meminimus eorum, quæ acta sunt, quando in incunabulis vagivimus. Ita BERNARDUS CONNOR! En tibi hominem, quia extra humanæ societatis contubernium adolevit, miserum, brutum, brutis ipsismet indigentiorum, imbecilliorumque.

(a) Articul. XV. p. 133. sqq. si hujus loci atque cum instituto conjunctum magis nostro esset, ex *Historia Academiae scientiarum*, aliud huic jungere exemplum, nobis foret facillimum, vid. & Auctor Additionum ad LAMBERTUM SCHAFFNABURGENSEM ad A. 1344, f. 264. Interim, probe B. L. observandum commendamus, quod, licet hanc CONNORIS relationem hæcenus in dubium vocare nolimus, nos tamen propterea neutiquam ejus hypothese, quam exemplo isthoc probatum ivit, accedamus favemusve, uti clarius dabimus demonstratum, in dissert. de COGNITIONE HUM. Ubi, juvante Deo, hypotheses CONNORIANAS, examinato ejus integro systemate, ab ovo excutiemus, ipsumque hoc exemplum pensculatius expendemus.

§. III.

Quæ quum ita sint, (a) nosque porro ex consilio

Au-

Auctoris rationalis creaturæ optimi destinato, nostra unius-
cujusque natura, non tantum nobis tenerrimo instinctu com-
mendet, (b) sed etiam, quamvis re nulla indigeremus, per
se ad societatem cum aliis mutuam adpetendam ferat, sti-
mulet, doceatque apertissime, tot divinas fere facultates,
viresque, ad unius corpusculi servationem tantum non ni-
mias, atque justo excellentiores, incassum fere omnes col-
latas fore, immo obsolescere, nisi habeamus juxta nobiscum
alios, in quorum usus eas dispensare, (c) mutuis collatio-
nibus exserere, atque adeo finem, cui sunt destinata, con-
sequi possimus: Quis, amabo, dubitabit, ab ipsamet nos
natura nostra, ejusque Auctore Optumo Maxumo, invita-
ri, quin & impelli ad coëundum cum pluribus, vitamque
colendam socialem: quo non tantum communi ope at-
que conspiratione prospiceremus nobis, ac quibus singuli
pares non eramus, hisce universi prævaleremus: sed &
consertis rite manibus & consiliis ad incommoda vitæ
quævis, item molestias aliquantisper levandas, mutuo ad-
laboraremus.

(a) Ab sola quidem indigentia hominis ducere argumenta
noluimus, ut ad colendam nos societatem conditos esse probare-
mus: Neque HUG. GROTIUS subscribimus, scribenti: Voluit
Naturæ Auctor nos singulos & infirmos esse, & multarum rerum
ad vitam recte ducendam egeres, quo magis ad colendam societa-
tem raperemur. In Proleg. ad de J. B. & P. §. XVII. Quum enim
neminem, nisi sacrarum paginarum (ad quæ provocasse Christia-
no Philosopho nefas, opinor, neutiquam fuerit) profanum Con-
temptorem, qui eas ne a limine quidem salutavit umquam, prætere-
at, in statum potius longe felicissimum atque omnis infirmitatis ac
miseriæ expertem, ex benignissimi Creatoris sui manu, hominem
prodiisse; ac sua demum ipsius culpa evasisse dignum, qui multis

magnisque calamitatibus, rerum item plurimarum indigentia, exponeretur : Quotus quæso quisque est, cui non ultro adpareat, iudicatuque obvium sit, parum adcurate, nec pie satis, HUGONEM in optumam Optimi Creatoris voluntatem rejicere causas & culpam, cur infirmi jam, multarumque sumus rerum egentes ? Neque ILLUSTRIS PUFENDORFII argumentandi nexum sequi lubet, qui naturam hominis esse socialem, ita ferè probat: d. O. H. C. L. I. C. III. Homo 1.) se ipso nil habet carius, sui que conservandi est studiosissimus. §. II. 2.) citra aliorum auxilium est miserrimus §. III. 3.) ad mutua commoda promovenda aptus §. III. sub fin. 4.) noxam aliis inferendam non proclivis modo, sed etiam idoneus §. IV. V. 5.) & varius denique adpetitu ac mutabilis §. VI.) Ergo socialis est. §. VII. Quamquam enim adfectiones memoratas hominum naturæ inesse dubio careat, luculenterque adserat Auctor, tum loco citato tum alibi, habent tamen quod in ejus illatione desiderant, VIRI Docti. (Excusante quidem PUFENDORFIUM Dn. Jo. BARBEYRACIO, ad O. M. L. II. ch. III. ad §. XV. not. (i)) Præterquam enim, quod naturam hominis non profunde satis scrutetur, ex principiis argumentetur, quæ cum brutis homini sunt communia, & partim bellum potius omnium contra omnes inferunt, quàm consociationem : putant etiam, stante illa consequutione, Socialitati Philantiam ut argumentum, ac utilitatem propriam Juri Naturali, ut fundamentum, manifestè subterni ; id quod tamen minime sit admittendum. In quo Ipse Dn. BARBEYRACIUS, fidus alias SAMUELIS Advocatus, TITIO succenturiatur, miratus, tandem PUFENDORFIUM sententiam, in Elem. J. Pr. Univers. p. 431. sqq. adsertam, postea mutasse l. c. p. m. 194. Nos quidem, si ad societatem factum esse hominem, non à posteriori tantum, sed & à priori, ex instituto evincere teneremur, hoc potius ordine positiones sive medios, quos vocant, terminos, digereremus (eadem opera, eodemque inferendi nexu, summa reliquorum omnium officiorum capita evicturi) nostros: I. homo res est ab Auctore facta, & sapientissimo & Optimo. II. hic non potuit non finem hominis productione certum intendisse, tum in ordine ad produ-

ducendum, tum etiam in ordine ad alios juxta cum producendo futuros, (cogitavit enim, uti adparet, non hominem, sed homines, Deus) III. Triplicem hunc finem, ut fingendus homo intelligeret, ab Auctore suo interno quasi monitore instrui, iisque debuit exornari dotibus ac facultatibus, ex quibus liquido eum posset colligere. IV. Jam vero, quum in proclivi sit homini, intelligere, se à Deo, tamquam Auctore suo dependere, (nihil moramur gentilium noctuas, sive semper hominem fuisse, sive ita ortum, ut creatio excludatur, in solo somniantes, vid. CENSORINUM d. die Nat. C. II. cum Nott. HENRICI LINDENBROGII.) Eundemque porro, ut sapientissimum, nihil facere frustra, nec posse non, quod effectum est, velle servatum, quam fieri potest diutissime; Immo internis proprii se pectoris stimulis ad suæ naturæ dilectionem, illiusque conservandæ studium, vehementer impelli: denique, quum adpetitum, vivendi cum aliis excellentem atque inevitabilem intra sese persentiscat, torque angustas animi facultates, corporisque ornamenta manifestè ad fines certos destinata, sibi collata videat, palpitetque: V, quis, nisi talpa cœcior, ipsoque pejor SPINOZA (scribente scilicet, neminem ex natura scire, se ulla erga Deum teneri obedientia &c. Tr. Pol. C. XVI. vid. omnino Magnif. D. D. FOERTSCHII Diss. de Rerum Conditu, primo obligationis erga Deum Dominum indice §. XVII, speciatim Dn. IMMANUELIS PROELEI Dissert. de Hom. Nat. Rel. Cap. II. p. 64. sqq. subnexa jam ejusdem Demonstrationi de certitudine sensuum &c.) non viderit, ipsam videre naturam, I. Hominem Auctori suo ex lege (quid enim est superioris, à quo dependeas, voluntas, atque lex?) teneri ad cultum. Quemadmodum graviter atque, uti adsolet, nervose S. R. D. D. HOCHSTETTERUS: quidquid homo agit, dictante etiam naturali lumine, suo modo ad cultum Dei pertinere debet. Coll. Puf. Exerc. IV. §. 37. not. *. p. 202. II. Hominem obligari ad philantiam, ad se conservandum, & ad suum statum, atque ea, quæ conservantia sunt ejus status, diligenda, quo finis à conditore suo intentus ab se nevertatur. III. Hominem adstringi ad degendam cum aliis vitam, conservandasque cum sociis manus. Quum utique frustraneo

se uri desiderio cum aliis coeundi, vel & tot divina, manifestum ad usum comparata instrumenta, mucro & perpetuo torpore inculta jacere, voluisse Auctorem suum, censere nequeat. Quæ deductio demonstrationi, opinor, æquipollet atque certe à priori est, utpotè non a fine tantum petita, sed & ipsa rei natura & definitione subiecti, causam, cur prædicatum ei sit tribuendum, continente. Habetque illa vel ipsam Antiquitatem consentientem, quæ uniuscujusque naturam unumquodque ad suam virtutem docere arbitrata est. vid. de MISONIO apud Stobæum Serm. CXIV. Immo, habet ipsummet adstipulantem PUFENDORFIUM. Hic enim inter officia, quæ sibi quisque debeat ipse, & hocce, ut se ipsum suamque naturam probe exploret & nosse discat, referens, statim quorsum hæcce penitior sui inspectio hominem sit perductura subnectit: Ex hac, inquit, cognitione sui ipsius rite suscepta homo deducitur ad cognitionem suæ *Conditionis* ac *Muneris*, dum primo animadvertit, se non à se ipso extitisse, sed sublimiori principio originem suas debere; se nobilioribus facultatibus dotatum, quam, quæ circa se conspicit, bruta; se denique non solum, nec soli sibi natum, sed partem esse generis humani. *Ex qua notitia concludit*, se imperio divino subjectum, ac pro capto donorum sibi concessorum & DEO & societati humanæ obligatum esse. d. Offic. H. & C. I, V, IV. edit. Weberian. (TITIANÆ enim hisce carent) Vides nervum nostrum: Vides eundem à PUFENDORFIO aliud agente comprobatum. Interim, quum post infelicissimam primi nostri Parentis rebellionem, universum hominum genus tam infinitæ miseriarum myriades, viriumque debilitatio occupaverint, hominum etiam erga homines animi plane sint immutati, socialitas tamen inter media istharum non ultimum obtineat locum; potest utique ex earum consideratione, socialitatem custodiendi necessitas, tamquam à posteriori, eo clarius dispalescere. conf. Senec. de Benef. C. XVIII. Quem solum in finem adducta quoque a nobis, quæ §. I. continet, putabis omnia. Ceterum, quæ mitiore possit interpretatione *Summi Viri* contextui subveniri, eruditè ostendit Dn. TITIUS ad O. H. & C. I, III, ad §. VII. obs. LXXVIII. num. 15. Quod facilius capies,

pies, circuli que vitium eò feliciter evitabis, si ex num. 5. observaveris, nec socialitatem Philantropiae, nec Philantropiam socialitati esse subordinandam, sed utramque in æquilibrio consistere, ut deus principes distinctis de nos devoirs, ceu addit *Dn. BARBEYRACIUS* l. c. p. 194.

(b) Quod ubique PUFENDORFIUS urget: vid. d. O. H. C. L. I. cap. I. §. XI. C. II. §. 2, 7. Cap. V, §. 1, 10, 23. C. VI, §. 2. Cap. VII, §. 1. L. II. C. I. §. 8. Cap. V, §. 2. Element. Jurispr. II, 3, 1. &c.

(c) Prorsus egregie ὁ πᾶν de J. N. & G. II. III. XIV. p. m. 196. b. fin. Quamquam singulorum vires ad se ipsos conservandos, adeo tenues deprehendantur, ut multarum rerum & hominum opera ad bene & commode vivendum indigeant, quum ad pleraque hominibus utilissima, & summe necessaria efficienda singulos & vires & tempus defecturum sit, ni plures hominum operas conjunxerint: tamen vicissim singuli in aliorum usus multa possunt præstare, quibus ipsi non egent, & quæ adeo ipsis nulli erant futura usui, nisi in alios dispensarentur homines. Posset hocce, si locus esset, illustrari ex Intellectus viribus singularibus, cerebri, sanguinis, &c. quantitate. De quibus alibi!

§. IV.

Neque vereor, ut hæsitaturus quispiam sit, exposita hætenus pro genuinis recipere argumentis, quæ hominum primos post carecta alias solitarios, ac tristibus in speluncis misere (a) latitatueros, rarosque saltem erratueros coëgerint in coetus, atque conciliatis jucunde animis, invicem consociaverint. Quæ ipsa plurium consociatio, ab ipso eorum Auctore intenta, quum se se non posset non ingenti cujusque usu, exquisitissima, & naturæ hominis ut cum maxumè convenienti, jucunditate amplissimè commendare, res ipsa docet, principem, (b) quæ omnium, du-

dubio procul, animos tūc coxerit, fuisse sollicitudinem, ut se non tutos modo præstarent, ob omni eo, quod vel minima ratione turbationem seu eversionem sui status potuisset minitari: sed omni etiam studio atque contentione se munirent augerentque iis, quæ ad ejus conservationem, amplificationemve pertinere potissimum videbantur, atque aliquid collatura: ut scilicet status ipsorum, quoad ejus fieri posset, evaderet quàm felicissimus, quàm pacatissimus, quàm diutissimus. Quem in finem unicè defixa primorum sociorum mens, ante omnia ab aliorum, se suaque non modo æque tueri, sed etiam ex congenita malitia, interdum violentia & astu, injustis (conf. Puf. d. Hab. Rel. ad Stat. §. §. verbis: *præsertim*) augere accessionibus adgredientium, insidiis, machinationibus ac vi prospicere tenebantur, ne oppressi aliquando ipsis in prædam concedere haberent necessum. Qua in re vel ipsa Natura suo illis consilio denuò subveniebat, fortiorem unitam esse vim, dictitante; quod ipsum sequutæ deinceps familiæ hæcenus segreges (d) junctis plurium secum viribus, in cœtus pededentim evaluerunt copiosiores, majoresque, qui & dicuntur compositæ. (e)

(a) Vehementer jam esse miser debet, quisquis vitæ tædia solus tenetur fallere. Quod si enim primo Hominum, Orbis terrarum Monarchæ, totius Naturæ Imperatori, in sacratissimo rerum omnium creatarum Concilio constituto, deliciis & suavissimis & maxumis, (ad quas Poëtarum hyperbole de Campis Elysiis, de Cornu item Amaltheo, umbræ sunt & inania somnia) fruente, sed tamen soli, potuisset aliqua perfectæ felicitatis pars deesse, Ipso Judice Deo, vid. Gen. II. 18. add. PUFEND. Specim. Controv. Cap. III. §. 6. Quantos, amabo, imbecilli & egeno jam mortali ex statu solitario incommodorum & miseriarum accessuros existumabis cumulos? quot defuturos reputabis jucunditates? Vidit hoc

TUL-

TULLIUS, societate, inquiens, sublata, omnis è vita sublata est
jucunditas, aufert enim fructus voluptatum omnium solitudo.
Nec sine societate ulli potest esse jucunditas. Vidit **STAGIRITES**:
Absurdum judicans, beatum velle solitarium facere. Dum nemo
velit vel omnibus bonis adfluere, hac conditione, ut solitariè vivat.
Nicom. IX, 9. 8. p. m. 300. Vidit sagax & profundus Philosophus,
LUCIANUS, fere, adserens, non ut bruta animantia, solitarias
commorations amamus, sed amica societate conjuncti, & quæ bona
sunt, inter nos mutuo jucundiora, & adversa, inter nos mutuo levio-
ra ducimus. Illud videtur delectabile, quo quisque cum alio frui-
tur. Ac voluptatibus inter nos communicatis, majori lætitia adfi-
cimur. Vid. de Amor. Dialogum bonis malisque ceteroquin mix-
tum, p. 893. Tom. I.

(b) Conf. **GROT.** J. B. & P. I. II. 1.

(c) Quod aliis æque, ac tibi, Natura inlevit. conf. *Imm.*
PROELEI Demonstratio de certitudine sensuum &c. Part. I. Gen.
Cap. VII, §. II. p. 108.

(d) Homines sponte adductos, experimento infirmitatis fa-
miliarum segregum, in societatem civilem coisse, ait *H. GROTIUS*
J. B. & P. L. I. Cap. IV. §. VII. Num. 3. conf. Proleg. §. XIX.

(e) Eset heic, ut de civitatum origine paullo differerem am-
plius. Civilis prudentiæ magistrorum, in quæ hoc de loco abeunt,
divortia, quem fugiunt? Liti non sine variis telis, à dissidentibus
partibus ultro citroque vibratis, gestæ memiscere, volupe non est.
Medius præter labor, & cum plerisque & cum paucissimis facturus,
atque uberrimæ gravissimæque doctrinæ extremas tantum rasurus
lineas. Blandis naturæ invitamentis, (licet, hanc societatem præ-
cise civilem adpetere, vid. *S. Rev. D. D. HOCHSTETTERI Coll. Puf.*
Exerc. XI. §. I. p. 452. vel civitatem naturæ opus esse, vix adcura-
te dici, putaverim, vid. *Jo. Fridericus HORNIUS* in *Polit. Architect.*
L. I. C. IV, §. VI. & Dn. PUFEND. de J. N. & G. L. VII. C. I. §. V.)
tranquillitatis studio ac vitæ commodis conjunctim promovendis,
multum nos tribuere, vel ex ipso paragraphi nostri, naturali, uti o-

pinamur, contextu dispalescit. Optumè TULLIUS modo laudatus: Hanc maxumè ob causam, ut sua tuerentur, respublicæ, civitatesque constitutæ sunt. Nam etsi Duce Natura congregabantur homines, tamen spe custodiæ rerum suarum, urbium præsidia quærebant, L. I. d. Invent. Quæ recte suppleas ex πολιτικοτάτω BOECLERO, ad societatem, inquite, civilem colendam, quam ipsa natura hominibus commendat, non parum facit indigentia mutui auxilii, quo diversarum rerum, actionum, operarum commercio atque communicatione obtineatur id, quod ad vitam felicem omnium & singulorum sufficere videtur. vid. Diff. II. Comment. Grot. ad nexa sub init. p. 739. Quæ autem tam urgens tandem incumbit necessitas, ut unam præcise, ut uniformem omnium, quæ constitutæ umquam fuerunt, civilium societatum causam extorquere contendas? Quotquot ejus fecerunt periculum, longas spes incoarunt, scopo exciderunt, ad falsa subinde deflectentes, graviter tandem sunt hallucinati. Nollem equidem cum Joanne BODINO (raræ quidem eruditionis viro, sed Φιλοκαυρίας, Φιλαυτίας atque ἀκριβεστάτης Aristotelis insectandi vitio frequenter in devia abrepto) prima societatum civilium incunabula repetere à violentia, (loca ejus longo ordine adlegavit B. Jacobus THOMASIUS in eruditiss. Hist. d. Latrocin. Gent. in Gent. §. XI. vid. OBS. HAL. T. VII. O. VI. p. 162.) vel ad ambitionem primario provocare. A parvis potius incepisse Naturam, divinum nutum haut dubio sequutam, atque civitates non Colosseas, sed pigmeas molitam esse, existumo. Si deinceps vero Calliditatem, Ambitionem, violentiam, accessisse institueris, facillimo efficies negotio, ut pedibus tecum abeam in consensionem. Ipsa ex Historia sanctiore, Luminis naturalis Lumine, non nihil promicat vestigiorum, facile observandum, si paullo adtentioni cursu latas Impiorum hominum vias relegere placuerit. Mitterem hæc, nisi egregius plane succurreret locus ex Mr. BAYLII nouvelles Lettres à l'occasion de la Critique Général du Calvinisme de Maimbourg Lettr. XVII. §. 2. (quem & Dn. Barbeyracius adlegat ad O. M. VII. l. VII. p. 218.) qui, ut heic legatur dignissimus est:

Il ne

Il ne faut point croire, dit il, que les hommes aient eû beaucoup d'égard dans les commencemens des sociétés au bien ou au mal à venir. Ils n'ont songé qu'à remédier aux maux dont ils avoient déjà fait l'expérience, ou qu'ils regardoient comme prochains. . . . Je ne saurois me persuader, que les sociétés se soient formées, parce que les hommes ont prévu en consultant les idées de la Raison qu'une vie solitaire ne feroit honneur ni à leur espece, ni à leur Créateur, ni à l'Univers en général. *Le plaisir présent, & l'espérance prochain de vivre en sûreté*, ou bien *la force* ont produit les premières Républiques; sans qu'on ait eû en vûe les loix, le commerce, les Arts, les sciences, l'aggrandissement des Etats & toutes les autres choses, qui font la beauté de l'Histoire. On ne prévoyoit pas ces suites au commencement, & quand même on les eût prévues par les lumières d'un esprit destitué de passions, on ne s'en seroit pas remué. Nous sommes trop froids, lors qu'il n'y a que la Raison qui nous pousse, & le sort des sociétés humaines eût été remis en de fort mauvaises mains, si les hommes n'eussent été sollicités à vivre ensemble, que par cette seule considération, *qu'il n'est pas raisonnable qu'une Créature propre à la société, vive dans la solitude*. De la maniere que nous sommes faits, il faut qu'on nous porte aux choses par la voie du sentiment. Plura in hanc rem gestientibus dabit Jo. Nic. HERTIUS in Elem. Prud. Civ. Part. I. Sect. III. p. m. 70. sqq. Gottl. Gerard TITHUS Obs. ad Puf. II. V, O. 547, Dn, Jo. BARBEYRACIUS I, c.

§. V.

Poterat qualiscumque isthæc hominum, sufficientem qui explerent numerum, (a) unum in locum, eundemque in finem unio, ad propellendos, qui extrinsecus imminabant, à vi & sævitia aliorum insultus, videri utcumque futura; domesticæ vero dissensionis, ne & socius forte ab socio fieret umquam intutus, (b) via nondum interclusa fue-

rat omnis : nec dum vigeat, quod singulorum voluntates, pro eo, ac par erat, mutuo vinculo, ita devinciret, ut vel communi in re, vel hostibus ad portas, incertum vulgus numquam studia in contraria scindi, aut divisas partibus facili opera frangi posset. Quum igitur cotidianum illud sit liberis hominibus, ut voluntates singulorum rarissimè diu sibi similes, & diversorum in diversa plerumque tendere soleant ; Multi autem, ni consentiant inter se, sed distracti sententiis in diversa discedant, nihil fere umquam efficiant, immo potius impedimento invicem sint : Poscebat salus communitatis, ut socii sive natura Magistra, sive tristi experientia, (c) sive alia quadam re, nobis vix punctim determinanda, inducti, de singularum voluntatum arctiori conjunctione convenirent : ut non tantum unus quasi, una persona, unumve corpus fieret ex pluribus ; verum etiam unum sentirent omnes & idem, (d) certique forent, singulos ad communis status conservationem, numquam non operam collaturos fidelissimam.

(a) A variis varie definitum. PLATONEM in excessu, Jo. BODINUM in defectu peccantem perstrinxit Doctiss. Auctor Obs. I. Tom. IX. Obs. Hall. add. Dn. TITULUS ad O. H. & C. obs. DLl. si vero civitatem.

(b) conf. PUF. O. H. & C. II, V, 7.

(c) Hanc solam antiquorum nonnullos Philosophorum adlegare, fuisse solitos, refert LACTANTIUS Instit. Div. L. VI. Cap. X, n. 15. p. m. 427.

(d) In constituenda Civitate Pactum primo, quod unionis vocant, requiritur ; & unionis quidem multorum, tum voluntatum Esr. III. I. Neh. VII, 66. VIII. 1. tum virium ratione consideranda, vid.

vid. *S. R. D. D. HOCHSTETTERI* Colleg. Puf. Exerc. IX. §. III. p. 454.

§. VI.

Verum enim verò, ne sic quidem provisum adfatim erat colligatae hactenus multitudini, cadaveri, quam corpori vivo, similiori. Quamquam enim Natura, hactenus feliciter progressa partim, partim ducta, partim coacta, finem quodammodo suum adtigisse, atque de praesenti quidem satis praesidii circumposuisse sibi videri poterat, ut cuius aliorum malitiae tam aperte expositi amplius non essent, qui hactenus ita coaluerunt: facile tamen, indolem hominum mutabilem, atque variam, non per transennam, quod ajunt, adspicientibus, sed propius omnino pernoscentibus, patuit, quod totius cujuspiam corporis moralis finis, vel plane non, vel saltem non absingulis impetretur, ubi omnium sine ordine curae ille innititur, vel & commissus est. Nam praeterquam, quod non minimus eorum sit numerus, qui ne iis quidem vel viribus corporis, vel dotibus animi sunt instructi, ut suam ipsorum possent soli procurare salutem, (a) tantum abest, ut ex iis etiam, qui viribus destituti non forent, cuncti semper velint pro virili in communem felicitatem ac tranquillitatem, cogitationes suas omnes, omnesque labores convertere, (b) ut potius plurimi, sive in rem propriam nimium intenti, sive turpi vitae otiosae torpori vacantes, sive pertinaci consiliorum priorum, toti etiam communitati ruinam ominantium, amore laborantes, istum ad finem longe fiant ineptissimi. De novo itaque adpellanda erat Natura consilio, quo non singulorum, vel

quorundam tantum, sed ad unum omnium, posset certius obtineri salus. Id vero, eo magis fuit in promptu, quo luculentius in rebus illa naturalibus fere quibusvis conspiciendum dedit, omnia, quæ non simplicia, sed conjuncta cum aliis & connexa sint, habere in se principatum, vel aliquid quod imperitet, & aliquid quod pareat, (c) ut in homine mens & corpus, in belluis corpus atque aliquid simile mentis. (d) Unde facili admodum negotio conventum esse arbitror, ut singularum voluntatum, singularumque simul virium directio unius, Physice vel moraliter talis, committeretur voluntati & arbitrio, qui, veluti anima singulorum & communis oculus, salutis atque securitatis rationes in universum omnium, quam fieri potest optume, administraret. Ex quo sua sequitur sponte illum demum, qui hoc officii mactaretur à sociis, (f) debuisse sub censum venire, cui præter voluntatem partes rite suas explendi, ea imprimis præsto essent omnia, quibus finis ab singulis intentus fieri posset obtentus. Neque dubium est, quin diserte id promittere debuerit, saltem ubi modo hætenus exposito, introducta sunt imperia, in quem illud curarum, summæque in omnes potestatis, est translatum. Decursu certe temporis factum hoc esse, hodieque fieri, experientia constat Magistra. (g)

(a) Vid. PUF. d. J. N. & G. L. VI. C. III. §. 2.

(b) vid. PUF. O. H. & C. II. §. 5. add. D. Petri MULLER diff. de Fide vicaria. p. 2.

(c) vid. Jo à FELDEN Nott. in H. Grot. J. B. & P. I, 20, 40. p. m. 106. cujus tamen adserta ex F. GRASWINKELI dijudicanda stricturis erunt p. m. 218 §. ceterum p. 225. §. Quod addit.

(d) conf.

(d) conf. summi acuminis & iudicii in nostra Salana Philosophum, Fautorem nostrum singularem, Magnif. Dn. *Jacobum SYRBIUM* in Philos. Primæ Part. Architect. Cap. I. §. II. X. p. 9.

(e) Uti non aliud discordantis patriæ remedium fuisse, quam ut ab uno regeretur, die funeris Augusti, prudentiores, illius principatum excusantes, censuisse, monet *Cornelius TACITUS* Annal. I, p. m. 20. Quorsum prorsus quadrant, quæ de sua ipsius Frisia enarrat *Ulric. HUBERUS*, Celebris, inquiens, illa gentis nostræ libertas, quæ post tempora Caroli Magni, nullum principem domesticum aut alienigenam passa erat, tandem in resolutam omnium ordinum licentiam, sine ulla potestate coactiva vel unius, vel plurimum, degeneravit. Qua conditione per integrum fere seculum vixere majores nostri in verissimo statu belli omnium contra omnes, scissa gente tota in duas quidem factiones summas; verum ita, ut sine sedibus certis per omnem provinciam gladii micarent: sibi quisque nobilis & paterfamilias viribus suis fidens, clientibus amicisque in auxilium adscitis, auctor & Dux pugnæ, arcibus contra turre sin eadem vicinia ubique erectis atque munitis: plerumque bellum sine legibus belli; nec modo cædes & sanguis in rabie præliorum; sed etiam in captos sævitia, carceres inhumani, deformia supplicia, & quidquid furor civilis odiumque efferatum audet, sine fine modoque exercitum. Nec alius è tantis malis exitus quam per unius Imperium adauctius & validius, quod primum à Saxonibus, dein ab Austriacis supervenit, inveniri potuit. d. Jur. Civ. L. I. Sect. I, cap. III. §. 7.

(f) Quid hoc philosophiæ audit? talisne majestatis in civitate summæ constituenda origo est? Cui non dictus Hylas! Deus potius immediata heic laudanda causa. Verum, in salvo res manebit, ritè si explicetur. At Iliada post Homerum non conscribam, summos tantum apices carpam, tibi tamen, neu milium terebrasse volupe fuerit, ubi pedem figas, traditurus. Vel in gentilium scholis accepi, ἐκ δὲ Διὸς βασιλῆες, ab Jove reges: Dei munus esse principes, & qui aspero dente suos corripiant, & qui lenioribus illos

los moderentur habenis, uti est apud PHÆDRUM Fab. I, 2. *Tact.* Annal. p. m. 217. add. PLINIUM Panegy. Traj. sub init. §. *Quod enim* : Quibuscum conspirat, ex veteribus qui dixit : Qui Mario Imperium dedit, Ipse etiam Cajo Cæsari : qui Augusto, Ipse etiam Neroni : qui Vespasiano vel Patri & filio, suavissimis Imperatoribus, ipse etiam Domitiano crudelissimo : & ne per singulos ire necesse sit, qui Constantino Christiano, Ipse Apostata Juliano. Hæc plane DEUS unus & verus regit & gubernat, ut placet. vid. S. R. D. D. HOCHSTETTERI Coll. Puf. Exerc. XI. §. IV. p. 457. H. GROTIUS d. J. B. P. L. l. c. III. §. VIII. n. 15. & in Adnott. adh. l. edit. *Bechm*, p. 242. Dudum diviniore me pagina edocuerunt, Ipsummet regum Regem sibi vindicare imperantium constitutionem, vid. *Rom.* 13: 1. *Prov.* 8: 15. 1. *Sam.* 9: 16. *Sirach.* 17: 14. *Sap.* 6: 4. *Jo.* 19: 11. alibique. Sed & hocce mihi persuasissimum habeo, me luculenter hæc fecisse probatum, primam hominum consociationem, prima civitatum rudimenta, humano à facto, intentionem tamen Creatoris non excludente, trahere originem ; unde neutiquam ἀνύγωγος fieri illatio queat : Ergo, neque aliunde Potestatum in societatibus supremarum repetenda venit constitutio. Egerrimus tamen tulero, si exinde, me nullas prorsus partes hocce in negotio Numini reliquisse, aut *Miltonianos*, (vid. Magni Viri, *Jo. Wolffg. JÆGERI* Hist. Parall. ad Ann. 1649. f. 764. b. *HENNIGES* in Grot. p. 268. seqq. doctiss. *Frid. Guil. BIERLINGII* Diss. elegantem de erudit. Politica p. 43. sq.) aliusve hujusdem furfuris Monarchomachi (quorum recenset præcipuos Magnif. D. D. BUDDEUS in Hist. J. N. §. LII. add. OBSS. HAL. T. VI. O. I. §. VI. seqq.) flosculos deamasse, clamitandi adripias occasionem. Fumos vendes, fucosque facies, quotquot id decantare adgrediere, omnibus. Quemadmodum enim, non ea tantum à Deo esse, arbitror, quæ Ipse immediate atque citra ullius humani facti intercessionem constituit, sed etiam quæ homines ductu sanæ rationis, pro conditione temporum atque locorum, recepere ad implendam obligationem sibi abs Deo lege Naturæ injunctam : vid. BOECLER, in

in Grot. p. 198. PUFEND. O. M. VII, 3, 2. Ita ipſus vehementer adferro, ſolum verè *ἀνυπερβίως* cœlo terræque dominantem *DEum*, & generatim omnis, & ſpecialim huiusce iſtiusve, ſubjecto heic & nunc certo, conferendæ *majeſtatis eſſe auctorem*; ut vere dicere poſſis cum Eſſenis: (PORPHYRIO memorante L. V.) *ἔδιχα θεῷ περιγίνομαι τισὶ τὸ ἀρχεῖν*, non obtingere cuiquam imperium ſine Dei cura ſpeciali: *at nullatenus immediatum*, ut, ratione ipſius collationis, rebus in humanis nihil, quod vel ſecundæ instrumentaliſve nomen cauſſæ poſſit ſuſtinere, interveniat; quam quidem ſententiam jure meritoque dixit inconditam, *Ulricus HUBERUS* d. J. Civ. L. I. Sect. II. c. i. §. 27. Et quid tandem, præter inanium vocalarum fuſurum, eſt, quod obgerant *οἱ ἐξ ἐναντίας*: vel nimia ſolicitudine pro ſummorum imperantium Sanctitate, aliunde tamen longè diviniſioribus præſidiis evincenda: vel rerum moralium confuſione abrepti? Cauſſa cadunt, ipſa decretorie decidente experientia. In qua ſi adquiſcere abnuant, ex diviore *Petri* ora premere diſcant ſua. vid. I. Epist. 2. 13. Quodſi vero me *Petri* vocem corrupiſſe obmuſſitent; en! præter philoſophos, incomparabile primipilorum Theologorum par, B. Jo. GERARDUM, Abramum CALOVIIUM, nihil me contra *Petri* mentem contendere, adferentes. Inſtas, quid ergo fiet de *Paulo*, quid de *Salomone*, quid de *Samuelis* loco? Reſpondeo: deſinent iſthi ſolicitem pungere animum, ubi primum expenderis, quæ VIR immortalium omnino in rem literariam publicam meritorum Magnif. Jo. Franciſcus BUDDEUS hocce de negotio pronunciat. Ita verò Ille: Licet tum in electione, tum in ſucceſſione, res omnis ad voluntatem atque conſenſum populi ultimato redeat, ſpecialiori tamen Deus ſemper & ubique concurrit ratione, voluntates civium movendo, dirigendo, flectendo, ut in huncce hominem, ſi regnum fuerit electivum, aut in hancce familiam, ſi fuerit ſucceſſivum, ſummam rerum conferant. Subinde & ex ſingularibus, quæ heic concurrunt circumſtantiis, divi-
nam directionem evidentiffime intelligere licet. In veteri Teſtamen-
to quibusdam immediate collatum eſſe imperium, legimus, ut *Moſi*,

Exodi III, 10. *Josua*, Num. XXVII, 18. Deuter. III, 28. Immo & *Saulis* ac *Davidis* exempla huc pertinent, I. Sam. IX, 15. sqq. XVI, 12. Sed hæc extraordinaria fuerunt, nec in censum heic loci veniunt, vid. multiplici eruditione refertissimum opus, Instit. Theol. Moral. Part. II. Cap. III. Sect. VII. §. XV. p. 799. Vis plura? commodum mihi heic non est confarcinare auctorum indices: Satiare te, post *Hugonem GROTIUM* & *Samuelem PUFENDORFIUM*, poterunt, ex una parte, *Jo. Andr. BOSIUS* in Notit. Rerum publ. C. III. §. 7. p. 17. *Caspar ZIEGLERUS* d. Jur. Maj. L. I. C. I. §. 46. alibique. *Petrus de MARCA* in concord. Regn. & Sacerd. L. II. cap. II. *Hector Gottofredus MASIUS* in Interesse Principum. Ex altera: *Ulricus HUBERUS* d. Jur. Civ. L. I. Sect. VII. C. IV. §. 2. p. m. 265. *Jo. Nicolaus HERTIUS* T. I. opusc. p. 431. sqq. Dn. *Jm. WEBERUS* Nott. ad Puf. O. H. C. II. VI, 14. p. m. 310. Dn. *Sam. Frider. WILLENBERGIUS* Sici. J. G. L. I. C. III. Q. XIV, XV. p. 33. 35. *Christ. THOMASIUS* J. Pr. Div. L. III. Cap. VI. §. 66. sqq. alibique. Qui adversarium tamen in Dania expertus est acerrimum, nominatum *Hectorem Gothofr. Masium*, de cujus disputandi arte celeberrimus Vir, *Jo. BARBEYRACIUS* nerveose judicat ad O. M. L. VII. C. III. §. 3. N. I. p. 253. *Voilà ce que peut le Zéule aveugle, ou plutôt la basse flatterie des Ecclesiastiques!* Forte huc quadrant, quæ de istiusmodi Zelotis *Jo. LOKIUS* egregie, si rite explicentur & adplicentur dicit, Epist. de Tolerant. p. m. 40, 41.

(g) Multa heic prætermitto de industria, quæ occurrunt a-
libi. Sapienti sat: mihi ad rem est properandum.

§. VII.

Ad omne itaque illud civitatis caput tenetur, quod ad commodum salutemque facit (a) singulorum, Omnium autem maxime curæ illi esse atque cordi debent; quibus sine neque consociationis finis obtineri, neque ipsa in-

interior multorum unio (b) contineri recte poterit. Cujus quidem generis quum admodum existant multa, tum principem fortassis haut immerito inter ea locum assignabis sollicitudini, ut singulorum subinde voluntates ita temperentur, ut quilibet pro sua virili parte utilis in societate membri mensuram explere amet. Quorsum quum religio (ad quam per se jam quilibet quodammodo fertur) immane quantum conferat, ultro consequitur, cense-
 feri socios voluisse, (c) (immo & Deum voluisse, qui civitates & imperia voluit) ut primas imperans curas, (conf. Philosophum L. VII. Polit. cap. 8. ubi principem locum inter ea, quibus sine civitas non potest subsistere, *περὶ τὸ θεῖον ἐπιμελεία* tribuit) eo dirigat, quo hæc in civitate sese recte habeat, exerceaturque. Quamquam equidem multum omnino absim, ut pro dominandi instrumento cum profano nonnullorum politicorum vulgo religionem habeam, quæ cum præcipue in finem sit comparata, ut ejus obtentu imperantes se suaque tuerentur & in tuto collocarent: (d) illud tamen omnem extra dubitationis aleam, gentiles inter & Christianos, positum existumo, ultimum illam humanæ omnis societatis vinculum æque ac firmamentum, fundamentumque, (e) rectissime celebrari; immo anchoram veluti esse, qua mota vel remota, non possit non prora puppisque universæ rei fluctuare publicæ, summumque conjici in discrimen. Id quod illos certè haud latebit, qui, quid in mentes hominum valeant religionis præcepta, ubi ceteroquin in cassum urgentur omnia, & quam arcta cum status civilis felicitate istius sit connexio, ut sine hujus flore florem illius constantem fore, numquam spera-

re liceat, perspexerunt ac experiendo didicerunt. (f)
Cui ergo salus omnis civitatis est commissa, quidni & religionis directio ipsi censeatur imposita?

(a) En finem civitatum, ex quo & imperantium potestas metienda, & officia intelligenda: salus reipublicæ suprema lex esto. vid. paucis, at egregie hanc in rem PUFENDORFIUM d. O. H. & C. II. XI. 3. & sagacissimum ROMÆ olim CONSULEM. 1. Offic. ubi elegantissime: omnino, qui Reipublicæ præfaturi sunt, duo Platonis præcepta teneant; unum, ut utilitatem civium sic tueantur, ut quidquid agunt, ad eam referant, obliti commodorum suorum: Alterum, ut totum corpus reipublicæ curent, ne dum partem aliquam tuentur, reliquam deserant. Ut enim tutela, sic procuratio reipublicæ ad utilitatem eorum, qui commissi sunt, non ad eorum, quibus commissi, gerenda est. conf. PLATONEM de Republ. V. & PLINIUM in Trajano. JUSTINIANUS quoque inde commendari promeretur, Nec Augustum, inquiens, privilegium exercemus, sed quod communiter omnibus prodest, hoc rei privatæ nostræ utilitati præferendum esse censemus; nostrum esse proprium subjectorum commodum imperialiter existimantes. Unde vox bovis, non hominis: Sanctitas, pietas, fides privata bona sunt: qua juvat, reges eant, uti *Tragicus* de Atreo Rege in *Thyeste* vers. 219.

(b) Recte atque rectè sicce rationem inferre, in testem, si adlubesceret, vocare liceret revelationem. Audi saltem prorsus nobiscum concludentem, ex *Φιλοσοφία* Apostoli. Tim. 2. 1, 2. verbis, Magnum GERARDUM in Locis: Qui finis est precum pro Magistratibus Christianis fundendarum, is etiam finis debet esse Christiano (*immo omni*) magistratui ex officio. Sed jubet Apostolus preces hoc fine pro Magistratibus à subditis fieri, ut in pietate ac honestate tranquille & quiete sub illo vivere possint: Ergò etiam magistratui incumbit, ut finem hunc (tranquillam & quietam vitam in pietate ac honestate, quam tamen sine cura circa religionem subditis

ditis procurare suis nullo modo potest) in officii sui administratione sibi præfixum habeat.

(c) Vel directe, vel indirectè: vel explicitè, vel implicitè. Hoc vero prolixioribus heic adsertionibus dare probatum, uti supervacaneum foret; ita non sine ratione, ALBERICUS GENTILIS de Legat. L. I. c. II. dubitate videtur, an Reges, qui alium in rebus sacris superiorem agnoscunt, majestate gaudeant. Saltim eorum potestas ad omnia, quæ in civitate sunt, ita sese non extendit. Galliæ Reges hoc dudum perceperunt, quorum exemplis & alii hodie majestate uti sua addiscunt. Vid. PETRUS de MARCA d. Cons. Sacerd. & Imp. L. IV, c. 9. & Magnif. D. D. BUDDEUS Noster in eleganti Diss. d. Princip. LL. Hum. non Div. sol. Consect. II, p. 5. Argumenta, quibus Jo. LOKIUS dans sa Lettre de la Tolerance p. 15. sqq. nobis heic adversari videri potest, non tam nos, quam illos qui nimiam imperantibus potestatem in subditorum conscientias tribuunt, vel omnem rem rite non explicant, feriunt. Qui observaverit nexum nostræ deductionis, & in hocce sequenti-que §. positos limites: item, quod ipsemet LOKIUS concedat, homines in unius cultus exercitium conspirantes, regendos continendosque certis esse legibus ab eo ferendis, cui ipsa societas id auctoritatis contulerit. vid. p. 24. sqq. illi non possunt non responsiones ad Lokiana argg. esse in promptu sufficientes.

(d) Inepti sapientes & insipidi? Viguit religio ante, quam orbis civitates, majestates vidit. Videtis parum, quæ indoles religionis, (quæ quidem non monstrum, non spectrum religionis, non iniquitatis vinculum existat) atque natura sit, quis denique primarius finis! Ad religionem tenebimini, ut ut extra civitatum septa degeritis. add. PUF. d. Hab. Rel. §. V.

(e) Vid. LIPSIUS Exempl. & Monit. Polit. L. I. c. 2. fulcrum, basinque reipbl. dicens religionem sine qua non princeps officium suum, non subditi facient, sine qua societas non erit, quia non fides, non justitia, non virtus, sed fraus, licentia, protervitas, confusio hominum ac rerum. Quod frenum peccaturis? quis

metus satis validus erit? Nam externum illum, qui à poenis aut morte est, multi contemnunt, & desperatio, impetus, aut iracundia eo ducunt. Esto igitur vinculum & firmamentum reipublicæ Religio. Prorsus ut PUFENDORF. d. O. H. C. I, IV. 9. adde II, VII, 8. II. XI, 4. D. D. BUDDEI Th. Mor. P. II. Proleg. §. VIII. Not. *. p. 480.

(f) Testimonia hujus tum ex gentiliū, tum Christianorum auctorum monumentis collegit J. C. Gryphiswaldensis **CONRADUS Friedelieb** in Tr. de custodiendo jure sacro, levandoque statu ecclesiastico, Cap. I. p. II. 19. adde, si placet, dicta superius ad Quæst. Prim. §. IV. p. 40. sqq. edit. 2da.

§. VIII.

Ceterum, limites tamen heic solícite sunt describendi, ut ne vel justo plus imperantibus transcribatur summis, vel minus, atque par est, relinquatur. Quemadmodum enim viderentur in potestates in civitatibus ubique (qua res & personas) summas injurii, qui jura circa res religionis disponendi in peculiarem transferrent statum, (a) istis exclusis, ita nimii omnino essent, qui & conscientis (b) subditorum pro lubitu, atque vi adhibita (c) dominandi facultatem, soli Deo propriam, ad easdem pertinere contenderent, quippe quam subditi neque detulerunt, neque deferre umquam potuerunt ulli. (d) Corpora quidem obnoxia sunt atque adscripta Dominis, mens vero sui juris, quæ adeo libera & vaga, ut ne ab hoc quidem carcere, cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo utatur, & in infinitum comes coelestibus exeat: * **SENECA** dicente, Suo itaque officio
sa.

satis putabitur fecisse imperans, si, ut ejusmodi sectentur placita subditi, quæ neque auctori, neque capiti, neque fini reipublicæ repugnent, adlaboraverit, (c) mediaque eo facientia adhibuerit, constanterque subministraverit. (f) Quæ tamen omnia ad suæ tantum civitatis homines, qui se se ipsius jussibus submiserunt, regulariter spectabunt (g).

(a) Vid. CASPAR. ZIEGLERUM de Jur. Maj. L. I. cap. 13. §. 16. 17. & §. antec. lit. c) dicta. p. 93.

(b) Quis præter Deum imponat mihi necessitatem vel colendi quod nolim, vel quod velim, non colendi? vid. LACTANT. L. V. cap. 14. Recte POLONUS ille, STEPHANUS BATHORI, inter Dei Reservata posuit isthanc in conscientias potestatem. Uti & MAXIMILIANUM II. Imp. ferunt pronunciasse: nullam esse majorem pestem rempublicam administrantibus, quam dominari velle conscientiis, quæ ratio imperandi dura esset carnificiana. THOMÆ HOBBSII Angli, & ADRIANI HOUTUYNI, Jcti Batavi, hacce in re stupendos excessus perspexit, detexit, correxit magnum Lipsiensis Academia Decus, summe Rev. ADAMUS RECHENBERGIUS, in problem. polit. An cujus sit Regio, ejus sit Religio? Lipsiæ 1694. publicato, add. omnino Consultissimi Viri, Dn. Just. Henning. BOEHMERI J. Eccl. L. I. Tit. I. §. LXXXVI. p. 78. 79. Interim tamen id totus concessero, posse aliquo etiam modo in ipsos mentis actus internos, elicitosque, imperium atque vim coactivam Imperantibus adscribi. Dum enim ipsis potestatem in imperatos ac externos hominum actus largimur, facere non possumus, quin iisdem quoque imperii quid, saltem indirecti, in ipsos internos & elicitos, à quibus scilicet isti regulariter pendere debent, relinquamus. Sic, ait acutissimus VIR B. Jo. MUSÆUS, lex divina, præcipiens actiones externas virtutum, & prohibens vitiorum actiones externas, sub comminatione damnationis

iter-

æternæ, præcipit etiam, prohibetque actiones internas, ex quibus pendent, vel certe pendere debent sub eadem comminatione. Similiter lex civilis, easdem actiones virtutum externas præcipiens, & vitiorum actiones externas prohibens, præcipit prohibetque indirectè internas virtutum vitiorumque actiones, quamvis in solas externas pœnas constituat. Summarum, porro addit MUSÆUS, potestatum est, non tantum vi coactiva & metu pœnarum, sed & institutione, exhortationibus, dehortationibus, aliisque mediis convenientibus subditos, ad agnitionem religionis veræ, & ad virtutem inducere, & si mediorum usum, quibus mentes illorum ad actus internos eliciendos, vi juris in se translati, imperare subditis possint, tum rursus habent quodammodo Imperium in ipsos actus elicitos & internos, non quidem directum atque immediatum, sed indirectum atque mediatum, in quantum scilicet imperium habent in mediorum usum, quibus ad eos eliciendos hominum animi inducuntur, eumque sub comminatione pœnarum præcipere possunt. Vid. Examen Tract. Theologico-Politici §. CIV. p. 86. sqq. & antea §. XXXIX. p. 21. sqq. Ubi tamen omnia circumspicte ac prudenter temperanda erunt, ne hypocrisis locus fiat, vel tyrannidi.

(c) Vid. ad Q. I. p. 42. dicta. add. laudatum Jo. LOKIUM l. c. p. 47. *Il est permis aux Ministres des toutes les sectes, & suiv.* Certe non possunt insuper haberi, quæ hanc in rem Idem Jo. LOKIUS scribit: Si l'on admet une fois que la Religion se doit établir par la force & par les armes, on ouvre la porte au Vole, au Meurtre, & à des Animosités éternelles; il n'y aura plus ni paix ni sûreté publique, & l'amitié même ne subsistera plus entre les hommes. l. c. p. 42.

(d) Optime hætenus Jo. LOKIUS: Le consentement du peuple même ne sauroit donner ce pouvoir au Magistrat; puis qu'il est comme impossible d'abandonner le soin de son salut, jusques à devenir aveugle soi-même & à laisser au choix d'un autre, soit prince ou sujet, de nous prescrire la Foi ou le culte que nous devons embrasser. Car il n'y a personne qui puisse, quand il le voudroit, mou-

mouler sa foi sur la conscience d'un autre. Toute la vertu & la force de la vraie Religion consiste dans la persuasion interieure de l'esprit : & la foi n'est plus foi, si l'on ne croit point. *Lettr. sur la Tolerance*, p. 16.

* d. Benef. III, 20.

(e) Ipse ut doceat, necessum haud est : Dummodo, ab aliis hocce ut fiat diligenter, providerit. Ceterum pleraque, quæ heic supponimus, atque in compendio, vel indice tantum digito, tangimus, latioribus tractationibus exhaustere summi Viri, GROTII, PUFENDORFII, CONRINGII, ZENTGRAFII, ZIEGLERI, HUBERI, JÆGERI, BUDDEI, THOMASII, TITII, aliique penè innumeri, Evangelicos inter, Reformatos atque Pontificios.

(f) Huc refer sis, Inspectionem curamque S. imperantis ut publice recte doceatur, constitutionem LL. ecclesiasticarum, Ministrorum, conventuum, judiciorum, scholarum, &c. Nutritionem Pastorum &c. vid. Jo. CLODII commentationem: Quid Ecclesiæ ejusque Ministris debeat Patronus? Lipsiæ 1711. editam. It. Christiani THOMASII eodem de argumento Dissertationem.

(g) Alios tuæ ditioni non subjectos tuo quidem exemplo adlicere, tuis monitis excitare poteris, ut religionem, quæ verissima, quæ optima, sequantur, sed vi vel bello adigere illos, integrum tibi non erit: quemadmodum nihil jurium majestaticorum, quæ vocantur disquiparantiæ, in homines, imperium tuum consensu suo nondum agnoscentes, exercere vales. H. GROTIUS in diversa heic abeunt, ex hypothesi de bello punitivo, prolixè respondendi non est locus. vid. d. J. Belli & Pacis L. II. C. XX, §. XLIV. add. S. Rev. D. D. HOCHSTETTER. d. Jur. Pœn. Sect. II. §. IV. p. 19. sqq. Neque *Anti-Turcici federis* auctoribus vel promotoribus calculum, sociasve manus adjicere, fas puto, aut pium.

§. IX.

Sicuti autem eadem ex ratione, quæ, ut nullus civium expers religionis vivat, procurare jubet, imperans

tenetur ad religionem, quæ sit & veritati conveniens & societatis utilitati, tranquillitæque adcommoda maxime, (a) introducendam; ita non minor ipsi obligatio incumbet, introductam rite conservandi, atque ab omnibus undequaue corruptionibus strenue vindicandi. Vindicis opus erit, ubi exorientur homines vel gyganteo ausu omni prorsus religioni insanum indicentes bellum: vel receptis dogmatibus contraria, & civitati, hujusque sive Capiti sive membris, triste quid minitantiæ, disseminantes: vel noviter excogitatis doctrinis, (b) vel saltem insolentioribus loquendi formulis, in republica strepitus excitantes: quibus singulis quidem occurrendum, sed neutiquam eodem modo, eodem vigore, iisdem armis. (c) Singuli tam diu patienti animo ferendi, leniter habendi, dum vel affectatam malitiam, vel irrationalem pertinaciam prodiderint. Isti (d) citius ex societatibus exterminandi, durioribusque excipiendi afflictionibus. Illi diu multumque explorandi, qua occasione, quo tempore, quo loco, primi? an aliorum exemplo, & quibus auspiciis, eò sint delapsi? num pauci, num multi eodem in luto hærentes existant? num dudum ejusmodi quid imbiberint? neque justo severius erunt plectendi, si quidem vel emendationem respuerint prorsus, vel alias ob rationes impuniti omnino dimitti nequeant. Hi vero, convicti omnium primo de sinceritate docentium, qua mente? quo animo? & num, post consumtas frustra admonitiones, pertinaciter sua divulgent? examinandi solícite: humanitate, amore ac exquisita prudentia adoriendi, rationibus absque publica ipsorum cavillatione stringendi: atque omnium mitissi-

me habendi sunt; (e) ne exasperentur, & scintilla, quæ facillime antea poterat extinguere, evalescat in flammam perbrevis in sævissimum erupturas incendium. Quanto autem opere hæc deberent observari, tantopere ferè ubique & sunt semper insuper habita, & negliguntur etiam nunc passim, sed & sui neglectum vehementer vindicant. Ceterum, vindictis quoque opus fuerit, ipso dictante Naturæ Jure, quando externa forte vi ab alio religio subditorum violetur. Tùm sanè imperantis erit, ut ne subditis, quod omnibus naturæ fortunæque bonis carius illis est, ab altero eripiat, omnibus adniti viribus. Neque illicitum rectæ dicit rationis lumen, si alteri, ob religionem à populo vel principe quodam injustam vim patienti, quibus vales modis, succurras.

(a) Ita quidem ratio generatim hacce de re. conf. PUFEND. Off. H. & C. ll. c. VII, §. C. XI, 4. C. XVIII, 9. Specialiora sunt aliunde petenda. Rotunde, sæpe jam ex merito laudatus, laudandusque, Dn. BOEHMERUS: *Recta Ratio* principi generaliter curam & inspectionem in ecclesias & sacra tribuit: *Scriptura Sacra* sacrorum indolem & rationem specialem docet, præcipitque, ut secundum eam cura hæc & inspectio adtemperetur. J. Eccl. L. I. Tit. XXXI. §. LX. p. 766. Ceterum, in eo Christiana generatim & speciatim Nostra triumphat religio, quod uti vera, ita maxime quoque socialis sit, nihilque contineat, quod rerum publicarum tranquillitati adversetur, immo nihil quod non profit. Nullam, inquit Jo. Andr. BOSIUS, ex omnibus religionibus securitati imperantium & tranquillitati imperiorum amiciores atque accommodatiores esse, quam Christianam, bene quidem adversus Machiavellum ostendit BESOLDUS, Lib. II. Synops. Politic. plenioris Cap. XI, §. IV, & V; Sed tamen id de omnibus ejus sectis verum

non est. Lutheranam quidem imperantibus æquissimam esse, nec adversarii nostri negare audent; unde rarissimæ inter eos rebelliones. Dissert. III. de stat. Europ. §. LXI. p. 353. add. omnino SEVERINUM de MONZAMBANO, d. Statu Imperii Germanici Cap. VIII. p. 242. sqq. edit. Genev. d. Anno MDCLXVII. Ex instituto autem hocce, doctissime pariter atque solidissime, comprobatum dedit Magnif. Dn. D. BUDDEUS Noster, in elegantissima Commentatione Academica, de concordia Religionis Christianæ statusque Civilis, Halæ 1701. primum separatim, Anno deinceps 1712. cum aliis argumenti civilis dissertationibus, ibidem edita, Cap. I, II, III, IV, V. Et profecto, quum quidquid aliàs turbarum in rebus publicis exoritur, efferatorum ab adfectuum intemperie originem repetat, res ipsa monstrat, ad illarum tranquillitatem conservationemque inprimis facere illius doctrinas religionis, quæ coercere istos ac exuere jubet, docetque. Quod, quanta fiat severitate ac diligentia à nostra religione, nemo, qui vel primoribus, quod ajunt, labris summa tantum ipsius capita degustaverit, ignorabit. Ais: quid, si falsa subditi jam imbuti religione sint? quid, si pars veram, parsque falsam foveant religionem? Respondeo: neutro in casu temere adtentanda est mutatio, semper quippe periculosa, nisi mediis legitimis. Vi nihil mutaveris; at doctrina tamen, exemplo tamen, & veritatis demonstratione: ita si parum, vel nihil profeceris, Deo, mentibus & voluntatibus imperare valenti, rem committes omnem. *Limites & lineæ religionis in aliquo regno, semper cum periculo mutantur!* graviter, de gravi Gravis ceteroquin Viri supplicio differens, pronunciat Magnif. D. D. JÆGERUS in Hist. Parall. ad Ann. 1645. f. 717. Mirum, quàm delicata religio res, quam teneros in mentibus hominum proborum, etiam simplicium, adfectus concitare, in quantaque illas ausa animare apta sit! Aliud erit de cetero pronunciandum, ubi pertinacem accessisse malitiam ipsi societatis incolumitati infestam, perspectum habueris, exploratumque.

(b) Severè admodum ad Augustum MECOENAS de religione, ac rebus divinis dissertans, Novatores, inquit, circa hoc negotium & odio habet & impunes non sine, idque, non modo Deorum causa (*quos qui contemnit, nihil est, quod magni alioquin fecerit*) sed etiam, quia illi nova aliqua introducentes Numina (*καὶνὰ τινὰ δαιμόνια*) impellunt non paucos ad mutationem rerum. Undè & conjurationes, seditiones, conventiculaque existunt; quæ res haut quaquam profecto est conducibilis Monarchiæ, vid. *Dion. Cass. LII.* Quod quidem Mecoenatis consilium recte de iis intellexeris, qui revera Novatores istiusmodi sunt, quales depinxit. Minimè autem de istis, qui per convitium tantum *ξένων δαιμονίων, καὶνῆς διδασχῆς* decantatores vocitantur. vid. *Act. 17:18, 19, 20.* De cetero enim, non minus graviter & prudenter MECOENATE HUGO GROTIUS, non admittendas semper, scripsit, excusationes nova omnia metuenda, præsertim cœtus: quia neque metuenda sint dogmata, quamvis nova, si modo ad honesta omnia, atque ad exhibendam superioribus obedientiam ducant, nec suspecti esse debeant cœtus proborum hominum, & qui latere non quærunt, nisi cogantur. Quorsum recte aptari opinatur, quod Augustum de Judæorum conventibus dixisse Philo commemoret: Non eos bacchanalia esse, aut cœtus turbandæ paci, sed virtutum scholas. d. J.B. & P. L. II. C. XX. §. XLIX. num. I. Quæ rite accepta, omnino Dionis loco adnectenda sunt.

(c) Gravissimum heic tangimus argumentum de tolerantia, emendatione, vel pœnis errantium in religione. Sed tangimus tantum: peculiarem illud *ἐξεργασίαν* poscit, immo præsens ecclesiæ nostræ status postulat. Utinam VIRI pii, solide docti, moderatî atque adfectibus præconceptisque opinionibus vacui, immortalem ab universa inde ecclesia gratiam inituri, manum quantocyus necessario admodum operi admovent! Utinam, & summi Imperantes huc, quidquid in ipsis est opis, conferrent! conf. interim PUFENDORF, d. O. H. & C. L. II. C. XIII. §. XVI.

(d) Quum omnis atheus per malitiam atheus sit, vid. S. Rev. D. D. BUDDEI Theol. Moral. p. 553. recte atheismum, delictum sua natura capitale, dixit *Christoph. BECMANNUS* Polit. Parall. Diss. XV, §. 9. p. 250. Plura in hancce rem, si lubet, vid. ad QUÆST. PRIOR. §. IV. p. 26. sqq.

(e) Quemadmodum graviter omnino atque prudentissime Sereniss. Princeps *Saxo-Gothanus* nuper demum A. 1715. Mens. Febr. in peculiari Edicto præcepit: Wosern jemand in Irthümer verfallen/ und dieselbe zu disseminiren trachten solte/ so ist unsere gnädigste Meinung / daß zuorderst Brüderlich mit Ihme gehandelt/ und solches nicht so gleich mit Heftigkeit auf die Tangel gebracht / sondern an gehörigen Orten/ zu unpartheyischer Untersuchung angezeigt/ darauf Berordnung erwartet/ und wohl bedacht werde/ daß die Religion eine Hochheilige Sache seye/ welche ohne fleischlichen Eifer/ mit ehrerbietiger Behutsamkeit tractiret/ auch anders nicht / als aus wahrer Liebe zu GOTT und den irrigen Neben-Christen vertheidiget werden müsse: &c. Quibuscum exasse conspirant, quæ idem circa negotium eodem labentis anni mense, rescripsit Sereniss. Dux *Saxo-Vinariensis*, qui speciatim quoque infelicem, & maximo cum Ecclesiæ Nostræ, & non fucata Pietatis, damno hætenus male continuatam nominis, à pietate meritò suspecta tracti, adplicationem, imprimis pro concione factam, pientissime pariter atque sapientissime prohibuit. Quantum hanc viam munientes proficiant experiendo didici, comprobavitque nuper insigni prorsus specimine Serenissimus *Wurtembergiæ Dux*, Dominus atque Nutritor meus clementissimus. Quum enim essent inter cives, qui à receptis doctrinarum nostrarum typis sentiendo discedere occiperent, non Senatui tantum Ecclesiastico, diligenter ut excubaret, ne quid prior cætus detrimenti capiat, præcepit; sed & qua est in suos clementia summa, Duobus speciatim ex *alma Eberardina Theologiæ Professoribus* vehementer injunxit, ut, instituta per Ducatum visitatione diligenti, ad quosvis cætus, quibus insincerum quid

quid admixtum esse fama tulerit, concederent, & exploratis solici-
te singulis, qua fieri posset, moderatione, si qui essent revera diffi-
dentes, haberent, audirent, convincerent. Exsequebantur clemen-
tissimum hocce mandatum Duum. VIRI excellentissimi, ab erudi-
tione, Prudentia Theologica & Moderatione, instructissimi, S. Rev.
Dn. *Andreas Adamus HOCHSTETTERUS* & Dn. *Jo. Ulricus FROMMANNUS*, Theologiae DD. & PP. celeberrimi: non
alia methodo, atque olim concilii Nicæni I. Patres, (vid. *Balthasa-
ris BEBELII* Hist. & Doctr. symb. p. 13. sq.) arcessitis humaniter
errantibus, posita in medio S. scriptura, fusisque ad Deum precibus,
quæstiones controversas proposuerunt, ventilarunt, dissentientes
patientissime audierunt, hortantes, rogantes, neminemque, qui vel
tantillum in contrarium sese retinuisse profitebatur, nisi exemptis
omnibus in solidum scrupulis, dimittentes. Quid inde? Illi vero
agnoscere pericula in errores prolabendi, lacrumis diffluere, gratias
agere DEO, gratias CLEMENTISSIMO PRINCIPI, gratias
Theologis decernere, deprecari *ἀμαρτήματα*. Atque ita cum ec-
clesia ejusque doctrina rediere in gratiam viri, quod sciam, *ad unum*
omnes, redeuntque *ex feminis* quoque de die in diem plures, ut *duæ*
vix, vel tres supersint adhuc, quarum mentes è dubiis extricari omni-
bus nondum potuere. Ex quibus, bona fide relatis, claret, quàm
injurii in PATRIÆ MEÆ PATREM SERENISSIMUM: in
Senatum Ecclesiasticum, hujusque *Directorem Magnificum*, Dn. JO.
OSIANDRUM *Sveciæ & Polonia Regibus ab ecclesiasticis, Wurtemb.*
Duci ab intimis consiliis, & Abbati: in Theologos denique omnes sint,
qui, non argumentis, sed ferro statim ac igne vel exilio, errantes in
Wurtembergia doceri, dictitare non verentur. Quales quidem vo-
ces plus vice simplici graves mihi, non uno in loco, fuere. conf.
Magnif. VIRI, *Jo. Wolfgangi JÆGERI* præfationem vulgato
nuperrime Theologiae systemati præfixam. Et *Andreas Davidis*
CAROLI, *Wirtembergische Unschuld* A. 1708. Ulmæ editam,
passim. Speciatim Art. IV. §. 3. p. 48. ubi verissime: *Was Wir-*
temberg betrifft / kan mit sattem Wahrheits-Grund behauptet
werden

werden/ daß man da seit der Reformation allezeit reine Lehre sorgfältig in acht genommen/ entdeckten falschen Lehrern / wie es Gottes Befehl / des Lehr-Berufs Art/ der Gemeinden Nothdurfft / der Gefahr Beschaffenheit / und die alte bewährte Kirchen-praxis, erheischeten/ begegnet/ und sie nicht aufkommen lassen/ iedoch dieselben zu recht zu bringen sich ernstlich bemühet/ und behutsam PER GRADUS mit ihnen gehandelt/ die Halsstarrige aber und Verführische allein/ wenn sie nicht aufhören wolten/ der Wahrheit zu widerstreben/ endlich von sich geschafft. Ceterum, pari methodo cum Theologis Wurtenbergensibus magno cum fructu ULMENSES quoque sub finem Anni 1712. sunt usi, uti videre est, ex Doctissimi UIRI, in quo prudentia, eruditionis soliditas, eloquentia, & humanitas ex æquo certant, 70. FRICKII, Prof. Theol. Ulmensis, præfatione, quam præmisit, der durch Gottes Gnade wieder erlangten Herstellung des Kirchen-Friedens in etlichen Land-Gemeinden Ulmischen Gebietes/ p. 20. sqq. & in ipsis orationibus passim. *Sed manum de talibus hoc loco de tabula!*

S. X.

Hæc de vindiciis. Quæ utique ad ipsam religionis conservationem multum conferunt, sed omnium tamen maxime huc facturum arbitror, si eo princeps omnes intendat nervos, ut una (a) sua in civitate vigeat semper obtineatque religio! ut eadem de sacris placita cives foveant, iisdemque quoad ejus fieri potest, utantur ritibus. Namque uti duæ, aut multæ religiones, veræ numquam esse simul possunt, ita ubi primum una plures in civitate admiseris, perpetuum erit periculum, ne altera commisceatur alteri, majores subinde vires consequatur meliore illa, quæ minus tranquillitati civitatis salutique est adcommoda, uti alia incommoda, sicco jam pede transeam.

(a) Equi-

(a) Equidem clam me non est, abhorreere hacce ab hypothesi plurimorum consilia politicorum; Neque me præterit, ple-
risque omnibus mirifice adridere illud SOLIMANNI SULTANI
respondum, qui, quum à Muphti & Bassis admoneretur, ut Christi-
anos & alios diversos ritus sequentes ad Muselmannizandum coge-
ret, forte per fenestram in hortum variis floribus superbientem, ex
arce despiciens, uno in loco diversi coloris flosculos monstravit, his
verbis: *Quemadmodum ista herbarum varietas, atque florum, non
solum non obest, sed mirifice oculos & sensus recreat, sic in imperio
meo diversa fides & religio, potius usui est, quam oneri.* Ast obser-
vandum I) Me loqui heic tantum de conservatione præcise rece-
ptæ in civitate religionis, quæ uti necessaria omnino est, ita utique
tum facillime obtinetur, quum sollicitè cavetur, ne aliæ umquam in
eadem civitate proponantur doctrinæ. Ubi tamen supponi debet, re-
cte istiusmodi religionem sese habere; saltem nihil, quod civitatis
incolumitati obficiat, continere, ac conservationem legitimis fieri
mediis. Quod autem ipsam adtinet quæstionem: *An plurium in
reipbl. religionum tolerantia fini civitatis repugnet?* Observ. II)
Quamquam duas simul esse veras posse religiones negem, me tamen
concedere, duas fortassis simul posse fini reipbl. adcommo-
das esse, ut, qua hunc respectum, facile adduci princeps queat, ut utramque
ferat, (*dum utriusque pacate vixerint ad seclæ*, quod & Turca ille ad-
didisse, fertur.) inprimis ubi rem commode, vel peculiaria propter
pacta, vel alias majoris momenti rationes, mutare non valeat: di-
ligenter pro ea, quam veriore non potest non judicare, excubet:
atque omnem denique lapidem moveat, ut hujus ejusdem limites ri-
te subinde proferantur. Ex quibus jam III.) ultro patescit, quid re-
spondendum foret iis, qui felicitatem heic, divitiasque ac poten-
tiam, rerum publicarum florentissimarum, regnorumque item am-
plissimorum, liberrimum licet quorumvis ferè sacrorum exercitium
suis in territoriis concedentium, objectare in animum inducerent
suum. Et, si argeas, videri certè illas inter religiones esse, quæ
nul-

Nulli rei minus, quàm civili statui faveant, facillima idem ad dubium
erit responsio : sc. 1.) Id demum specialius probari debere. Tra-
ducuntur enim hoc nomine plurimæ sectæ, quarum tamen placita
ordini civili tam inimica non sunt. vid. Speciminis loco, quæ erudi-
te differit de Anabaptistis Magnif. D. D. BUDDEUS in de Concord.
Rel. Stat. Civ. 2.) Dabo, nonnullis de hæresibus evinci tale quid
posse; sed hoc ipso respectu bene satis prospectum ejusmodi regio-
nibus haut videtur, ut constanter diutissimeque illa frui felicitate
queant, quia novas res moliendi cupidis prompta semper prorum-
pendi est occasio. Id quod factitatum jam esse, forte probatu
exemplis difficile admodum non fuerit. Immo nullus adserere du-
bito, certissime florentiores evasuras id genus terras, si quidem in
paria omnes incolæ sacra essent consensuri; quum sperandum vix
sit, ut nihil prorsus aversionis, nihil dissensionis, invidiæ nihil, inter
diversorum sacrorum homines gliscere amplius possit, vel oriri.
Scite admodum BODINUS : Plebs ubique religionibus deditissi-
ma, ritus à publica religione discrepantes ferre non nisi gravatè po-
test, nec magistratum imperiis, nec militari præsidio contineri,
quo minus in furorem sæpius erumpat, d. Republ. L. III. c. 7. Feli-
citatibus autem præsentis, opum & potentia causa aliunde veniunt
repetendæ. Ita v. c. rerum copia, & omnis felicitatis affluentia, a-
pud Batavos situi profecto aperte tribuenda, quam inter miracula
quidem, Communis Criticorum falx & primicerius Philologo-
rum Patriarcha refert, eleganti ad DOUSAM Carmine; quod
accipe:

*Ignorata tue referam miracula terra,
DOUSA, peregrinis non habitura fidem.
Omnia lanicium hic lassat textura Minervæ:
Lanigeros tamen huic scimus abesse greges.
Non capiunt operas fabriles, oppida vestra;
Nulla fabris tamen hac ligna ministrat humus;*

Hor.

*Horrea triticea rumpunt hic frugis acervi:
 Pascuus hic tamen est non cerealis ager:
 Hic numerosa meri stipantur dolia cellis:
 Qua vineta colat nulla putator habet.
 Hic nulla, aut certe seges est rarissima, lini:
 Lanifici tamen est copia major ubi?
 Hic mediis habitamus aquis: quis credere possit?
 Et tamen hic nulla, DOLUSA, bibuntur aqua.*

Vid. Magnif. D. D. A. RECHENBERGII Diss. d. Potentia S. R. Imp. Germ. §. 5. edit. Lips. 1698. Num de cetero minime omnium, qui hodie respbl. nostras diversis distinguunt sacris, miserrimæ stirpis Abrahameæ reliquiæ mereantur tolerari? tam prompte, tam rotunde mihi quidem pronunciare haut licet, atque discursus Politico-Historici, de Peregrinatione studiosorum, qui MATTHIÆ BERNEGGERI Prof. Argent. in fronte nomen gerit, Doctissimo Auctori, qui p. 48. Adpend. n. 47. ita decretorie: *Decernimus Judæos neque recipiendos, neque tolerandos, neque defendendos.* Durus ubique in Judæos, durissimis illos habet verbis, durissimis onerat imputationibus. Prætermitto ejus rationes: dummodo rigoris fons non quærendus fuerit p. 43. n. 26. l. c. ubi: *Quantum jramento à Judæis exacto fidendum, id ipse ego aliquot centenorum florenorum dispendio expertus, quum eorum solutionem, amisso aqueis surrepto chyrographo, perjurio negassent.* Sed citra jocum, in re gravi: Quidnî tolerandi? quos Deus tolerat, post tot clades, strages, direptiones, expulsionem, nobis in exemplum. Quod, ut omnium mundi angulorum oculis obversaretur, persecutionibus infelices dispergi debuerunt: ut numquam intereideret, tantum non per miraculum, vel ipsimet vita mortem ultro redempturi, conservari debuerunt. Ils vivent encore, malgré la honte & la haine, qui les suit en tous lieux, pendant que les plus grandes Monarchies sont tellement tombées, qu'il ne nous en reste, que le nom. Uti Doctiss.

BASNAGIUS dans l'hist. des Juifs T. IV. L. 6. c. 1. prudenter observat. Quis ergo deletos cupierit, quos peculiari cura, peculiari fine, omnium in usus evalituro, Deus vult servatos? Quos communis cognatio, naturæ similitudo, communis obligatio, qua creator omnes homines, ut tales, inter se devinctos voluit, nobiscum colligat. vid. PUFEND. O. H. C. I, VI. r. II, I. 5. & 8. I, VII. 1, & 2. sqq. Sunt illi ad fraudes & veteratorias circumventiones facti ac nati? Christianos emungunt? Observa illos diligenter: cave, ne ipse met in culpa sis, cur ex malis artibus vivere debeant &c. Dignissima, quæ legantur & à prudentioribus expendantur, sunt hanc in rem dicta in erudita Diss. *de tanta Judæorum tolerantia*, Halæ, Præs. Celeberr. Dn. BOEHMERO, habita A. 1708.

§. XI.

Isthac autem religionis unitas, certius faciliusque inter cives procurari haut poterit, quam si certa Imperans (a) receptæ semel doctrinæ systemata conficere jubeat, quæ totidem veluti tesserae (b) existant, ex quarum vel receptione vel rejectione quisque fateri necessum habeat, quænam ipsi de religionis scitis mente sedeat persuasio; eidemne, quam in civitate imperans sua voluit resonare, animum addixerit, anve aliam potius sectari instituerit? Ubi quidem id inprimis incumbet imperanti, ut solícite dispiciat procuretque, ne quid forte istiusmodi symbolis inferatur, quod rectæ cujusque rationis dictamini, vel alii principio, (quale inter nos verbum divinum, litteris consignatum, est) ad quod religionis res exigere aliàs, atque adtemperare, mos non tantum, sed & fas est, contraveniat: communis salutis con-

conservationem amplificationemve impediatur : vel suam ipsius personam ullo exponat discrimini (c).

(a) Ab hoc enim, tamquam supremo Societatum Capite, ac præcipuo ecclesiæ membro, auctoritatem nancisci publicam symbola oportet : quidquid dicat Jo. LOKIUS l. c. p. 19. Cui ex dictis quàm facillime poterit satisfieri. Maxime, si consideraveris, quam? & quatenus religionis curam? quæ hanc custodiendi & vindicandi media? commendaverimus. Abesse quidem hacce ab sententia videri poterant, & ipsi ex Nostri, *Auctores Centuriar. Magdeburg.* in Præf. Centur. VII, p. 9. & p. 13. Quæ tamen cordatorum loca Virorum de abusu potestatis principum circa hocce punctum intelligenda, atque dubio procul ad Interimistica, in quæ inciderant, tempora respicere, dicit celebris nominis Theologus, D. *Valentinus ALBERTI*, Dispp. in August. Confess. Cap. 1. §. 5. p. 11. 12. add. omnino Doctiss. & Cti, Dn. *Just. Henning. BOEHMERI J. Eccles.* L. I. Tit. I. §. XLIII. p. 48. Neque sane privari hac possunt potestate, qui ad gubernacula sedent in terris summa. Interim tamen semper suppono, neque pugnantia cum incolumitate publica, neque aliunde vitium trahentia suis à principe symbola obtrudi. Hocce ut eo minus fiat, plus videlicet semper videntibus oculis, quam oculo, prudentia suadet, ut imperans ante adprobationem, symbolorum indolem, adscitis in consilium viris prudentibus & rerum religionis maxime gnaris, diligenter expendat. conf. Magnif. D. D. *Jo. Wolffg. JÆGERI*, Cancell. Tubing. Concord. Sacerd. & Imp. c. XII.

(b) Quales, licet specialiori fine, ipsos inter gentiles fuisse usu receptas, ex APULEJO MEDAURENSI, ARNOBIO, CLEMENTE-ALEXANDRINO ET JULIO FIRMICO, recenset Doctissimus Anglus, qui Historiam Symboli Apostol. cum observationibus Ecclesiasticis & Criticis ad singulos ejus articulos edidit, quæ ex anglico sermone in latinum translata Lipsiæ prodit

Anno MDCCVI. vid. Cap. I. §. VII. sqq. ubi & §. XIV. naturam symbolorum apud gentiles declarat : fuisse nempe ea notas, verba & signa secreta, initiationis tempore, vel paulo ante, cum initiandis communicata, nec alii cuiquam concessa : quæ producentes vel ore proferentes, qui religione præ cæteris eminere cuperent, idololatræ se mutuo agnoscerent, libereque ad nocturnas atque occultiores admitterentur obscœnitates, à quibus ceteri omnes tamquam profani atque indigni submovebantur. add. §. VI. p. 8.

(c) Observabis : de religione sermonem esse, quatenus civili Majestati, qua finem suum secundarium, subjecta spectatur.

§. XII.

Quomodo si fuerint comparata, ipsa dictat ratio, totius interfuturum civitatis, & imperantis & subditorum, ut singuli ea recipiant, singuli ad eorum præscriptum & loquantur & operentur : Imperantis quidem, quod hujusce inprimis partium est, omnia, quæcunque in civitate obtinent, eo dirigere, uti publicæ rei detrimenti nihil adferant : quod vero quum sub religionis prætextu omnium facillime & maxime queat fieri, oportet certe, certus ut vivat Imperans, an ? quæ ? & quibus modis ? à subditis exerceatur religio. Subditorum autem interest, quod & hi rescire debent, an & quid de Deo rebusque divinis sentias. Nam intuta fides inter eos, de quibus incertum, an Deos colant vel secus. Ratio : quoniam si actus inter homines justè exercendi, Numinis cujusdam reverentia nitantur, sublato ejus metu, arbitrariam ad honestatem, mutuum inter homines commercium delabitur,

tur, quam, si metus periculi absit, mera libido infringit. Quo casu diffidentiam inter mortales oriri summam, atque hostilem, necesse est, quod sublata Numinis professione, vinculum humanæ vitæ palmarium, reverentia Legis Naturæ, in ambiguo versetur. (a) Ex quibus prono consequitur alveo, rectissime inferri, quod quivis imperans jure atque merito ad istiusmodi doctrinarum publicarum compendia cives obligare suos queat, ut eorumdem ad tenorem, normamque, & sentiant, (b) & loquantur, & operentur in rebus ad religionem pertinentibus. Atque id quidem poterit imperans ab omnibus omnino suæ ditioni subjectis postulare. Inprimis autem ab iis illud quam rectissime deposcet, quibus speciatim id demandatum in civitate muneris est, ut reliquis ex instituto capita de rebus sacris recepta proponant, instillentque. Namque, dum hi tantum & fidei & auctoritatis apud omnes nacti censeantur esse, ut nemo recte ab ipsorum præceptis discedere judicetur, necessum utique est, arctissimis illos circumscribi cancellis, quid sentire, scriptitare, ac docere possint, ne forte falsa & civitatis fini contravenientia decantent, atque spargant. (c).

(a) Vid. Doctissimi Viri B. JO. REINARDI HEDINGE-RI Consp. Nat. Jurispr, Universal. p. 87.

(b) Singulorum enim actiones à sua cujusque opinione reguntur; plerique autem de rebus ita solent judicare prout adsueverunt, & prout communiter judicari vident; paucissimi proprio ingenio vera & honesta dispicere queunt. vid. PUFENDORF. d. O. H. C. II, VII, 8.

(c) ma-

(c) Magna semper ab antiquo innata fuit plebi veneratio erga sacerdotes, etiam apud ethnicos, ut facilius vatibus quam du-
cibus parerent, quippe quos tamquam missos & legatos, ministros-
que Dei, veneratione inusitata prosequuti sunt. &c. vid. Dn. D.
BOEHMER l. d. Diff. Prælim. §. XVI. p. 12. ubi eundem repe-
ries nexum.

§. XIII.

Quemadmodum vero alias quoque, aliis in rebus, usu habemus compertum, eo mortales malitiæ & perfidiæ procedere, ut, ad quæ maxime fuerant obstricti, ex propria subinde pollicitatione, ac quæ maximo aliis, jure insuper suo illa poscentibus, usui poterant esse, ea minime curent aut observent, nisi forte peculiaribus constri-
gantur vinculis, quibus, ne officii migrent limites, coercen-
tur: ita nullum profecto dubium est, quin parum securo principi esse liceat, ut ea semper sacrorum sacerdotes fa-
ciant doceantque, quorum epitomen simplici adsertione receperunt, licet ad ea fideliter exponenda validissime il-
los officii urgere deberet ratio. Nam & hos inter facile possunt immisceri, qui, etiamsi externa specie aut pelle o-
ves mentiantur, pectore tamen rapacissimi existant lupi:
(a) etiamsi ad certa officiorum genera perfecte tenean-
tur, nihilo tamen minus illa levissime negligant: etiamsi ipsimet quædam promiserint præstare, illa tamen sapiissi-
me omittant: etiamsi denique conducere aliis deberent, illis tamen obsint potius atque noceant, vel ex ambitione, vel desidia, vel avaritia. Quæ quum ita sint, atque impe-
ran-

ranti ex officio incumbat omnium maxime illa in tuto collocare, a quibus maxime civitatis incolumitas salusque pendet omnis, per se patet, exquisitissima heic adplicanda ipsi esse media, iisque rerum sacrarum ministros vinculis constringendos, quibus ligati suscepti partes muneris negligere posse, communi æstimatione, non censeantur. Jam vero, quum omnium, & Christianorum & Ethnicorum hominum, persuasione, sanctius firmissusque (b) vinculum non detur, quo fides inter mortales tutior reddatur, quam jusjurandum, omnino oportebit, (c) uti etiam princeps heic in tanta re illo utatur, hoc est: ut omnes, quotquot in civitate præficere aliis, de rebus religionis instruendis, vult, jurato profiteri jubeat, quemnam in docendo typum doctrinarum sequi velint: atque polliceri, ne quid præter recepta in civitate placita, disseminent.

(a) Huc pertinent, quæ laudatissimus J. C. tus, D. D. BOEHMERUS l. c. Diss. Prælim. §. X. p. 7. dicit: quum ecclesiastici cœtus haud careant perversis membris, tum ratione auditorum, tum quoque pastorum, & hi inprimis non quæ Christi sunt, sed quæ sua, quærant, & inde ad ἀναξίαν aliosque perversos motus ansam dent, & sua perversitate ingentia impedimenta, quo minus tota ecclesia vero fine suo potiri queat, producere soleant, *legibus externis est opus*, ut horum petulantia resistatur, & impedimenta e medio tollantur, simulque per has leges præcaveatur, *ne pessimi quique semina pravitatis spargere per ecclesias possint*. Et L. I. Tit. XXXI. §. LXIII. Plures speciem pietatis simulant, & principes aliosque decipiunt. Et *ibid.* §. LXIV. Non semper certum est, eos hac qualitate, (*solida pietate*) instructos esse, qui eam præ se ferunt. p. 769.

(b) Nolo heic repetere, quæ hanc in rem dixi, in Diss. mea de Jurejurando §. III. §. VII.

(c) Eundem ferè inferendi modum placuisse VIRO Doctissimo & celeberrimo, Dn. *Gottlieb WERNSDORFIO* deprehendo in ejus disp. d. Auctoritate Librorum Symbolicorum, Anno 1698. Vitebergæ sub Præsidio Dn. *Jo. Georgii NEUMANNI* habita, Aphorismo V. §. I. p. 61. ubi ita: Quam Principis sit, ex præscripto S. litterarum (*immo ipsius Naturæ Juris, ut hætenus planum fecimus*) pro religione adniti, totius etiam reipublicæ multum intersit, nosse quid de rebus divinis existiment homines publicis muneribus admovendi, nec tamen id explorari commodius, quam subscriptione & jurejurando possit, facile adparet ad exigendum utrumque magistratum, vel ipsa necessitate, compelli.

§. XIV.

Vides itaque ex hisce perpetuo, uti opinor, filo deductis hætenus, ante, quam copiosiori argumentorum adparatu scenam instruxero, quid responderi ad positam superius quæstionem fas atque par sit. Scilicet, integrum omnino imperanti, immo ejus officium esse, (a) illos, quos rerum sacrarum Doctores in civitate constituit, jurejurando adstringere, ut in habendis de religione scholis, aut orationibus suis, vel privatim ad aliquos tantum, vel publice pro universa concione, certam, eamque publico in civitate calculo adprobatam, (b) doctrinarum formam teneant semper, atque observent: ut hocce pacto recepta religionis capita facta tectaue, ac salus publica & tranquillitas (quam coeuntes in civitates quæsierunt) imperturbata conserventur, floreatque. Quin necessarium istius-

mo-

modi sit iusjurandum, nihil posse dubii tibi esse relictum existumo quidquam, si quidem exposita hactenus ea, qua par est, lance atque industria expenderis. Quæ quidem necessitas eo major hodie in tam effreni hominum licentia, & profligatissima profanissimorum Ardelionum malitia, ducetur, quo pestilentiores passim de rebus sacris opiniones audacissime spargi, quo capitaliores in religione errores ubique fere locorum impune grassari occipiunt. Neque rationes *nostra atate* cessant, quæ olim principes impulere, ut sacrorum ministros ejusmodi jurejurando adstrictos vellent. Quod autem *idoneum* satis *medium* ad finem, cuius gratia interponuntur, impetrandum, id genus juramenta sint, vel ex eo patet, quia illorum religione Doctor talis, qui quidem atheismum in corde non fovet, certissime instigabitur, ut ne *yeu* quidem, contra systema doctrinæ sub jurejurando receptæ proferat, immo ne hilum vel latum unguem ab istius regula discedere docendo ausit. Quod uti nemo facile in dubium cum ratione revocabit, ita fini, qui hujus juramenti præstatione intenditur, sufficit. Ceterum, quod si jam & alia, quæ vulgo passimque à Theologis speciatim Nostri adferuntur, pro hujusce juramenti justitia, cumulare argumenta heic, atque adtexere, cuperem, facili quidem negotio id facere jam possem, postquam sc. primaria, quibus juramenti in universum omnis licentia & necessitas nititur, fulcra firmo tibi cene præstabilivimus,

(a) per superius §. VII. & XII. dicta.

(b) conf. supra §. XI.

(c) hactenus enim civilis in religionem potestas se extendit.

Fluctus autem in simpulo movent, qui, an princeps Christianus,

qua talis, æternam quoque suorum subditorum salutem quærere teneatur? ambigunt?

§. XV.

Atque ex his quoque facile, opinor, perspectum erit, quid de *summi* ex Nuperis VIRI, *illustrisque* nostra ætate *eruditorum Luminis* hac de re cogitationibus, judicandum sit. Quæ quidem hæ fere sunt: Quantis animorum motibus, nostra præsertim ætate, de justitia hujus juramenti concertatum sit, publica scripta docent. Conclamatum enim est, juramentum exigere non debere, nisi necessitas hoc postulet, & illud etiam idoneum medium sit, finem, propter quem adhibetur, obtinendi. Necessarium illud hodie non esse vel inde constat, quod simplex professio fidei, ut olim fiebat, sufficiat, & quod ministri ecclesiæ sciant, se ea conditione adsumi, ut tantum doctrinam, symbolicis libris conformem, auditoribus suis proponant: alioquin officium suum deponant. Ad hoc tantummodo obligantur, qui ecclesiis præficiuntur, ad quod obtinendum vel simplex promissio, manu stipulata facta, sufficit. Neque enim, si vel maxime juramentum præstiterint, impediuntur, quo minus ab his confessionibus recedere queant, si modo id ipsum confessorio indicent, quod etiam facere possunt & debent, si nullum juramentum præstitum est. Præterea ipsum medium videtur esse inidoneum, quum, qui postea de confessione nostra dubitare, eamque errorum arguere incepit, nullo modo per juramentum præstitum à proposito suo advocari poterit: Existumabat enim, juramentum præstitum

tum esse inique præstitum, nec debere esse vinculum iniquitatis, postquam judicat se salva conscientia in confessione hac subsistere non posse. Neque aliter judicare potest, postquam persuasissimum habet, se hactenus in erroribus versatum, jam autem ad lucem veritatis revocatum fuisse, quum nemo scienter erret, sed errores in classem veritatis conjiciat.

(a) Vid. vastæ eruditionis opus, Dn. JUSTI HENNING. BOEHMERI Jus Eccles. L. I. Tit. XII. §. XXV. p. 465. sqq.

XVI.

I. Quidem, illud nemo facile ibit inficias intra aliquot tantum lustra scripto non uno satis acerbè sollicitatam hujusce juramenti esse justitiam. Magna, si res posceret, magnorum & Theologorum, & JCtorum nomina possent laudari. At magnos quoque fuisse viros, adversis istos qui exceperint cornibus, itidem neminem fere latebit. Eo igitur res tandem redibit, utra, utra concertantium pars discesserit superior. Equidem Negantium parti adplaudere, palmamque & triumphum adsignare, VIRUM *summum*, intellectu obvium est; mihi autem rectius videntur facere, qui agentium factioni adsurgunt. Mei plausus rationes ex dictis constare possunt. Quæ *virum Doctissimum* diversam in partem traxerunt, statim distinctius dignoscentur. Id unicum hocce liceat loco expendendum commendare, Non forte fortuna, nec optumo forsitan consilio factum videri, cur *NOSTRA* demum *ÆTATE* hu-

jus justitia juramenti TANTIS ANIMORUM MOTIBUS impugnata sit, quum superiori tamen ætate tot tantique, pietate, judicio & eruditione (a) nostræ ætatis virorum nulli minores, aut sequundi, de ea ne quidem subdubitaverint. Vereor sane, ne monstri quid alant, aluerintve, quotquot heic arma tulerunt: certe, infestissimus veritati libertinismus scriptitandi sentiendique suppetias ab illis videtur expectasse. Et quam vellem, numquam de hujuscemodi rebus *nostra ætate* fuisse concertatum, *tantis* animorum *motibus*, *publicis scriptis*! Ita enim inanibus vitiligationibus vires dotesque præstantissimorum ceteroquin virorum (quales profecto non omnis fert, tulitve ætas) accisæ detritæque sunt, quæ promovendæ veræ pietati, solidæque eruditioni debuissent impendi: Ita præcipua nostrarum ecclesiarum capita exterorum risui exposita, & contemptui sunt. Taceo plura, quæ alibi locorum monenda veniunt. (b) Id saltem patet, qui lites heic non necessarias, immo noxias seruerunt, variis locum dedisse animadversionibus atque ἐγκλήμασι, nec statim nisi gravissimis munitos argumentis, (qualia tamen nondum vidi) plausus mereri votivos.

II. Neque in mentem cuiquam, qui quidem profanorum empæctarum sentinæ addictus non fuerit, venerit, negare Propositionem VIRI Summi: Juramentum exigi non debere, nisi *necessitas* hoc postulet, & illud etiam idoneum medium sit, finem, propter quem adhibetur, obtinendi. Ipsemet ex Magno STRYKIO, KULPISIO, THOMASIO, &c. quæ huc collimant, dixi in dis-

ser-

sertatione mea de Jurejurando Anno MDCCX. Mens. Febr.
Tubingæ habita. (c)

(a) Est sane pro sincera pietate & solida eruditione vi-
rorum ex veteribus cordatorum insignis præsumtio. Nolim ta-
men vel nimium hæc extendi, vel me hinc ex auctoritatis præju-
dicio ægrum judicari. Certe, quodvis potius aliud didici, de die
in diem disco, ac quavis occasione doceo. Nullo habeo loco
Antiquarios istos, indignum ratione hominum genus, toto die, ar-
gumentorum loco, nil præter senia, superciliosis titulorum am-
pullis vestita, crepantes, ac veritatem scientiarum atque dogma-
tum, sola annorum canitie metientes, conf. ad §. IX. Not. b)
supra. Neque religioni mihi duco cum *Erasmio* ipsis adprecari:
ut, numquam veteres calceos aut putre subligar mutare possint,
semperque putribus ovis vescantur, nec aliud bibant, quam vap-
pam: dum quilibet illorum ingeminare cum *Plinio* didicerit:
sum ex iis, qui mirer antiquos, non tamen, ut quidam, tempo-
rum nostrorum ingenia despicio. Neque enim lassæ & effœta na-
tura, ut nihil jam laudabile pariat. L. IV. Ep. XXI. add. SE-
NEC. Epist. XXXIII. & XLV. Certe, si antiquorum testium nu-
merus momenti quid habuisset, in hunc usque diem antipodes in
coelum delaberentur, harmonia orbium cœlestium aures nostras
obtunderet, intelligentiæ istis orbibus rotandis insudarent, ignis
sphæra proxumam lunam ambureret, denique barbaries integro
adhuc regno suo gauderet. Vid. PUFEND. Adpend. Epistol.
ad SCHERZER. p. 83. Unde, præter Cartesianam dubitatio-
nem, rite explicatam, vid. Jo. CLAUBERGII Init. Philos. opp. p.
1131. sqq. Ruard. ANDALÆ Paraphr. in Princ. Phil. P. I. Art. I. il-
lud CARTESII quoque commendo: Nihil ab ullo credi velim, nisi
quod ipsi evidens, ac invicta ratio persuadebit: Princ. P. IV.
Art. 207. (De rebus loquor ad philosophicum spectantibus fo-
rum) pius, doctusve, celebris obscurive hominis homo, vid. Ma-
gnif.

gnif. D. D. BUDDEI Nostri Philos. Instrum. P. I. C. II. §. XXXIII. Tros, Rutulusve, illud protulerit. Ex quibus tamen omnibus non sequitur: Ergo pietas, sapientia in fautoribus vel defensoribus cuiuspiam sententiæ prorsus habenda insuper; nec ipsius curanda dogmatis antiquitas est. Hæc enim omnia, ceteris paribus, ad suadendum consensum, saltim dissensus præcipientiam impediendam, merito multum habere ponderis existimo, donec alicui gravibus argumentis contrarium fuerit luculenter evictum. Hæc ergo proferenda. Nam nec Novitati, à rationibus nudæ, temere aures mentesque mancipi concedendæ. Maxime, quum majoris res fuerint momenti, vel recessus à receptis semel hypothesebus cum periculo, vel turbis, videatur conjunctus esse.

(b) Quid opus pluribus? damnum ipsum proh! cordati vident, sentiunt. Irritabantur Vehementiores: Inde jurgia, stupendi excelsus, capitales imputationes &c. Quæ autem Ecclesiæ Nostræ commoda? quæ amplificationes? Quid, commoda! Hæret vox. Dicant pro me (utinam dicentes omnes audirent, legerentve) *Celeberr.* A. E. L. Germ. Auctores Part. XXXII. Num. II. p. 616. sqq. Expendant hæc, quorum interest. Interest autem omnium, quorum interest veritatem Evangelicam conservari sartam, tectamque. Egregia vero commoda! egregia Brabéa!

(c) vid. §. VI, not. 6, p. 16.

§. XVII.

Sed III. adsumtum VIRI *Consultissimi* extra omnem dubitationis aleam; quod quidem pace tanti VIRI dictum vehementer cupio, nondum videtur positum: quod sc. juramentum religionis hodie *neque necessarium neque idoneum* medium sit finem, propter quem exigitur,

tur, obtinendi. Nam, quando qua *prius* IV. addit: id vel inde constare, quod *simplex professio fidei, uti olim fiebat, sufficiat, & quod ministri ecclesiae sciant, se ea conditione adsumi, ut tantum doctrinam symbolicis libris conformem, auditoribus suis proponant: alioquin officium deponant: CLARISSIMUS VIR* omnino videtur petere id, quod est in quaestione. Utique, simplex fidei professio sufficit, si sufficit, scire ministros ad quæ teneantur: non amplius necessarium erit, illos jurisjurandi religione ad illa insuper adstringi. Sed non sufficit illa, non sufficit hoc, ergo Juramentum religionis est necessarium. Non sufficit, quia dantur homines bilingues, qui aliud in ore, aliudque alto habent corde repositum. Non sufficit illa, quia sunt qui aliquid profitentur, saltem ut occasionem indispiscantur aliud efficiendi. Non sufficit, quia reperiuntur, qui aliud reapse faciunt. Ergò sane in tanti re momenti simplici cujusvis adsertioni statim fidendum neutiquam erit, maxime, quum tam immensum consequi damna possint, si fallas. Ergo obligantur, quibus rerum sacrarum summa est cura, ut, quibus possunt mediis, vera animi sensa de rebus sacris expiscantur ex iis, qui publici earum administri, & interpretes, debeant constitui. Immo periculum est, ne stante hacce VIRI CELEBERRIMI hypothesi, plurimæ juramentorum species inter non necessarias veniant reponendæ, de quarum tamen necessitate summa Ipsemet haut, opinor, dubitabit. Præterea, licet *olim* fortassis, quandoque suffecerit professio simplex, exinde

de tamen non consequitur, Ergo & *hodie* NOSTRA
 ÆTATE, sufficit, quia quanta temporis inter hodie
 atque olim distantia, tanta etiam tum inter constitu-
 entes, tum inter constituendos, aliasque circumstantias
 τὴν olim & τὴν hodie differentia intercedit. Denique,
 Ipsemet *vir Doctus* non sufficere simplicem profes-
 sionem profiteri videtur, dum in sequentibus statim adi-
 cit: ad obrinendum illud, ut præficiendi ecclesiis tan-
 tum doctrinam symbolicis libris conformem auditori-
 bus suis proponant, sufficere *simplicem promissionem,*
manu stipulata factam. Sane, nisi me omnia fallunt,
manu stipulata promittere, non est *simpliciter* profite-
 ri. Licet enim stipulata manu promittere, non sit
 formaliter jurare, vicem tamen juramenti habet, ipso
 fatente (a) VIRO ERUDITISSIMO. Quod V. secun-
 dum adtinet argumentum: quod, *si vel maxumè præ-*
ficiendi ecclesiis juramentum præstiterint, neutiquam ta-
men impediuntur, quo minus ab istis confessionibus rece-
dere queant, si modo id ipsum consistorio indicent, quod
etiam facere possint & debeant, si nullum juramentum
præstitum sit. Respondere liceat: neque ex illo conse-
 qui, quod sequi debebat. Nam neque isto præcise fi-
 ne juramento ministri ligantur, ut ipsi à confessionibus
 istis credendo recedere nequeant, sed ut tantum, dum
 cœtibus sacris præsunt & præesse volunt, doctrinam,
 symbolicis libris conformem, auditoribus suis propo-
 nant, atque ita ecclesiis provideatur de præsentī, uti
 denuo *ipse MERITISSIMUS VIR* loquitur. (b) Quod-
 si

si jam quispiam de symbolis istis dubitare, atque illa errorum arguere inceperit, ipsius illius juramenti vi obligatus erit, aut nihilominus ad illorum tenorem fidelissime docere, aut, si hoc nolit, vel expediri ex istis dubiis nequeat, magistratui mentem suam pandere, quo hic ipsum ab obligatione juramenti præstiti liberet, eximatque. Sed hocce pacto neque officio diutius docendi poterit defungi. Ex quibus rite intellectis facillima jam quoque VI, erit responsio ad *posterius*, quo juramentum religionis *inidoneum* esse medium ad obtinendum finem, cujus gratia illud interponitur, evincere debebat. Modo id semper observes, juramentum hocce non tam ejus causa, qui illud præstat, ut sc. a doctrina illa sentiendo recedere amplius nequeat, quam propter istos deferri, exigique, qui illius curæ demandantur: ut nempe in istis informandis non alium doctrinarum typum sequatur, quam qui ipsi est publica auctoritate, sub juramenti præstatione, præscriptus. Nam, licet istiusmodi homo simul adigatur, ut, num ipsemet formulam doctrinæ propositam habeat pro vera, fateatur, id tamen tum eum tantum in finem fieri putem, quo certi superiores evadant, quam coetui informando talis doctrinam propositurus, & quod, dum a munere suscepto non recesserit, nihil turbas in republica excitaturum aut a receptis doctrinis recedens, civium animis sit instillaturus. Dummodo itaque id magistratus per istiusmodi juramentum obtinuerit, salutaris admodum, atque *idonei* omnino medii mensuram

illud expleffe censebitur. Cui sane non obstat, quod sentiendo tamen à doctrina, quam professus est minister, recedere iterum possit, quum, ut hoc facere nequeat, juramento impedire magistratus primario non intenderit: cui sufficit hactenus, de præsenti futurum Doctorem aliud non credere, nec dum præfuerit coetui certo, docturum. Id quod vel ipsam, juramenti hujus definitionem, & ex Vinariensi Ordinat. Eccles. à VIRO SUMMO repetitam formulam, (c) luculenter satis indicare arbitror.

(a) Vid. Jus Eccles. L. II. Tit. XXIV. p. 1267.

(b) p. 459. §. XVII.

(c) vid. l. c. §. XIX. p. 460. Ubi Ipse, ex hac formula optime de juramenti religionis ratione constare posse, monet, unde heic adducenda: Ihr sollet geloben und schweren/ daß dem **Durchlauchtigsten** &c. ihr hold/ getreu/ gehorsam und gewärtig seyn/ bey der reinen Lehre und Christlichen Bekenntnis dieser Landen/ wie dieselbe in den Büchern der Heil. Aposteln und Propheten gegründet/ in der ersten ungeänderten Augspurgischen Confession begriffen/ auch in dem Christlichen Concordien Buch repetiret und wiederholet ist/ beständig ohn einigen Falsch verbleiben und verharren/ darwieder nichts heimliches oder öffentliches practiciren/ auch wo ihr vermercket/ daß andere solches thun wolten/ dasselbe nicht verhalten/ sondern ohne Scheu bald offenbahren. Wo auch Gott verhängen möchte/ daß er doch gnädig abwenden wolle/ daß ihr euch selbst durch Menschen Wiß und Wahn von solcher reiner Lehre und Erkenntnis Gottes/ entweder zu den Papisten/ Calvinisten oder anderen obbemelter reiner Confession widrigen Secten abwenden würdet/ solches dem Obern Consistorio ungescheuet anmelden/

den/ und darauff fernerer Verordnung erwarten. add. Diff. d. præstando categorice in Libros symbolicos juramento, Præf. D. Val. ALBERTI Lips. 1690. hab. Sect. I, C. II. §. XIII.

§. XVIII.

Cognata huic, quam hactenus discussimus, est quæstio, quæ superioribus annis in celebri Emporio inter magnos Theologos agitata fuit: *quid nempe de illo censendum juramento, si in ecclesia particulari Ministerium ecclesiasticum, vel saltem quoad potissimum partem, propter ingruentes hinc inde in ecclesia periculosas, quas judicant, opiniones, se mutuo excitet ac juramento obliget, non tantum libris symbolicis receptis, vi primi juramenti præstiti, convenienter docendi: sed & opiniones erroneas, noviter exsurgentes, quas putant illis adversas esse, cum Auctoribus suis rejiciendi, horumque adsecclas, & qui laxiorum theologorum nomine veniunt, jure fraternitatis excludendi: receptos ritus in illa ecclesia constanter retinendi, constituta certa consensus ac juramenti formula?* (a) Ubi quidem omnem controversiam brevissime dirimi posse arbitror. Videlicet, aut formula ista sese ad plura extendit, amplioremque impingit obligationem, atque prior ista legitimi magistratus auctoritate proposita, & olim jam a ministris sese obligaturis recepta: aut eadem tantum continet? si eadem tantum continuerit, ut *supervacanea* remitti suis auctoribus potest: sin plura complexa fuerit, ad quæ sese jam demum jurato adstringant ministri, *vi obligativa* carebit, dum illa

legitimo abs Magistratu muniatur, adeoque tam diu ab istis poterit rejici, quia sc. heic non merè interna religionis tranſtantur, quæ è ministri officio, uti Dei minister est, dependeant. Immo, (liceat enim & hocce heic addere) totius ex ecclesiæ re arbitror esse, ne peculiari- bus id genus pactis inter sese ipsius partes connectantur, vel potius distrahantur. (b)

(a) Ita Quæstionem proposuit M. Dn. FOERTSCHUIS Noster, ampliusque respondit, provocans ad B. D. D. SPENERI, FISCHERI, HINCKELMANNI, WINKLERI, MAYERI, aliorumque Theologorum scripta, & responsa eo pertinentia, in Illustr. Controv. Disp. III. §. XV. p. 52. sqq. Ipsa vero jura- menti formula, quæ omnino heic legi meretur, & controversiæ sta- tum illustrabit, hæcce fuerat: Nachdem leyder Gottes! ein und anderer Novator in unsere Gemeine geschlichen/ neue fanatische opinionones disseminiret/ und daher unser ministerium, bey denen so draussen sind / verlästert wird / zudem leicht dahin gerathen möchte / daß wir uns selbst unter einander der Lehre halber verdächtig hielten; Als bekennen wir hiemit einmüthig/ durch unsers Nahmens eigenhändige Unterschrift/daß wir nicht allein/ vermöge unsers für dem Altar geleisteten Eydes/ uns nebst der Heil. Schrift zu unsern libris symbolicis halten / und von denselben in keinerley Weise abgehen/ noch auf irgend einer Art zu- wieder lehren/ sondern auch die einige zeithero bekannt gewor- dene pseudo-philosophos Antiscripturarios, *laxiores theologos*, und andere fanaticos nahmentlich Jac. Böhmen/ auch chiliaſmum, tam subtiliorem quam crassio- rem verwerffen/ ihre Anhänger vor keine Brüder erkennen/ sie nicht entschuldigen / ihnen weder selbst noch durch andere einen Fürschub thun / vielmehr diesen Irrthümern bey gegebener Gelegenheit/ öffentlich wie-
der

sprechen / und andere davor warnen wollen ; damit wir uns auch ferner alles frembden Verdachts entledigen / ist unsere beständige Meinung alle Kirch=Ceremonien / wie wir sie von unsern Gottseeligen Vorfahren überkommen / und bißher im Gange erhalten / getreulich fortzupflanzen / und daher alle Neuerung / sie habe Nahmen wie sie wolle / ob sie gleich das Ansehen gewinne der Verbesserung des Christenthums / so lange unsere Kirche nicht ein anders veranlaßet / eysrigst zuverhüten / und also den Kirchen=Frieden zubefördern und zu erhalten. Das versprechen wir so wahr uns GOTT helffen solle / in der letzten Todes Stunde. conf. D. D. BOEHMERI J. E. I. c. L. I. Tit. I. §. XL. sqq. ubi multa observatu dignissima adjicit.

(b) Conf. paucis mutatis PUFEND. d. Off. H. C. L. II. C. XI. §. XII. Unde sane vereor, ut probaturi cordati nostræ Ecclesiæ Doctores sint, nuperum Viri ceteroquin Pii, Docti, atque celeberrimi nominis apud Stargardienses Doctoris institutum, de quo videri potest der Theologischen Facultät zu Rostock Beantwortung der Frage: Ob die Pietisterey eine Fabel seye? p. 79. Cap. IX. §. II. Certe beati manes prudentissimi D. SPENERI monent omnia, quæ speciem tantum Ichismatis (einen Schein einer Trennung) facere possunt, cane pejus & angue, vitanda esse prudentioribus. vid. Theologisches Bedencken über den von einigen des E. Hamburgischen Ministerii publicirten neuen Religions=Eyd / Q. II. add. D. D. BOEHMER I. c. L. I. T. I. §. LXXXIV. p. 76. sqq.

COROLLARIA.

- I. Qui consensum, in collatione imperii intercedentem, rationem conditionis sine qua non habere contendunt, conciliari possunt cum iis, qui mediate a Deo Majestatem esse adserunt.
- II. Quod Oceanus Magnis Terræ Continentibus interjectus domini capax sit, sine absurditate adseritur.
- III. Nisi probaveris: Deum posse contradictoria: ad formalem creationis rationem τὸ aliquando non fuisse, non requiri: & æternitatem dependentem non esse σιδηρόζηλον: nec evinces, creari ab eterno aliquam potuisse à Deo creaturam, si vel maxime stipatus, instructusque pharetris subtilissimi SUAREZII, Dispp. Metaph. XX. Sect. VI. f. m. 380. acutissimi SLEVOGTII, Dispp. Acadd. p. 169. & p. 1232. sqq. perspicacissimi SCHEIBLERI Op. Metaph. P. II. c. 3. n. 641. sqq. fueris.
- IV. Libertas recte ad voluntatem refertur, quidquid subtilitatum opponat Jo. LOKIUS d. I. H. II, XXI, 14. Quem sequuntur Jo. CLERICUS Pneumat. Sect. I. C. III, §. XI. Jo. BARBETRACIUS Nott. ad Pufend. I, 4. not. 2.
- V. In hocce J. N. principio: Facienda esse, quæ vitam hominum reddunt & maxime diuturnam & felicissimam, & evitanda, quæ vitam reddunt infelicem, & mortem accelerant, characteres genuini principii omnes esse, vix crediderim.
- VI. Ob facinus turpe data, reperi non posse, vid. PUF. O. H. C. I, IX, 18. gratis adseritur.
- VII. Fundamentum, formalemque rationem, subjectionis omnis, & servitutis, solus constituit consensus.
- VIII. Datur Lex Dei Positiva Universalis.
- IX. Potest homo ethnicus ex Nat. lumine convinci: Solem non esse Causam Primam rerum omnium.
- X. Deum ab hominibus externum exigere cultum, ex lumine Nat. potest demonstrari.
- XI. Lilia non nent; sed legis Salicæ fundamentum debet ostendi.
- XII. Jusjurandum novam producit obligationem.

A.

Abbadie, *Jac.* laudatur, 34.

Actiones singulorum à sua cujusque opinione reguntur, III.

Actor. Erud. Lips. Germ. celeberrimorum Auctorum prudentissima de controversiis hodiernis Observatio commendatur, 120.

Albertus Magnus, *Episcop. Ratisb.*

De gradibus entium laudatur - - 72.

Alberti, *Valent.* Pufendorffii statum

Nat. pro figmento habuit - 73.

Andala, *Ruardus* laudatur, - 29.

Anglus, historiae Symb. Apost. auctor, laudatur 109.

Antiquorum adoratores superstitiosi & cæci, quo loco habendi, 119. seqq.

Apologiae Aug. Conf. judicium de Scholasticis. 14.

Aristotelis de Statu Solitario judicium 81.

ejus philosophiae quod statuendum pretium, 61.

Atheus

quid? distinctius explicatur - 17.

quotuplex? - 18. sqq. num detur? 28. sqq. num ferri in Republ. possit? 40.

sqq. num possit puniri? adseritur contra Titium, Barbeyracium, V Villenbergium prolixè 41. sqq.

Atheismi ingruenris causæ. 6. 7. 13.

Atheismi imputatio promiscua reprehenditur. 19, 20, 28, 36.

Atheismo practico resistendum. 27. sqq.

Atheorum malitia. 43. sqq. illi non sunt gens de service, 45.

Athei non ferendi, 40. 98. 201. eorum characteres II, 35.

Auris, ex ejus contemplatione Atheus convinci potest. 10.

B.

Barbeyracius. *Jo.* Pufendorffii advocatus. 76.

ejus de nova Masii disputandi arte *ἐπιχειρίσις*. 90.

vias Scholasticorum probat. 8. notatur. 30. sqq.

Baylius *Petr.* de origine civitatum laudatur. 82. sqq. ejus abominabile Paradoxon, 149.

Belli omnium contra omnes exemplum. 87.

R

Ber-

Bernardus, *Jac.* notatur. 29. sqq.
 Basnagii, *Jacob*, observatio singularis de *Judaïs*, 107.
 Batavorum felicitas, futuri tribuenda, 106.
 Berneggerus, *Matthias*, durus in *Judæos*, 107.
 Bielis, *Gabriel*, profanæ voces. 15.
 Bodinus, *Jo.* notatur, 82.
 Bœhmerus, *Just. Henning.* laudatur. 95. 99, 108, 116, sqq. 127.
 Bohnii, *Jo.* erudita Diss. de Experientia fallaci commendatur. 34.
 Bourdaloue, P. insignis meditatio de vi religionis sola ad continendas ho-
 minum mentes in tramite justitiae ac recti sufficiente, 47. sq.
 Buddens, *Jo. Francisc.* Monarchomachorum indicem confecit 88.
 Lutheranae Religionis cum Statu civ. concordiam speciatim docet. 100. con-
 troversiam de majestatis collatione luculentissime decedit, 89, sq.

C.

Caussalitatæ via, quid de illa observandum. 8, 9.
 Cenforinus commendatur contra gentiliū Sententiam de ortu hominis 77.
 Chamieri, *Dan.* foetens de lectione Scholasticorum judicium, 15.
 Character divinitatis omnium hominum cordibus inscriptus. 30.
 Christiani primi Athei vocantur à gentilibus. 19.
 Christiani quo sensu nascantur omnes homines, 30.
 Christiana Religio est maxime Socialis, 99.
 Ciceronis de statu solitario judicium, 81. Ipse est pessimus nequam 24. Subseffor
 Cærelliæ, ibid.
 Civitatum origo. 81. sqq. ad civitatem constituendam quot requirantur ho-
 mines? 84. an quarundam felicitas à religionum quarumvis tolerantia in
 illis repeti debeat, 105. sq.
 Claubergius, *Jo.* notatur, 9. laudatur, 119.
 Clericus, *Jo.* paradoxon abominabile vocat sententiam P. Baylii de virtute
 inter atheos. 49.
 Connor, *Bernardus*, hominis sylvatici exemplum exhibet. 73. sq.
 Consequentia, per consequ. multis aliena imputantur, 25.
 Convitiandi epidemicus morbus seculi nostri describitur. 36.
 Cor, ex illo demonstratur Existentia Dei. 11.
 Cultus, quicquid homo agit, ad cultum Dei quodammodo debet pertinere. 77.
 Cultus divini fundamentum primum, quodnam? 25.

D.

Derkennis, *Ignatius*, de naturali intellectus & voluntatis nexu. 11. 12.
 Deo quæ competant perfectiones. 9.

Deus

Deus ipse hominem ad societatem destinavit. 75. sqq. passim : constituit reges, neutiquam immediate, 88. sqq.

Diagoras Melius Herculis imaginem objicit Vulcano, 39.

Discordiae in societatibus remedium, imperii in unam personam collatio 86. sqq.

Disputationes Scholasticorum profanae notantur, 14.

Doctores ecclesiae possunt ad certum doctrinarum typum obligari, 111.

non omnes sunt pii & boni, 112. sqq. possunt juramento ligari, 113. sqq.

Dubitatio Cartesiana commendatur, 119.

E.

Eminenter, quid? 9.

Entium gradus, 71. sq.

Epicurus, vapulat, non recte intelligitur, fuit exquisitae probitatis vir, ex pra-judicio prae electae hypotheseos laboravit, magnifice de Deo sensit, popula-rem auram numquam aucupatus, nec Atheus fuit, 21. 22. 23. 24. 25. Patronos contra convitatores nactus est viros longe doctissimos. 26, 27.

Erasmi, *Desid.* memorabile judicium de Scholasticis, 14. Imprecatio antiquo-rum superstitiosis veneratoribus facta. 119.

Errantium in doctrina classes. 98, & modi eos tractandi, sqq.

Essentia Dei philosophica ex Lum. Nat. patet. 7. 8.

Existentia Dei inter Christianos num probanda? 4. eam certam esse quan-tum interfit. 49.

Existentia hominis, non potest non existentiam Dei inferre. 10.

Experientiae quid tribuendum. 33. sqq.

F.

Fenelon, *Francisc. de Salignac* Auctor. Tract. Demonstr. de l'existence de Dieu. 5.

Fides cogit nescia, 42, 95. sq.

Finis in moralibus vis. 66. poenarum, 44.

Foedus Anti-Turcicum improbat. 97.

Fomitum humani seminis servare, quid? 72.

Formula juramenti relig. Saxo-Vinar. 124. Minist. Rev. Hamburg. 126.

Friedlibius, *Conradus*, Jctus Gryphicus laudatur. 94.

Frikius, *Jo.* Theol. Ulmensis, laudatur. 104.

Frommanni, *Ulric.* Profess. Theol. Tubing. prudentia Theologica in tractan-dis errantibus laudatur. 103.

Furia ἀνίφαλος turbatur 87.

G.

- Galenus, de usu partium laudatur. 11.
 Gentilium systemata philosophica ad fovendum Atheismum videntur comparata, 37.
 Symbola sacra, quo sine frequentata, 110.
 Gerardus, *Ephraim*, laudatur. 73.
 Gerardus, *Jo.* de Scholasticis laudatur. 14.
 Germani veteres, num sine nozione de Deo & religioso cultu fuerint. 31. sq.
 Gœrizius, *Christoph. Conrad*, de usu terminorum scholasticorum commendatur. 16.
 Gothani Saxo principis Sereniss. Mandatum de methodo tractandi errantes. 102.
 Grotius, *Hugo*, notatur. 75.
 Gundlingius, *Nic. Hier.* nimium piæ ignorantiae laudem adfectat, 8.
 Platonem Atheismi reum peragit. 28.

H.

- Hambergerus, *Georg. Albert.* laudatur. 11.
 Hieronymus, notatur. 23.
 De Historica incertitudine commendantur obss. Hall. 34.
 Hobbesius, *Thomas*, notatur 41. 95.
 Hochstetterus, *Andr. Ad.* laudatur. 5. ejus de Juramento athei sententia proponitur, 32. à G. H. Menkenio impugnatur, 53. quem contra defenditur, 53. sqq. Ejus merita in reducendis errantibus, 103.
 Hoffmannus *Godofr.* argumenta metaphysica, physica, moralia contra atheos exponit, 7.
 Hominis excellentia. 69.
 Homo ad societatem factus. 75. sqq.
 Homines, sunt mutabiles, 84. 45. Communi omnes vinculo inter se ligati, 107. perversitas, & levitas in violandis promissis, 112. inyeria 70.
 Hominis sylvatici exemplum. 73.
 Houtuyn, *Adrian*, notatur. 95.
 Huberus, *Ulric.* sententiam quod Deus immediatus majestatis auctor sit, pro in condita habet. 89.
 Huberus Frisiae suae sine principe turbulentum statum describit. 87.
 Huetius, P. D. contra Platonicos, Pythagoræos &c. laudatur. 72.
 Atheismi reus peragitur. 36.

I.

- Jægerus Jo. Wolffg.** laudatur, 27. 42.
 de Milto historica exhibet. 88.
Idololatria ab Atheismo distinguenda. 21.
Imperans anima, oculus, civitatis. 85. sq.
Imperantium requisita. 86. eorum potestas ex fine civitatum metienda. 92. po-
 testas in sacra quibus limitibus circumscribenda 94. fqq.
Intellectus & voluntatis nexus naturalis. 11.
Judæi, num tolerandi? 107. sq.
Juramentum athei, quæstio de illo est supervacanea. 5, 16, 51. fqq.
 de illo qui scripserint. 16.
Juramenti religionis necessitas, idoneitas ad finem obtinendum, cuius gratia
 interponitur, 114. 115.
 à celeberrimo Viro impugnatur, 116, 117, cuius rationes modeste expen-
 duntur, 120. fqq.
 - - formula, 124. an eo se ministerium quoddam mutuo obligare privatim
 possit? 125. fqq.
Juramenti necessitas & sanctitas, 113. 118, essentialia, 51.
Jurieuus, Petrus, Petri Baylii Antagonista, 49.

K.

Klausingius, Heinric. laudatur, 12.

L.

- Lactantius vehementer contra Epicurum disputat,** 22.
 in quibusdam tamen etiam excusat 26.
Libertas mentis humanæ in quo consistat. 96.
Lokius Jo. rationem excedentis nonnunquam Zeli indicat. 90.
 notatur 71. 73. laudatur 69.
Lucianus de societatis jucunditate 81. laudatur 39. 37. de Poëtis judicat. ibid.
Lutherana Religio imperantibus maxime favet. 100.
Lutherus noster per convitium coryphæus atheismi dicitur. 20.

M.

- Machina humana, ex illa convinci atheus potest.** 10.
Majestas mediate, an immediate? à Deo conferatur, 87. de hac quæstione au-
 ctiores. 90.]

Ma-

Manus humanæ usus existentiam Dei probat. 11.
 Mafius *Gothofr. Hector*, immediatæ collationis majestatis acerrimus defensor. 90.
 Menkenius, *Ger. Herw.* D. Andr. Ad. Hochstettero lites movet, 53. ejus meditationes examinantur, *ibid.* & *sqq.*
 Mentis humanæ vires 69. *sq.* nescit cogi 94.
 Methodi atheos convincendi. 7.
 Mersennus XXXVI. classes argumentorum contra atheos exhibet, 7.
 Moderatio in tractandis errantibus commendatur 98. *sqq.* 182. *sqq.*
 Monarchomachorum catalogus ubi quærendus, 88.
 Mundi meliorationem Deo impossibilem judicat Durandus, 14.
 Musæus *Jo.* qui in ipsos actus mentis internos imperii quid habeant imperantes docet, 95.

N.

Naudæus, *Gehr.* auctor apologiæ pro viris Magiæ falso suspectis. 36.
 Nephilæi, Gen. 6: 4. num athei? 13.
 Nova omnia, an metuenda? 107. an amplectenda? 120.

O.

Opalinski, *Lucas*, causas atheismi nervose exprimit, 6.
 Osiander, *Jo.* potentiss. Suec. & Polon. Regg. ut & *VVircenb. Ducis Consil.*
Eccles. & intimus, atque Abbas. 103.

P.

Pactum primum in constitutione civitatis. 84.
 Parkerus, *Sam.* quantum tribuat methodo probandi Existentiam Dei a consideratione ipsius hominis. 10.
 Perfectiones creaturarum quæ? & quæ Deo tribuendæ? 9.
 Phidiæ artificium. 42.
 Philautia hominis, 75, 79. distinctum distinctorum hominis officiorum est principium, 79.
 Philosophorum veterum cur tot atheismi arguantur, & quæ ab imputatione isthac liberandi? 36. *sq.*
 Pietistæ nomen Quakeris, Enthusiastis, aliisque contra LL. Symbol. errantibus competens, suis in concionibus audiri amplius non vult Dux Saxo-Vinariensis. 102.

Plato,

Plato, inter atheos reponitur à Gundlingio, 28. de Deo ænigmatice lo-
 quendum cur teneat, 33.
 Platonici contemptim de corpore humano senserunt. 72.
 Plebs discrepantes religionis ritus non nisi gravate fert, 106. Ejus adver-
 sus sacerdotes veneratio, 112.
 Poiretus *Petr.* ad atheismi propagationem comparatam dicit sententiam Bay-
 lii, de virtute, honestate, inter atheos reperiundis. 49.
 Positivos de Deo conceptus per vias scholasticorum adquirimus, 9.
 Postulata ab illo implenda qui scholasticis dicam scribere velit. 16.
 Poëtæ, pro phantasiæ suæ stultitia, de Diis multa sunt ementiti, quæ reli-
 quis gentilium haud tribuenda, 37. sq.
 Principia innata dantur, negantur, vindicantur, 30. sqq.
 Principum securitati inter atheos non est consultum, 45.
 Procleus, *Imman.* laudatur contra Spinozam, 77.
 Professio religionis à civibus debet fieri, 110.
 Providentia Dei in collatione Majestatis adferitur, 89.
 Prudentia errantes tractandi 98. sqq.
 Pufendorffii Stat. Nat. descriptio 70. ejus argumentandi nexus in evin-
 cenda hominis Socialitate exhibetur & examinatur, 76. sqq.
 Pythagoras ægre in disciplinam Ægyptiorum admittitur, 33.
 Pythagoreorum de corpore humano sententia. 72.

Q.

Queccius, pec. Tract. de hominis præstantia egit, 71.

R.

Rambert, *Gabr. August. d. St.* laudatur. 10.
 Rationis defectus facit atheos. 12. 13.
 Raymundus de Sabunde egregia de gradibus entium tradit, 72.
 Rechenberg. *Adam* Hobbesium & Houtouynum castigavit, 95.
 Reges boni & mali à Deo sunt, 87.
 Relegatio quorundam Deorum ex cœlo 39.
 Religio nequit cogi 42. ejus cura imperantibus omnium primo in-
 cumbit 91. est omnis societatis hum. ultimum fundamentum ibid.
 & 93, 94, 41, 45, 47. sq. 110.
 Religionis mutationes sunt periculose. 100.

S

Re.

Religiones plures possunt civitatis fini esse adcommo^dæ, 105.

Rex imminutæ mentis non potest pactiones, quæ bellum finiant, inire, 57.

S.

Sacerdotum apud plebem auctoritas, 111. 112.

Sacrorum suorum rationes gentes difficulter pandunt. 33.

Salus Reipubl. suprema lex S. Impp. 92.

Sapientiæ eminentioris gloriam adfectantes evadunt athei, 13. 19..

Sartorius *Jo.* de hypocrisi gentilium laudatur 40.

Scholasticorum profana subtilitas notatur, 14. num legendi? 15. sq.

Sectariorum crudi mores, 20. irrationalitas, 119. sq.

Seneca, *Lue. Ann.* testis veritatis de Epicuro. 25, 26.

Socialem hominem esse, quî probet Pufendorffius, & quî luculentius probari possit. 76. sqq.

Societas sine imperante cadaveri est similis. 85.

Societatis appetitus qualis esse debeat? 45.

Societas ex meris atheis est non ens. 32.

Solitarius status miserrimus, 70, 80.

Spenerus, *Phil. Jacob.* omnem schismatis speciem monet evitandam, 127. laudatur, 6.

Stargardiensis Theologi nuperum institutum cordatioribus expendendum relinquitur, 127.

Status nat. s. solitarietatis descriptio, existentia, miseria 70. sqq. num figmentum, 73.

Stoici, quo loco censuerint corpus human. 72.

culinare odium habuerunt adversus Epicurum 25.

Subtilitas otiosa scholasticorum rejicitur, 14. sqq.

Symbola fidei, necessaria &c. & ab ipso imperante auctoritate publica donanda, 108, sq.

Syrbius *Jac.* laudatur 87. probat vias scholasticorum, 8.

T.

Theologia gentilium ex Poëtarum monumentis parum commode petitur. 38.

Thomafius *Christ.* de præstantia hominis laudatur 72. exagitat Scholasticos, 8.

Thomafii *Jac.* Histor. de latroc. gent. in gent. commendatur 82.

Titius *Gottl. Ger.* Puffendorffium censet 76. notatur prolixè 41. sqq.

Tol.

Tolandus, *Jo.* auctor discursus sur la liberté de penser 37.

Tournemine P. auctor præfationis ad Fenel. Tr. de l'existence etc. 5.

U.

Velthem *Valent.* quid status ? explicat 72.

Viæ Scholasticorum, causalitatis &c. 8, 9.

Vinariensis Ducis Sereniss. prudentiss. prohibitio promiscui & publici ab-
usus nominis Pietistæ. 102.

Vinariensis formula Jur. Relig. 124.

Vires unius hominis plurium conservationi sufficiunt, 79.

Virtus, quod inter atheos possit esse negatur contra Baylium 49.

Ulmenium Theologorum processus cum errantibus laudatur 104.

Unitas religionum in republ. utilissima 104. quâ omnium facillime con-
servari possit, 108. sq.

W.

Wernsdorfius, *Gottlieb*, laudatur, 114.

Wurtembergiæ Ducis insignis & prorsus Christiana clementia versus er-
rantes 102. sqq.

Wurtembergensium methodus errantes tractandi. 104.

FINIS.

W

Hallwachs, Johann Michael,

Biga quaestionum: de iuramento athei et religionis, Von Atheisten- und
Religions-Eyden dissertationibus academicis ventilata ... a Io. Michaelae
Hallwachsio

Jena 1715

4 Diss. 3247,18

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10959283-9

VD18 15045250-001